312.236 OSZK

MODERN MAGYAR KÖNYVTÁR

SZOMORY EMIL

A FÜGGÖNY ELÖTT

MODERN MAGYAR KÖNYVTÁR

Szomory Emil

A függöny előtt

M M
K

M M
K

A FÜGGÖNY ELŐTT
ÉS
A FÜGGÖNY MÖGÖTT

SZOMORY EMIL

A FŰGGŐNY ELŐTT
ÉS
A FŰGGŐNY MÖGÖTT

BUDAPEST 1914
SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA
VI., Andrássy-út 16.

Minden jogot fenntartunk.

312236
ORSZ. SZÉCHÉNYI-KÖNYVTÁR
B Növedéknapló
1958 év 5880 sz.

BUDAPESTI KIRLAP NYOMDÁJA 11284

Weidinger bácsi visszaemlékezései.

1909 december 25.

Nem dicsekedhetem vele, hogy Weidinger Henrik, a budapesti klakk főnöke, reklamálta a látogatásomat. Nagyon igénybe vett ember volt szegény; mindenki, akivel nem muszájt szóba állania: tiszta haszon olyasvalakinek, aki naphosszat emberekkel érintkezik.

De hát azért még sincs szerencséje Weidingernek. Egy esős délután kiballagtam hozzá az Aréna-út 70-ik szám alá és megkértem, beszéljen. Amit akar, amire emlékszik. Azt mondta: így nem lehet, úgy nem lehet. Talán nem is illik.

— Már hogyne illenék, — siettem megnyugtatni. — Nézze, öreg úr, maga harmincnyolc esztendeje tapsol és a lapok harmincnyolc esztendeje azokról írnak, akiknek maga tapsol. Nem volna igazság ezen a rongyos világon, ha már egyszer nem írnánk arról is, aki ilyen hosszú idő óta tapsol és hogy szépen fejezzem ki magam, kovácsa a si-

kernek. Igen, Weidinger bácsi, a kovácsa. Ejnye, de mit is kéreti magát? Ne féljen, én nem irok meg olyat, ami magának kellemetlenséget okoz. Csak nem rontom az üzletét; szép volna! Csak pakkoljon ki . . .

Weidinger pedig rám nézett. A kis kövér, szürke emberke a gondolataimat fürkészte. Aztán megszólalt:

— Kedves szerkesztő úr, én magát nagyon régen ösmerem!

— No látja, — mondom.

— Igen, én emlékszem, — folytatta, — amikor maga tizenkét esztendő előtt eljött hozzám és megkért, csináljak nagyon nagy sikert egy nagyon kis színésznőnek.

— Ugyan!

— Bizony. És én nagyon nagy sikert csináltam és maga adott nekem két forint ötven krajcárt. Azt mondta, nincs több. Mire én visszaadtam magának a két forint ötvenet és azt mondtam: köszönöm, szívességből csináltam. Emlékszik?

— Csakugyan! Hejh, be sok idő telt el azóta! Bizony isten, sohasem jutott volna eszembe, ha elő nem hozza.

— Tizenkét év! Azóta abból a kis lányból nagy művésznő lett és látja, hálás még ma is.

— Annál jobb. De tudja-e kedves Weidinger bácsi, hogy nem is olyan finom dolog, hogy éppen velem kezdi el a leleplezéseit. Kezdjük csak valamivel hátrább.

— Csak éppen azért hoztam föl, hogy lássa a szerkesztő úr, hogy az én portám előtt mindenkinek meg kell állania. Hogy is mondta, — én vagyok a siker kovácsa! Nagyon jó és milyen igaza van! Az utolsó harmincnyolc év alatt senki sem érvényesült én nélkülem. Nincs az a színész, nincs az a színésznő, akinek én klakkot ne csináltam volna. Jól értsen meg, azokról beszélek, akik nagyokká lettek és azok ma is.

— Ne mondja!

— Azaz pardon. Kettő van mégis. Összesen kettő.

— Kik ezek?

— Magának megmondom. Az egyik a Blaháné, a másik a Jászai Mari.

— Nagyszerű!

— De a Weidinger bácsi azért velük is jóban van.

És ezzel hozta is már az arcképcsomagot. Szent Isten, mennyi fotográfia! Valamennyin dedikáció. Csupa melegség árad minden szó ajánlásból. Megfakult, sárga képek hevernek szeliden a legfrissebb fölvételek mellett.

— Ez az én vagyonom, — mondja ravaszul mosolyogva, míg szerelmes tekintetet vet a képhalmazra. — És elkezdi mondani visszaemlékezéseit szép sorjába.

A pálya kezdete.

— Mindig rajongtam a művészetért. Csakugyan elmondhatom, hogy amikor beszélni kezdtem, az volt az első szavam, hogy színész akarok lenni. De, kérem, az én időmben, amikor egy jó házból való fiu ilyet mert csak gondolni, hát pofonvágták. És nem lettem színész, hanem praktikáns. Csak azért mondom praktikáns, mert ez jobban hangzik. Éppen úgy mondhattam volna kifutó. De akkor ez is nagy dolog volt. A Hegner Dávid üzletébe kerültem és ha már nem lehettem színész, igyekeztem jó kereskedő lenni. De azért este, amikor a boltot becsuktuk, elsomfordáltam a régi Nemzeti Színházhoz és mindig lestem az alkalmat, hogy lehet bejutni. Az se volt olyan nehéz akkor. Csak akarni kellett.

— És maga akart.

— Igen. A színésznők közül sokan nálunk vásároltak és utóbb, mikor már avanzsáltam, mindig azon igyekeztem, hogy én szolgáljam ki őket. És mindig meg voltam lepve este a színházban, micsoda nagy hatást tettek azok a ruhák, amik abból a délelőtt vásárolt rongyokból készültek!

A színésznőknek mindig én magam vittem el a színházhoz az árúkat és azok mindig szívesen eldiskurálgattak velem. Az idő pedig mult, már első segéd voltam és büszkén bevallom, hogy mindig mindenki szeretett. A főnököm is, a lánya is. És

mert szerettük egymást, hát megkértem a kezét. A Hegner Dávid cég akkor egyike volt az elsőknek Pesten. Szóval, elvettem a feleségemet, akivel most negyven esztendeje, hogy boldog házasságot élünk és önállósítottam magam. Persze a színésznő-vevőket igyekeztem megtartani magamnak, mert mondom, a színházat imádtam.

Egyszer mentem mustrákkal a régi Nemzetihez és meglát engem az öltözőknél Rádnótfai. Jó ember volt, kövér ember, az Isten nyugtassa.

— Hát maga mit keres itt? — kérdezte.

Megmondtam. Kezdett kérdezősködni és amint elmondtam neki, mennyire rajongok a színházért, elmosolyodott, aztán így szólt:

— No jó Weidinger, hát mutassa meg nekem a bótját.

Másnap eljött, megnézett mindent töviről-hegyire és azt mondta, hogy ezennel kinevez a színház szállítójának. Szédültem a boldogságtól. Szaladtam a cimfestőhöz. Már néhány nap mulva büszkén díszlett az új cégtáblám, rajta a fölírással:

WEIDINGER HENRIK
a Nemzeti Szinház szállitója

— Nem untatom?

— Dehogy, csak folytassa.

— Most aztán már hivatalos személyiség voltam a Nemzeti Színháznál, ahol úgy szerettek, mint a testvérüket, a kollégájukat, a legjobb barátjukat.

A régi Nemzeti Színháznál.

— Persze mindennapos voltam a színháznál és per tu a legelsőkkel is. Benza Ida egyszer megfogott és kért, hogy kísérjem haza, mondani akar valamit. Tudtam, hogy ez mit jelent, mert lassan-lassan az összes művészek velem intéztették el pénzügyeiket. De most nem erről volt szó. Egy csomó jegyet adott nekem és így szólt:

— Nézze Weidinger, én Muszkaországban úgy megszoktam a klakkot, hogy már nem is tudok nélküle exisztálni. Ezt meg kell honosítani itt is. Itt van egy csomó jegy, ossza szét az ismerősei között, jöjjön el maga is és minden nagy jelenetem után kezdjenek tapsolni. Csak mentül erősebben. Érti?

— Hát persze, hogy értettem. És ettől a naptól kezdve mindig így ment, mindig tapsoltunk a Benza Idának. Ő pedig úgy megszokott engem, annyira meg volt elégedve velem, hogy amikor például én nem voltam Pesten, üzletileg el kellett utaznom, nem lépett föl és megváltoztatta a repertoárját. Mikor hazajöttem, meg volt nyugtatva.

— Maga nélkül nem tudok semmit, — mondta. — Macht der Gewohnheit, a szokás hatalma.

— Persze, hogy ennek híre ment. És jöttek a többiek. Előbb Füredy, a tenorista, aztán az öreg Ellinger, meg Wogenhuber, meg Maleczkyné, akit

akar. És jött a Saxlehner Emma férje, Kvassay Ede.

— Mutasson valami szép szövetet slaffroknak — így szólt.

— Mutattam. Mielőtt választott volna, a kezembe nyomott estére jegyeket és öt forintot. Már tudtam, ez mit jelent. És így volt à peu près lassankint mindenkivel . . .

Á peu près, — ez a kedvenc szójárása Weidinger bácsinak, à peu près és nem mulott el a Benza Ida ügy óta néhány hónap és à peu près, ő csinálta a sikereket a régi Nemzetiben. Á peu près, mindenki igyekezett meghódítani. Nem volt nehéz, mert áldott jó ember és egyenlő lelkesedéssel szolgált mindenkit. Aki tudott fizetni, aki nem tudott. A magam esetéből tudom . . .

Prielle Kornélia.

Egy kopott, irományoktól duzzadt nagy bőrtárcát vett most ki a zsebéből. A fotográfia, mely a fedelének belső lapján van, csak oly fakó, mint amilyen viseltes maga a tárca.

— Kinek az arcképe? — kérdem.

— Nézze meg jól, — a szegény Prielle Kornélia. A tárcát is tőle kaptam, ezelőtt talán huszonöt évvel és én kegyelettel megőriztem. Amióta ezt kaptam, nem is volt más tárca a zsebemben.

— Hát Prielle Kornélia is rendelt klakkot?

— Soha! Mi nagyon jó barátok voltunk és én boldog voltam, ha tapsolhattam neki. Jegyeket, azt adott. De mindig hozzátette:

— Hallod-e, Weidikém, nehogy azt mondják, azért adtam a jegyeket, hogy tapsoljál! Szeretem, ha a színházban vagy, de csak üljél összekulcsolt karokkal.

— Hát lehetett ezt?

Az öreg Weidinger egészen elérzékenyül, míg folytatja:

— Velem intéztette a drága művésznő a pénzügyeit. Szegény!

— És a tárca?

— Igen, azt akkor kaptam, amikor Reville hercegnét játszotta, no, hogy is hívják azt a darabot?

— Ahol unatkoznak.

— Igen. Le monde ou l'on s'ennuie. Rettenetes sikere volt. Együtt vacsoráltunk, ő meg én, meg a feleségem. Akkor adta.

— Weidikém, ez neked szerencsét fog hozni — mondotta.

— Igaza volt, bajba hál' Isten, anyagi bajokba sohase kerültem.

Wilt Mária.

— Maga fiatalember, — folytatja Weidinger bácsi, — maga nem emlékezhet a Wilt Máriára. Micsoda hang! Micsoda Gretchen, micsoda mű-

vésznő! Micsoda alak! Olyan kövér volt, mint egy hordó. És olyan csunya. De ha elkezdett énekelni, hát megbolondultak az emberek! Csak kérdezze azoktól, akik hallották. Én elfogult is lehetnék, mert nekem a legintimebb Te barátnőm volt. Az emberek törték magukat, hogy jegyet kapjanak, amikor föllépett. Háromszoros árat is fizettek. De nekem azért mégis minden reggel elhozott nyolctiz jegyet a lakásomra. Egyszer az intendáns meg is mondta neki:

— Nézze, művésznő, itt verekednek az emberek jegyekért és maga a nyolc legjobbikat odaadja a Weidingernek. Ezt nem lehet.

— So, — mondta a Wilt, — dann singen's selber, ich hab's kontraktli mit dem Weidingerl! (Akkor énekeljen maga. Nekem szerződésem van Weidingerkével.)

És hozta továbbra a jegyeket. Emlékszem, egyszer még ágyban talált. Éppen reggeliztem és ő elette előlem a früstököt. Az én sült almámat mind egy szálig. Teli szájjal mondta:

— Wast Weidingerl, du bist doch a Schuft. Wär' i schen und jung, mächst scho zu mir kommen! Aber a so muss i allweil zu dir hertaumeln! (Azért mégis betyár vagy. Csak lennék szép és fiatal, majd jönnél te hozzám. De így nekem kell hozzád futkosnom.)

Egyszer aztán sürgősen hivatott. Azt üzente, jöjjek rögtön és vigyek neki sült almát, mert az

nagyszerü a hangjának. A Páris-szállodában lakott és én egy-kettőre nála voltam.

— Pénzt adott . . .

— Dehogy adott. Soha egy huncut krajcárt nem adott. Hiszen olyan smucig volt, hogy az ördög látott olyat. Imádta a potyát: a sült almáért hivatott!

— Hát ezért hivattál olyan sürgősen? — kérdeztem.

— Na, — rivalt rám, — hát ez neked talán nem elég fontos?

— Rábámultam. Erre elkezdett nevetni:

— Weidingerl, — mondta az ő sajátságos németségével, — i wass, hogy te engem smucignak tartol. Pedig nem igaz. Nekem az a kabalám, hogy te mindig a színházban legyél az embereiddel, ha én játszom és az is a kabalám, hogy én neked ne fizessek. De ha meghalok, hát kapsz 20.000 forintot. Bent vagy a végrendeletemben.

Elnevettem magam.

— Aber Wilt! olyan butának tartol, hogy ezt elhiszem?

De ő erősködött, hogy igen és azt is mondta, hogy engem jelölt meg utolsó kívánságainak végrehajtójául.

Szegény Wilt! Milyen tragikusan végzett. Leugrott az emeletről; szerelmes volt. És minden vagyonát Günsbacher bécsi tanárra hagyta. A pesti hazainál volt a készpénze; 40.000 forintot én fizettem ki neki készpénzben.

— No és a maga 20.000 forintja?

— Ugyan! Én tudtam, hogy Günsbacherbe szerelmes és mindent arra fog hagyni. Nekem akart előadni!

A m. kir. Operaháznál

— Szerencsére nem mindenki volt olyan szükkeblü, mint a Wilt Mária. Pláné, amikor átjöttünk az Operaházba, hát nagy hausse volt klakkban. Itt volt elsősorban a balett, a primaballerinák, akik rendes havi fixumot fizettek a tapsolásért. Perotti, Bartolucci, Scomparini és a többiek mind, nem is fogadták el az ingyen szolgálatot annál is kevésbbé, mert tudták, hogy nekem is pénzembe van. A legnobelebb azért mégis Bianca Bianchi volt, aki rendkivül szeretett engem és havonként 80 forint fixet fizetett. De volt is dolog. Bianchinek tizenegy szerepe volt, csupa koloratur-ária. Hajh, de micsoda énekesnő volt az. Nem is volt jobb koloratur-énekesnő se előtte, se utána.

Weidinger bácsi most énekelni kezd. Azt hiszem Traviátából:

. . . Oly korán
A sírba kell már szállni . . .

— Hejh, hogy énekelte ő ezt!

— No, Weidinger bácsi, — mondom, — maga se énekli csunyán.

— Jó, jó, csak vicceljen. Az emberek sírtak, mikor ezt énekelte.

. . . Oly korán
A sírba kell már szállni . . .

— Mindig ha föllépett, eljött hozzám a mamája, az is milyen finom asszony volt.

— Nur alles mögliches, — mondotta, — csak mindent, ami lehetséges.

No de volt is sikere hál' Isten.

Hát mire való a klakk?

— Nézze csak Weidinger bácsi, — mondottam most, megszakítva a visszaemlékezések elbeszélését, — maga itt világhírü művészekről, művésznőkről beszél, azoknak, ne vegye rossz néven, maga nélkül is tapsoltak és tapsolnak. Értem a dolgot a középszerüségeknél. De hát mire való a klakk a csakugyan Isten áldott talentumoknak?

— Hjah, kedves Szomory uram, das ist es eben! A klakk nem azért van, mert szükség van rá, hanem justament-ből. Mindegyik művésznek van egy bibije, ezt én 38 éve tudom és ez a hiuság. Akárhogy tapsolják, azt akarja, hogy még jobban tapsolják. Aztán meg a szokás! A szokás, kedves barátocskám. Művész hazája széles e világ. És széles e világon mindenütt van klakk.

Aztán magyaráz tovább. Itt van Burrián, Bonci és hogy a legnagyobbat említsem, a Caruso. Ezeknek mindnek dolgoztam. Elhivattak és angazsáltak:

— Nézze, Weidinger, — mondotta például

Bonci, aki csak elég nagy művész, — ich brauch ja nix, de a szokás, a szokás.

— És operettenél, főként operánál, honnan tudja a publikum, hol kell tapsolni? Uram, én nyolcvanhárom operát, operettet ismerek, úgy mint a zsebemet. Hiszen azt tudni kell, hol kell beütni a tapsnak! Hiszen én harmincnyolc év alatt tizenkétezer estét töltöttem színházban és a kisujjamban van a mesterség, amely nélkül nem lehet boldogulni. Mit színészek, színésznők!? Nagy és elismert írók jöttek és jönnek el hozzám a hónuk alatt a darabjukkal és fölolvassák és megjelölik a helyeket, ahol tapsolni kell.

— Ugyan!

— Hát mit gondol? Van a publikumnak fogalma arról, hol kell tapsolni, mi csinálja a sikert. Animálni kell a közönséget. Vannak színházi esték, melyeket úgy kidolgozok, mint egy hadvezér a háborút. Tudom, hogy melyik előadáshoz, melyik színészhez, színésznőhöz hány jegy kell. Aztán el kell helyezni az embereket. Tíz, tizenötöt az emeleteken, hármat-négyet a földszinten, sőt néha páholyokban is. És mindenki a maga rajonjában viszi bele az embereket a tapsba. És ne gondolja, hogy én csak egy színházban dolgozom. Szép lenne. Én dolgozom mindenütt, az Operában éppen úgy, mint Krecsányinál, a budai arénában és fáradok a sikerért. A sikerért, — hát erre való a klakk!

Podmaniczky, Zichy, Nopcsa, Keglevich.

— A klakkot, az én müködésemet, mindig mindenütt méltányolták. Mivel az Opera dimenziói a legnagyobbak, hát ott a klakk is rendszeresítettebb. Podmaniczky báró például nagyon sokat adott mind a két állami színházban a külső sikerekre. Pedig, úgy-e, ez csak nagy úr volt! Ő maga adta ki nekem a jegyeket.

— Tudom, öreg, — mondta, — hogy maga tisztességes, korrekt ember, rossz célra a jegyeket nem használja.

És mosolygott. Meg is volt velem elégedve, de az is igaz, hogy nincs olyan ember, aki azt mondhatja, hogy én valaha eladtam jegyet. Aztán a Zichy gróf. Az ő idejében minden premiernek nagy sikere volt. Volt eset, hogy a darab a további előadásokon esett. De ennek ő volt az oka, nem én. Mert én mondtam . . .

Nopcsa báró nagyon szerette a ballettet. Mindig óriási tapsot akart. Falrengetőt. Hát kapott olyat. Keglevich gróf, szegény, volt az egyetlen, aki nem szerette a klakkot. Hiába magyarázták neki, hogy klakk nélkül nincs siker. Nem is volt. Tessék utánanézni, mik és kik buktak el az ő idejében.

A klakkfőnök önmagáról.

— És kifizetődött, Weidinger bácsi, ez a tizenkétezer színházi est? Az a sok izgalom, tárgyalás, fáradság.

— Nincs nekem semmim, — mondja, — csak az, ami járadékot kapunk, a feleségem meg én. Nem sok, de elég. Tudja én egy jó bolond vagyok. Volt nekem pénzem sok, de mind elveszett. Én nemcsak klakkbeli szolgálatokat tettem a színészeknek, de másféléket is. Én voltam a pénzügyminiszterük, én szereztem pénzt, én rendeztem az ügyeiket, és prolongáltam és leider, én giráltam. Hiszen ért engem. A színészekért váltójótállást vállaltam. Nem tudom, hogy én fizettem sokukért, csak azt mondom, hogy elvesztettem a vagyonomat. Pedig én egyszerü ember vagyok, nem iszom, nem szivarozok, nem kártyázok, nem lóversenyezek és sohasem udvaroltam se a klienseimnek, se másnak. Bizony. Csak giráltam. Elfog egy színész az utcán:

— Adjál öt pengőt, adjál tíz pengőt. Megadom.

Tudom, hogy sohase adja meg, mégis adok.

Jön aztán a másik, a harmadik.

— Weidikém, most nincs pénzem, de jegyet adok, gyere el a színházba.

— És én elmegyek. Mert úgy érzem, el kell mennem. Az emberemnek adni kell egypár forintot is, nemcsak a jegyet és akárhányszor van este, hogy ráfizetek. Előre tudom és mégis elmegyek.

— Hát miért megy el?

— Ez az én betegségem. Nekem ezt muszáj csinálni. Aztán most hagyjam abba? Hatvankilenc éves lettem és csináltam, hát csak csinálom tovább. Ez betegség nálam.

A külföldi vendégek; konkurrencia.

— Hát a külföldi vendégekkel hogy vagyunk?

— Ujjé, ezek úgy ösmernek engem, à peu prés, mint az idevalók. Ha az impresszárió nem is értesít, én fölmegyek a művészhez, művésznőhöz. Azt mondom:

— Ich bin Weidinger, Chef der Claque!

És ha ágyban fekszenek még, vagy akárkivel beszélnek, nekem nem kellett még sohasem várni.

— Ah, der Weidinger? Már hallottuk hírét odahaza.

Néhány perccel utóbb már rendben vagyunk.

— És mondja csak, önnek sohasem akadt konkurrense?

A kezével legyintett.

— Hát nem akadt? Hát lehetett nekem valaha konkurrenciát csinálni? Hát szóba állottak mással? Aztán, ismétlem, én nemcsak a klakkfőnök vagyok, hanem a magyar művészvilág bizalmasa is. Az én tisztességemre mindenki megesküszik, amint hogy meg is esküdhet, hála Istennek.

A fiatalok.

— Azt mondja, Weidinger bácsi, hogy minden színházban, mindenkinek dolgozott. A fiataloknak is, a drámai és operette-szinésznőknek is.

— Ez nyilt titok, de mégis titok. Azt is mondhatnám, hogy nem mindenkinek. De mindjárt hozzátehetem, hogy vagy olyanoknak nem, akiknek nem volt érdemes dolgozni, vagy olyanoknak nem, akik csodálóikkal, hogy ne mondjam udvarlóikkal dolgoztattak. Neveket ne tessék kérdezni, mert neveket nem mondok. De ezek a fiatalok, édes Istenem, mennyivel mások, mint voltak a régiek. Ezek nemcsak maguk mellett, de mások ellen akartak dolgoztatni. Csekélység! Velem!! Na de meg is feleltem az egyiknek:

— Kérem, én azért vagyok, hogy sikert csináljak. Miért kell más valakinek a szívét törni.

— Nagyszerű!

— Igen, és ezt a „más valakit" én különben is nagyon szeretem. Olyan hercig volt, amint mondotta:

— Weidinger bácsi, mihelyst kijövök a színpadra, meglátom, hogy a színházban van. Éreztem a tapson, hogy már itt van . . .

Weidinger bácsi könyvvezetése.

— Hát köszönöm, Weidinger bácsi, — mondom, — most megyek. Vagy mesél még valamit?

— A könyveimet akarom megmutatni. Várjon még egy percig.

És fölzárta a szekrényét, melyben nagy rendezettségben fekszenek keményfedelü füzetek: Weidinger bácsi könyvvezetése. Rendes, pontos ember, 38 esztendő történetét pontosan följegyezte. Már elsárgult levelei vannak a vastag füzetnek, melyet legalulról kiemelek. A művészek váltói vannak följegyezve benne. Csak úgy ötletszerüleg írom le egyik lapját, hiszen olyan nagyon régen volt, hogy ma már nem bánthat senkit. Aztán ezek a váltók évtizedek óta ki vannak fizetve.

Májusi lejáratok hazai takaréknál.

Nap	Elfogadó	Kibocsájtó	Forgató	Forint
17	Ujházi Ede	Lendvayné	Helvey Laura	99
	Ujházi Ede	Helvey Laura	Gabányi	183
	Sántha Antal	Ujházy	Helvey Laura	145
24	Erkel Sándor	neje	Gyula, Lajos	296
	Erkel Elek	Konti József	Erkel Sándor	381
	Fáy Szeréna	Gabányi	Latabár	66
	Szigeti József	Sántha	Ujházi	70
	Paulay Ede	neje	Weidinger	510
27	Prielle Cornélia	Lánczy Ilka	Lendvayné	270
	Hilgermann Laura	Rosenberg	Prevost	250
	Náday Ferenc	Gyenes	Helvey Laura	480
	Egressy Ákos	Szacsvay Imre	Gyenes	105
	Prielle Cornélia	Mihályfi	Ujházi	122
28	Császár Imre	neje	Jászai Mari	180
	Feleki Miklós	Kőrösmezei	Györgyné	40
	Blaha Lujza	Gabányi	Weidinger	122
	Szathmáry Árpád	Hegyesi Mari	Csillag Teréz	117

Ilyen könyv, efféle és egyéb pénzmüveletek föl-jegyzésével nagyon sok van. Aztán más könyvek, érdekesebbek, jóval érdekesebbek: Weidinger bácsi bevételeinek elkönyvelése. Ebből is csak úgy találomra adok szemelvényt, hiszen Weidinger bácsi megmagyarázta a klakk föltétlen szükségességét és a legnagyobb művészekre, igazgatókra és intendánsokra hivatkozott.

Isten segítségével!

Január

Balog Szidi	20
Arányi	30
Blätterbauer (Mignon)	18
Kán Malvin (Carmen)	6
Kaczér Margit (Lohengrin) . . .	8
Flattné (Lohengrin)	8
Guerra (Álom)	30
Hegyi Aranka (Katalin)	10
Székely Irén (Koldusdiák) . . .	10
Pálmay Ilka (Mikádó)	20
Gróf Zichy (Nemo)	30
Rothauser Teréz (Mignon) . . .	40
Krammer Teréz (háromszorért) .	90
Prevost (havi)	10
Gábor József (Bohémek) . . .	20
Yvonne de Treville (Müller) . .	20
Madame Cahier (Delila)	20
Szamosi Elza (Manon)	20
Szilágyiné (Philine)	10

Slezák (Hugonották)	20
Lunardi (á conto)	10
Fodorné (Aida)	30
Turcsányi Olga (Jubilaeum) . .	10
Arnoldson Sigried (Mignon) . .	20
Kornai Berta (Milliárdos) . . .	4
Burrián (Tristan)	20
Anthes (Lohengrin)	10
Medek Elza (előre)	20
Hüvös (ballett)	20
Komlóssy Emma (Bob herceg) .	10
Sándor Erzsi (Lakmé)	10

Vannak könyvek azonban, melyekből a világért sem árulna el semmit.

Ezekben vannak az úgynevezett diszkrét följegyzések. Az aktiv művésznők csak igen csekély mértékben szerepelnek a könyvekben, javarészt a régiekről szól és abból az időből, amikor még divat volt egy-egy szinházi est után a „kis kapunál“: a művészbejárónál várakozni, sorfalat képezni, éljenezni és alig hogy az ünnepelt elhelyezkedett kocsijában, kifogni a lovakat és embert állítani a hámba. Igen forró színházi esték hivatalos följegyzései; mennyit áldozott a nobilis udvarló azért, hogy percekre szóljon a taps a művésznő megjelenésekor, minden énekszáma után, a fölvonásközök pedig belevesszenek a tapsorkánba. Válogatott társaság és akiknek ovációt rendeztettek, valamennyien meg is érdemelték.

Egy trónkövetelő és egy király barátnője.

1912 szept. 22.

Az Orient Expressz szalonjában találkoztam még egyszer Miss Mary Haltonnal, azzal a szőke, valaha nagyon híres operett-színésznővel, akit fénykorából a budapesti közönség is jól ismer, és ostromolta a pénztárakat a Gésák, meg a San-Toy előadásaihoz, amikor ő játszott benne. Angolul énekelt a magyar előadáson, de egész produkciója annyira tökéletes és kifejező volt, hogy lassanként megszoktuk úgy érezni, mintha a mi nyelvünkön dalolna.

— How do you do Miss Halton? — kérdem, miután ő az amerikai nők szokása szerint előre biccent a fejével.

— Nem vagyok Miss Halton többé, — mondja és elgondolkodik egy pillanatra.

— Lehetséges! Férjhez ment? Maga is? Kihez? Királyné lett, vagy hercegné talán?

— Ah, shoking, — mondja elhárító kézmozdulattal, és rágyujt egy Muratti-cigarettára.

Aztán megkínál engem is, és a vonat valahol Chalons sur Marne táján kilencvenkét kilométeres gyorsasággal repül tovább.

*

A szőkefejü művésznő karriérje Marienbadban kezdődik. Amerikai Music-Hall-okban énekelt, amíg egyszerre eszébe jutott átjönni Európába. És mert nyár volt és szezon volt, meg sem állott a legdivatosabb fürdőhelyig, ahol tudta, hogy koronás fők hozzák helyre magukat. Lehet egyébként, hogy nem ezekért jött, bárha biztos volt benne, hogy ott az előkelő világ e tumultusában kell hogy észrevegyék. Olyan szép volt és szőke, karcsú és kékszemü, a toalettjei Paquin, Worth és Drecoll műremekei, a fehérneműin a Bouet soeurs cég Párisban, a Rue de la Paix-n hónapokig komponált. Nem egyedül jött. Magával hozta Amerikából a soffőrjét, mert Európába érkezve, mindig hatvan lóerős gépén utazott, a lovászát, meg az irlandi hátaslovait és a komornyikját. Volt azonkívül titkárja és társalkodónője; a maga érdekességével egész külön szenzációja Mary Halton bevonulásának Európába.

Az egész történet hitelességének igazolásául följegyzem, hogy Charlotte Fosternek hívták, úgy

hívják még ma is, Bécsben lakik, társtulajdonosnője a Wallfischgassen lévő ismert Winzberger női divatcégnek.

Miss Mary Halton villát bérelt Marienbadban, garage-zsal és istállóval, tágas angol kerttel, ott játszott lawn-tenniszt és croquet-t a titkárjával, meg a társalkodónőjével és a bátyjával, akinek nem Halton, hanem Prendergast a neve és akiről, bocsánat, majdnem megfeledkeztem.

Nem volt Marienbadban fürdővendég, aki sétája közben meg nem állott a villa aranykerítésénél és óraszám el ne nézte volna az amerikai társaságnak ezüstcsengésü kacagásba fuló mulatozását.

*

Elsőnek Edvárd angol király zavarta meg az exkluziv amerikai társaságot. Egy zivataros délután bőrig ázva becsöngetett egy esernyőért. Női kérdésekben az angolok uralkodója nem volt nehézkes. Félórai várakozás után a hallban, bevezették a szalonba Miss Mary Halton elé. Addig Foster kisasszony beszélgetett vele igen fesztelenül, talán mivel a látogató nem is mondotta meg, hogy ő az angol király. Lehet, hogy csak mint devonshirei herceg mutatkozott be, ami végeredményében úgy-e mindegy, mert Mary Halton és egész házanépe amúgy is biztosította róla a gavallér Edvárd királyt, hogy nekik, szabad amerikai polgároknak, a koronás fők nem imponálnak.

*

A bölcs király ezt megértette és nagy bocsánatkérések mellett közölte az amerikaiakkal, hogy már régebben megvette a villát, amelyet bizonyára tévedésből adtak ki nekik. Távol áll tőle a szándék, hogy megzavarja őket elhelyezkedésükben, viszonzásul csak azt kérte, hogy oldják föl a háziúri minőségétől. És letett az asztalra egy cédulát, amelyen hivatalosan meg volt állapítva, hogy a ház és egész berendezése ezentúl Miss Mary Halton tulajdonát képezi.

Azontúl gyakran lehetett látni a marienbadi promenádon az angol királyt az amerikai énekesnővel. Néha egy harmadik is volt a társaságukban, George Edwards, a londoni színházfejedelem, aki megkérdezte Mis Haltont, nem volna-e kedve Londonban az ő színházainak egyikénél vendégszerepelni. Ezt megelőzőleg ugyanis Edwárd király észrevette, hogy az amerikai leánynak egyetlen vágya: híres szinésznővé lenni.

Azzá is tette. A legközelebbi télen már a londoni Gaity-ben énekelte a Gésák Mimózáját, és olyan sikere volt, mint odáig soha operettdivának.

*

Miss Mary Halton nem is ment vissza Amerikába, jól találta magát Európában és a rákövetkező évben megint eljött Marienbadba. Ekkor már ismerték és tiszteletteljesen köszöntötték az angol kolónia előkelő tagjai. Jártak az estélyeire, szívesen voltak partnerei a lawn-tennisnél és a croquetnél, órákon át kergetődztek vele az erdőben.

Egyszer azonban egészen váratlanul nagy fájdalom és szomorúság érte a társaságot. Miss Haltont ugyanis egy titokzatos esti kirándulása közben súlyos automobil-katasztrófa érte. A gépkocsi nekiment egy kilométert jelző kőnek, az utasok belefordultak az árokba. A művésznő szerencsére csak horzsolásokat szenvedett, de a társalkodónő, meg a soffőr kificamították a karjukat.

A marienbadi villában nagy aggodalomban várták haza Miss Mary Haltont. Csak másnap reggel érkezhetett meg, soká tartott, amíg járművet lehetett keríteni, kocsit, amelyik ne nagyon rázzon.

No de végre megjöttek. Miss Mary Halton mellől úgy kellett kiemelni a nagy fájdalmaktól elalélt és felkötött karu soffőrt, akiben az összes jelenlévők Fülöp orlèansi herceget, a francia trónkövetelőt ismerték föl.

— Nem is tudtam, hogy ön is Marienbadban van, — mondotta mosolyogva a bölcs király, mielőbbi fölgyógyulást kívánt neki, elköszönt Miss Mary Haltontól és egész házanépétől, és hazautazott uralkodni.

Mert tréfálni, azt nem lehetett vele.

*

A királytól készséggel megvált Miss Mary Halton, de a szinpadnak nem tudott búcsút mondani. A siker, a tapsok, a lázas színházi esték már leré-szegítették. És amint méltóztatik emlékezni, tehetsége is volt, beragyogta a művészetével az egész

színházat. Ámde George Edwardsra, ugy-e, nem lehetett számítani többé, Párisba nem mehetett, mert az orléansi hercegtől, aki pedig oda nem kísérhette, el nem szakadhatott. Németországgal hiányoztak a relációk, maradt tehát mint nagy metropólis: Bécs. A francia királyok nagy igyekezettel vettek nőül osztrák főhercegnőket és mivel a francia trónkövetelőnek is szerencsés összeköttetései vannak házassága révén Bécsben, tehát Miss Mary Halton Bécsben fog játszani.

A császárvárosban is szédületes sikere volt. A Gésák minden előadására szorongásig megtelt a színház. Amikor a tágas Ronacherben lépett föl, rendőrkordont kellett vonni a pénztárak előtt. Ez volt a művésznő szinpadi sikereinek zenitje. És csak a szinpadon lehetett látni. Utcán, társaságban, nyilvános helyeken soha. Közvetlenül előadás előtt érkezett vörös automobilján a Bécs melletti Hinterbrülhből, melyet a gáláns herceg vett neki két millióért és berendeztetett a saját izlése szerint még egyszer annyiért. Neki is volt ott néhány szobája. Háló, szalon és dolgozó. Az íróasztalának egyik sarkába nagy vasszöget ütött bele és vastag cukorspárgán lógatta le arról a tollszárat. Egy szardiniaskatulya összegöngyölt teteje: ez volt a tollszára, hát nem furcsa!

*

De annyira mégsem lehetett elszigetelni Miss Mary Haltont, hogy meg ne ismerkedjék egy rend-

kívül talentumos, egészen fiatal ujságíróval, Félix Hugóval, aki zenereferense volt valamelyik bécsi lapnak. Ez idő tájt készült el operettjének zenéjével, mely diadalmasan járta be az egész világot. Nálunk is játszották, a címe Sherry, a leghíresebb száma ezzel a refrénnel: „Jupla, jupla, Katarin, Kata-ri-na". Szegény Tomcsányi Rusi, aki utóbb összeégett, egy napról a másikra nagy művésznővé lett ezzel a szereppel.

Hiába volt világraszóló az operett sikere, a bécsiek mégis furcsa szemmel nézték Félix Hugót, akinek, bár semmi inkorrektséget soha életében nem követett el, a helyzete mégis tarthatatlanná vált. A hol megfordult: színházban, társaságban, szerkesztőségben és a bécsi írók és művészek kávéházában, a Museumban, mindenütt így aposztrofálták:

— Ni, egy király és egy trónkövetelő szeretőjének a szeretője.

A Sherry nagy és ismétlem, világraszóló sikere gazdaggá is tette Félix Hugót, nem volt többé Bécshez kötve, és az operettnek londoni bemutatója jó ürügy volt számára, hogy örökre odahagyja Bécset. Flórencben telepedett le, ott vásárolt nagyszerű villát és dolgozott szorgalmasan. Az egész világon játsszák még ma is a régebbi műveit, a legujabbat George Edwards kötötte le és hozza szinre az idei télen Londonban.

*

Felix Hugó távozása után Miss Mary Halton

egy kissé elborult. Untatta minden és mindenki, neki szüksége volt a kis ujságíróra, akit, úgy érezte, ő fedezett föl és akit másképpen szeretett, mint az angol királyt és azt, aki a franciáké igyekszik lenni. Nem találta helyét semerre, Budapesten is folyton azt hangoztatta, hogy deplacirozottnak érzi magát.

Az angol király halála után bérelt lakást Londonban, de azt nem tudta kivinni, hogy fölléptessék. Átjött Párisba, a Palais d'Orsai-ben lakott, de nem volt színházigazgató, aki szerződtetni merte volna. Amerikába nem szívesen tért vissza, mert szakított előkelő családjával, amely nem bocsájtotta meg a felséges kalandokat.

Elment hát Flórencbe néhány évi súlyos vergődés után, amely bizony lelkileg megviselte. Felix Hugót kereste, de az már eladta a villáját, senki sem tudta hol, merre jár. Kerestette, de hiába. Próbált a szinpaddal vígasztalódni. Tavaly télen itt járt Budapesten, de a Royal-Orfeum közönsége csak igen kevéssé apreciálta. Gondolta, esetleg Bécsben megint.

A Ronacherben, ahol valaha legjelentősebb sikereit aratta, ezúttal megbukott. Divatját múlta. Ez aztán végleg elkeserítette. Megharagudott mindenre, mindenkire. A hinterbrühli kastélyt bérbe adta egy Stein Dóró nevezetü bécsi gavallérnak. És el sem intézve egyéb ügyeit, elment egymaga vissza Amerikába. Tíz, vagy tizenkét év után.

Valóban kiszámíthatatlanok az élet útjai. Most, hogy nem kereste, fölfedezte Felix Hugót. Millió és millió ember között éppen azt, akit szeretett. Az egyetlent.

Egy forró csókban találkoztak újra és azontúl jegyesek voltak. Ma már férj és feleség. Juliusban esküdött örök hűséget a leghatalmasabb király és a francia trónkövetelő egykori barátnője az egykori bécsi ujságírónak. Ezentúl Amerikában fognak lakni. Miss Mary Halton azért jött még egyszer Bécsbe, hogy végleg elrendezze ügyeit. És ez órákban, úgy lehet, már úton van hazafelé, vissza az urához, aki megtanította rá, mi a szerelem, és akit ismét megtalált.

Blaháné ötvenéves jubileuma.

Beh elröpült . . . cimen megírta ő maga.

Ugy tetszik, mégis könnyebb játszani, mint írni. Nekem legalább könnyebb. Töprengek, gondolkodom, hogy kerekítsek ide valami okosat, szórakoztatót, amikor megtesznek engem diszhirlapírónak és tárcát kérnek tőlem, afféle csiricsárét: mondjam el ezt, meg azt, mi történt, mi nem történt, juj, ki se merem mondani, ötven esztendei művészi pályámon. Nem is volna bajos eldiskurálni, ha nem olyat akarnának tudni, amit más nem ismer, csak én. Akkor egyszerüen kiollóznám (mégis okos emberek maguk, hogy ezt kitalálták) régi ujságokból az óhajtásukat és szépen meg lennénk békülve mindannyian a legközelebbi ötven esztendeig.

De a zsurnalisztának mindig más kell. A jó Isten meg Szent Antal áldja meg őket, majd azt mondom, csak velem elégedtek meg, pedig én mindig ugyanaz voltam. Jó magyar, jó asszony és jó

barát. Nekem is jó emberem mindenki. Még azt is kispekulálták, hogy itt az ötvenéves jubileum. Ezt pedig csöndesen, visszavonultan akartam megünnepelni; nem szóltam volna róla senkinek, csak mikor már elmult. Ugy számítottuk az urammal, hogy szépen meglapulunk, aztán elpárolgunk a nevezetes dátum fölött, mint a benzin. Nyáron pedig lesietünk Balatonfüredre, az én kis házamba, ahová elcsaltuk volna egy-két meghitt emberünket és ott elárultam volna a nagy titkot. És holmi jó vacsora után kiültünk volna az én csodálatos tengerpartomra és míg a Balaton hullámai csendes fodrokkal kergették volna egymást, én elénekeltem volna néhány legkedvesebb dalomat, nótáztam volna magamnak, lesve, hogyan hozza azt vissza hozzám a tihanyi visszhang.

De másként jött, no ez se nagy baj. A Balaton partja helyett hát itt jubilálok és fogadom a gratulációkat, meg a sok szép virágot, mert néhány szálat sokan hoznak magukkal. Sohase is szerettem, higyjék el, a zajos mulatságot. Juj, bankett, az a sok felköszöntő meg étel, meg pezsgő, amikor én legszívesebben aludttejet vacsorázom. Télen is, jó hüvösen. Attól az ember szép nyugalmasan lefekszik és gondolkozik. Hogy is volt csak, beh szép volt, beh hamar elröpült.

Igy tettem a jubileum napján is, amikor hazajöttem a szinházból a „Falu rossza“ előadása után, megrakva nagy csomó babérral és még a fülembe csengő szép szónoklatokkal. A tiszteletemre ezen az

estén még a gázvilágítás is kialudt, száz szál gyertyánál jubiláltunk ketten: én meg az uram.

Lefeküdtem, kergették egymást a gondolatok. Jók is, rosszak is, teljes öröm, már az igaz, nincs az életben. Elgondoltam, hogy hát micsoda dolog is azt elárulni a világnak, hogy én már ötven esztendeje játszom. Ejnye, huncut zsurnalisztája, hogy ezt is kibökkentette. Hát most meg már mit csináljak? Ötven éve, hogy a szinpadra kerültem, mennyi éves is vagyok én? Nem illik pedig az asszony korát kérdezni, ha elmult husz esztendős. De lássuk csak. Akad olyan is, aki, ha nem is rosszaságból, azt mondotta rólam: van a Blaháné már hetven éves is. Kiderült most az igazság, amiért hatvan se vagyok. Nyolc meg ötven, az nem is hatvan. Ugy kell, no, a rossz is jó valamire.

Látják-e már, milyen nehezen megy ez az én irásom. Azért mondtam maguknak, hogy ne ezeken a jubiláris napokon legyek én hirlapíró. Majd ha elmulik a cécó, irok én szivesen, ha kell, vékaszámra. Ilyenkor jön az egyik ember, megy a másik. Mindenik akar valami szépet. Mondtam, megmondtam, várjunk, míg túl leszünk rajta, akkor én kifundálok valamit, leirom gondosan, időm is több lesz rá. Ami jó, azt meghagyom, ami rossz, azt kihuzom belőle. De most minden uj vendégnél azt kell elgondolnom, hogy hát mit is fogok mondani? Szélcsendes időben annyi sok szép emlék jut az eszembe, hogy nyugodtan elmerenghetek fölöttük. Főként a régieken, mert ezekre még jobban emlék-

szem. Ami husz-harminc év előtt esett meg, olyan frissen jelenik meg a fejemben, akár tegnap történt volna. Talán még tisztábban. Most pauzál az eszem, megállt. Ugy vagyok az irással is, mint a nótáimmal. Azt hiszem, nem mondok sokat, de tudok vagy ezer népdalt. Elég jól tudom. Ha pedig elmegyek valamerre, hát azt hiszik, jut az eszembe egy is? Elbámulok rajta, mintha kiszedték volna őket belőlem. Amikor pedig írni kell, hát az ötletekből fogytam ki. Ejnye, hát nem nótázhatnék most maguknak e helyett a tárca helyett? Most itt van a sok nóta mind a fejembe. És bátorságom is volna hozzá, pedig az se volt mindig.

Emlékszem, akkor is kevés volt, amikor hívtak föl Debrecenből Pestre. Nagy tisztesség volt ez, de még se kértem belőle. Próbaéneklésre hívtak. Dehogy is megyek ilyesmire! Aki elhiszi, hogy tudok énekelni, elhiheti próba nélkül is. Szabadkoztam, nem megyek semmi áron. Odafönn a pesti urak még képesek azt mondani, hogy nem tudok semmit; meg találok bukni és ballagjak vissza szégyenszemre Debrecenbe? Hiába próbáltak rábeszélni, csak nem mentem. Akkor aztán elvittek próbaéneklés nélkül. Azt mondták, jó leszek én Pesten így is. Nem is panaszkodom, hogy valaha bántottak. Mintha tegnap lett volna. A „Tündérlak Magyarhonban" került szinre, én Marcsát játszottam. Mint szerződött tag játszottam az első föllépésemkor is, Tamási volt a huszár. Vasárnap volt, hetvenegy első májusi vasárnapja. A multkor gondoltam el, akik először játszot-

tak velem a Nemzetiben, azok közül nem maradt csak Helvey Laura meg Rákosi Szidi. A többiek mind itthagytak bennünket. Szegény Paulay is, az első pesti direktorom, aki az első fölvonás után, míg a közönség lelkesült meg éljenzett, meg ujrázott, fölszaladt hozzám és kimondotta, hogy soha az életbe el nem bocsájtunk magunk közül.

Nem is volt egyszerü dolog átmenni a Nemzetiből a Népbe. Nem is akartam, főként amikor azzal ijesztettek, hogy első fölléptemnél még kifütyülnek. Arra is mentem ki a szinpadra, hogy lesz fütty, de nem volt, a jó emberek megláttak és elkezdtek tapsolni, azóta is megtartotta a közönség velem szemben ezt a szokását, mely most velem együtt jubilál.

Már úgy látom, mégis omlik a betü és elkészül az én irodalmi munkálatom. De azért még egyszer azt mondom, hogy nem könnyü mesterség. Mindig jók voltak hozzám maguk is, a közönség is, és elnézők. Nem haragszanak a sok tereferéért, hiszen míg irok, ötven esztendő fölött gondolkodom. A végin majd csak megértjük egymást és az én hálám és végtelen szeretetem az én jóságos közönségemhez majd csak megint kiderül. Jacobi, a debreceni karmesterem, jó ember volt, ha német volt is, szintén úgy tett velem, mint most maguk. Akármit próbáltam, akármit énekeltem, neki minden mindig jó volt. Jajgattam, hogy hát dehogy is jó, érzem, hogy nem jó, ő egészen máshol zongorázik, én pedig egészen másból énekelek. „De kérem, még nem tudom", kiáltottam nem egyszer türelmetlenül. Rám

nézett szegényke a nagy német szemével, aztán megszólalt vegyest magyarul és németül: „Ne busulj Lujza, bei die grosse Kuron kommen wir zusammen". Meg voltam ijedve és kérdeztem: „Hátha nem kommen wir zusammen?" Jacobi kényelmes ember volt. Azt mondta: „Akkor majd kitartjuk, wir kommen zusammen".

Igy leszek ezzel a tárcával is: a végin mégis majd csak összestimmelünk valahogy mi is.

De, bevallom, mégis sok minden fölött gondolkodtam, míg leírtam ezt a hosszu dolgot a szivesen fölajánlott „kutyanyelvekre". Szent Isten, ötven esztendős jubileumomra szólaltam meg és míg nézek hátrafelé, megint csak az van az eszembe: ez a soksok év beh elröpült. Vajjon mennyi időm marad a pihenésre, a visszavonult, nyugodalmas életre, melyet ott szeretnék tölteni az én füredi házamban, amikor a nagy víznek, neki egyedül, énekelem majd el, hogy „Hullámzó Balaton tetején". Rég ideje készülök erre és ezalatt úgy elszalad itt mellettem ötven esztendő, hogy észre se veszem. Ötven év! És mégis, mégis, ha valaki azt kérdezné tőlem, kezdeném-e előlről, hát nem szabadkoznék. Ha tudnám biztosan, hogy minden úgy lesz, úgy marad, mint volt akkor, szivesen is állnám az alkut.

Pedig ötven év sok idő. A szinpadon még több. De most, hogy babérral megrakottan jöttem végig rajta, kicsit mégis szorít a szivem és fájlalom, hogy beh hamar elröpült.

1908 január 10.

Budapest világváros.

1913 március 9.

Ma már szabadon beszélhetünk róluk, arról a két rendkívül előkelő fiatalemberről, akik a mult hónapban, még precizebben, február hatodikán, egészen véletlenül egy és ugyanazon a napon voltak vendégeink, grandiózusan emelték a mi szép fővárosunk idegenforgalmát és Budapestnek meghatóan finom világvárosi reliefet adtak. Az egyik Eitel Frigyes porosz királyi herceg, a hatalmas Vilmos császár másodszülött fia, a másik Montpensier Ferdinánd Ferenc bourbon-orléansi herceg, Fülöp orléansi hercegnek, a francia trónkövetelőnek testvéröccse, Mária Dorottya királyi hercegnőnek, néhai József királyi herceg leányának a sógora.

Eitel Frigyes herceget nem kell közelebbről bemutatni. Egyenesen a halál torkából érkezett Budapestre. Bukarestből jövet annak a gyorsvonat-

nak volt utasa, amelyet Medgyes és Erzsébetváros között súlyos katasztrófa ért. Nem esett semmi baja, sőt ő volt az, aki szerencsétlenül járt útitársainak az első segélyt nyujtotta. Népszerűbbé lett Budapesten néhány óra alatt, mint őszhajú politikusok, akik pedig egész életükben e varázs után lihegnek, — a magastermetű, szőke, rokonszenves fiatalembert magyaros szeretettel öleltük magunkhoz és azzal a közvetlenséggel, mintha valami német sörgyáros és nem a császár volna az édesapja.

A közérdeklődés nyomában volt itt tartózkodása alatt, a Ritz-hotel ruhatárában megnézték teveszőrü télikabátjának bélését, kézről-kézre járt a fekete kemény kalapja, belekiváncsiskodtak a tányérjába, mit eszik és hogyan, követték, amint vacsora után helyet foglalt egy fiakkerben és elhajtatott főhadsegédével az orfeumba, ahol, miután fölismerték, nem az előadást nézték, hanem őt, és szívesen tűrte, hogy a szomszédos páholyokból valósággal belefujták a szivarfüstöt a szájába.

A történet másik hősének, az elegáns Montpensier hercegnek kellemesebb és eseményekben jóval szegényebb útja volt Budapestig. Alcsuthról jött, ahol rokonait, Mária Dorottya királyi hercegnőt és annak gyermekeit látogatta meg. Őt alig néhány ember ismeri minálunk és azokkal sem igen találkozott. Gyalog sétálgatott a váci-utcai déli korzón, egy pohár Cointreau-féle Cherry Brandyre betért Gerbeaudhoz, ahol bár történelmi szerénységgel viselkedett, nyomban feltünt mindenkinek.

— Kicsoda ez az elegáns fiatalember? — ostromolták távozása után a kisasszonyt, aki kiszolgálta.

— Sohase láttam, — felelte, — franciául beszélt, de úgy érzem, valami nagyon-nagy úr lehet.

Ekkor Montpensier herceg már messzire járt és a Duna-parton vékony füstkarikákat eregetett illatos Maryland cigarettjéből. Ment gyalog Budára és furcsát gondolhatott, amikor a Lánchídnál négy fillért kértek tőle, hogy útját folytathassa.

Azontúl elveszett a szemünk elől ő is, csak úgy mint Eitel Frigyes herceg, akiről a tudósítások följegyezték, hogy a délutánt a szállodán kívül töltötte, elment egyedül, senki sem tudta hová.

Estére azonban, amikor kigyultak a gáz- és villamlámpák, a két herceg ismét föltünt. Sőt az éjszakában találkoztak is, igen diszkrét fejbólintással üdvözölték egymást: a német császár fia és a francia trónkövetelő öccse.

A legsötétebb Szerecsen-utcában történt, a Palais de Danse-ban. Odament Eitel Frigyes herceg az orfeum után és oda Montpensier hercege. Miért éppen oda? Berlinben a Palais de Danse fogalom, a legszebb, legelőkelőbb éjfél utáni mulatóhely. Ez csábíthatta a porosz herceget. S a bourbon-orléansit a francia elnevezése talán.

A két előkelő fiatalember végignézte a Palais de Danse táncprodukcióit egészen fölösleges inkognitóban, mert hiszen amúgy sem ismerte föl őket a közönség. Aztán az ilyen mulatóhelyeken nem is

igen törődnek egymással az emberek. A szinpadon folyt előadás kedvesen szórakoztatta őket. Eitel Frigyes legszívesebben egy La Favorita nevü opiumtáncosnőnek tapsolt, aki lenge toalettben vagy húsz percig vonaglott misztikus világítás mellett. Montpensier hercegnek legjobban La belle Ferrero tetszett, egy finom vonalu, magas leány, aki franciául énekelt és menüettet lejtett utána. A hivatalos program végeztével egy darabig az egész közönség négy bécsi lányt nézett, akik francia kánkánt jártak és ügyesen vágták ki a grande ecarte-ot.

Ekkor Eitel Frigyes hadsegéde a pincérrel odahivatta a managert és meg akarta hivatni egy pohár pezsgőre az ópiumtáncosnőt.

— Das Fräulein ist eingeladet, a kisasszony meg van híva, — mentegetődzött a manager és rögtön hozzátette: — de Mirella kisasszony szabad, — folytatta németül, — auch sehr schön . . .

La belle Favorita, la belle Mirella, Istenem, olyan mindegy lehetett a császár fiának, mosolygott egyet és azt mondta:

— Auch recht, — így is jó.

Azzal a herceg és hadsegéde fölmentek az emeleti szeparékhoz, melyeket csak függöny választ el egymástól. Kis vártatva pedig megjelent La belle Mirella, s kezet nyujtott a két meghivójának, mondván:

— Mein Name ist Mirella, — nevem Mirella.

A pincér hozott Veuve Cliquot-t, a virágárus leány egy köteg mimózát és kapott érte tíz koronát.

Közben a szomszédos szeparéban le prince Montpensier és La belle Ferrero helyezkedtek el; az asztalon egy üveg Irroy Gout Americain, a pezsgős vödörben a jég közé ékelve tíz vörös rózsa. Mert La belle Ferrero a nagyon hideg pezsgőt nem szerette.

És mind a két szeparéban finoman, igen decensül mulattak, egy hangosabb kacaj nem hallatszott, s egy kétértelmü szó nem esett. Se németül, se franciául. Csak éppen hogy ha elcsendesült az egyik szeparéban a beszéd, a másikból áthallatszott. És tisztán lehetett hallani, amikor Mirella elragadtatással beszélt Berlinről, a varieték Eldorádójáról, és La belle Ferrero a legnagyobb szédületben Párisról, a Café de Parisról, a montmartrei mulatókról, a Rat mortról, L'abbayeről, Lajeunieről és Monicóról, ahol a Párist járó fejedelmekkel is mulatott.

A leányok, akiknek nagyszerü rutinjuk van, természetszerűen mihamar eltalálták, milyen társalgási témával szórakoztassák lovagjaikat.

— Sie sind wohl Berliner? Ön berlini? — kérdezhette ugyanakkor a szép Mirella a porosz herceget, amikor Ferrero e szavakkal fordult Prince Montpensierhez:

— Vous connaissez Paris? Ugy-e, ösmeri Párist?

— Jawohl, igen, — felelte Eitel Frigyes herceg és földerült.

— Un peu, egy kissé, — válaszolt az orléansi és legyintett a kezével.

— Sie wohnen in Berlin? Berlinben lakik? — folytatta a német leány.

— Vous habitez Paris? Párisban lakik? — a szomszéd szeparéban a másik.

A francia fiatalember volt a közlékenyebb. Elmondotta, hogy Avenue de Bois Boulogne 41. szám alatt van ugyan palotája, de nem sokat van Párisban. Szívesebben utazgat, és ha megtér pihenni, elmegy a francia gyarmatokra Ázsiába, Annam tartományba, Tours Tsiamsba, ott időzik a legszívesebben.

Ferrero, mint az ilyen sokat utazott és tapasztalt leány, még megkérdezte:

— És hogy kerül Kokinkinából ide? Magyarországba, Budapestre.

— Csak átutazóban vagyok, — felelte a fiatalember, — rokonaim vannak itt, Alcsuthon. — És egészen szerényen hozzátette:

— L'Archiduc Joseph és családja . . . talán hallott róluk?

A táncosnő, aki addigra már észrevette a herceg egyetlen ékszerét, egy vakítóan csillogó brilláns liliomot a nyakkendőjében, most fölállott és graciózusan meghajtva magát, mondotta:

— Ah, mon duc, hercegem . . . valóban örvendek.

Montpensier herceg azonban korrigálta a megszólítást:

— Je suis prince, — így szólt. — a duc a Fülöp bátyám, az orléansi herceg.

Ezzel aztán be is fejeződött a mulatság mind a két szeparéban. Az urak időközben fizettek, tiszteletdijat adtak a lányoknak és ugyanabban a percben léptek ki a szeparéból. Együtt hallatszott az Auf Wiedersehen! az Au revoir!-ral. És a két fiatalember tekintete találkozott. Eitel Frigyes biccentett a fejével a szomszédja felé, akinek a beszélgetését meg kellett hallania. Montpensier herceg pedig, mintha akaratán kívül történt indiszkréciójáért akarna bocsánatot kérni, a köszöntést igen nobilisan viszonozta.

És a lányok szédülten néztek utánuk.

Az én premiérem.

Elmondják: *Biró Lajos, Földes Imre, Hajó Sándor, Kóbor Tamás, Molnár Ferenc, Nagy Endre, Pekár Gyula, Szabados Béla, Szilágyi Géza és Szomory Dezső.*

1911 április 16.

Rég ideje volt olyan bőséges termés magyar drámákban, mint a most vége felé közeledő színházi évadban. Egy-kettő kivételével az összes neves magyar írók szerepeltek egyik-másik színház színlapján. A szorgalmuk is megjött az embereknek azoknak a sikereknek nyomán, melyet tavaly értek el a magyar szerzők színpadi műveikkel. És szívesen és örömmel konstatáljuk, hogy elmult az az idő, amikor a drámai színházaknál külföldi író műve a szezon eseménye; a közönség lassankint megszokta, hogy a magyar darabok premiérjéhez is azzal az érdeklődéssel jár a színházba, amellyel néhány év előtt még jórészt a franciáknak adózott.

A hiba csak az, hogy még mindig nem mér egyenlő mértékkel. Sokkal többet vár a hazai szerzőktől, mint a külföldiektől, emezeknél a legfokozottabb igényekkel megy a színházba, túlszigorú és ítéletében kegyetlen, egy franciának, aki kellő reklámmal vagy pláne botránnyal jön, nyert ügye van.

A mi közönségünk még preokkupált egy kissé, a nagy zöme nem alkot magának különálló véleményt, hanem elfogadja azt, amelyben a közhangulat és a sajtó megállapodott. Ez kényelmesebb is és így esik, hogy egy francia dráma sikerét nem a darab teszi, hanem a nagy hír, amely megelőzi. Mert nekünk, ugyebár, lehetetlen, hogy ne tessék az olyan darab, amely Párisban nagy és döntő sikert aratott?

A hazai szerzők nincsenek ilyen szerencsés helyzetben. Nekik itt a premiér estélyén kell kiküzdeniök a sikert, melyet nem olyan könnyen adnak. Az első darabjával rendszerint senki sem boldogul, ha az még olyan jó is, — ismeretlen ember és előbb meg kell törnie a közönség közönyét. Az új ember majd minden esetben áldozati bárány számba megy, már az első előadásra sem telik meg a színház teljesen, a második természetszerüen még gyengébb, a harmadikon már rendszerint el van ejtve. Igaz, vannak kivételek, de ezek mögött legalább tizenöt-húsz esztendős mult kell hogy legyen, jelentékeny irodalmi vagy ujságírói működés, mely nevüket közkeletüvé tudta tenni. A premier közönsége nem a darabot nézi, hanem azt, hogy ki írta és aszerint érdeklődik és aszerint állapítja meg vélekedését.

Rosszúl van ez, de így van, azért mondják a színházaknál, hogy a magyar darabok sorsa nem a bemutató-előadáson, hanem jóval előbb dől el és szerzők, akik elbuktak nagy és igazán művészi munkákkal, teljes sikert érnek közepes vagy egészen közönséges dolgokkal. Igaz, van ez néha megfordítva is, de akkor nincs köszönet benne. Tudunk szerzőket, akik száz előadást is értek, amíg a nagy tömeghez szálltak alá, és nem tudtak eljutni az első jubiláris stációig, mikor valami szépet, nemeset akartak csinálni. Mert útjukban idáig a közönség már megállapodott képességüket illetőleg, — azért voltam bátor mondani egyik legutóbbi bírálatomban, hogy lassankint mindenki plaszirozódik a magyar literaturában. Megkapja az őt megillető helyét, teljesen függetlenül attól, hogy ez vagy az a darabja hányszor került előadásra, és így elhelyezve él tovább a publikum ítéletében is.

Nem osztályozzuk e sorokon át az idei eredeti ujdonságokat, de örömmel jegyezzük föl, hogy a színházak már nem rettegnek a magyar szerzőktől és a jobb jövő reményében színre hozzák őket, ha művük alul is marad a kívánalmaknak. Eléggé nem dicsérhető ez a hangulatváltozás, mert ez új meg új közönséget teremt a magyar irodalomnak, melynek a szinpad igen sikeres közvetítője. És az eredmény igazolja, hogy ez olyan előkelő drámaírói gárdát nevelt, mely méltán konkurrálhat a külföldivel, a franciákéval is. A legjobb bizonyiték, hogy évente egy egész csomó magyar darab jut a külföldre és

ott is tud hódítani, a vidéki színházak repertoárja pedig javarészt magyar drámákból van összeállítva.

Ezek előrebocsájtásával átadom a szót néhány jeles magyar szerzőnek, — ők nyilatkoznak itt egy-egy darabjuk premierjéről.

Sárga liliom.

Az én premiéremen senki sem tudta, mi van: siker vagy bukás. Budapesten a bukást voltaképpen csak a tapsok alacsonyabb hőfoka jelenti, már pedig a „Sárga liliom" premiérjén a tapsok ötven fokkal voltak hidegebbek, mint egy évvel azelőtt „A családi tűzhely" című darabomnál, amelyet — ötször játszottak. Tehát

1. az én premiéremen mindenki teljes joggal hihette, hogy a „Sárga liliom"-ot háromszor fogják játszani, nem ötvenszer;

2. az én premiéremen a színészek egytől-egyig nagyszerűen játszottak, de tizenöt szereplő közül legalább nyolc úgy érezte magát, mint Leonidász Termopilénél;

3. az én premiéremen a Magyar Színház társalgójában, — ahol az időt töltöttem és ahol a kedves Huszár Károly kitünő vicceket beszélt el, ahol az okos és elegáns Sebestyén tapintatosan vigasztalt, — a színház benfentesei úgy látogattak el, mint akik siralomházba jönnek;

4. az én premiérem után Beöthy László vacsorát adott; de a vacsorát már egy héttel azelőtt kitűzte, úgyszólván azért, hogy a sorstól kidacolja a bankettezésre való jogot; és ezen a sorsnak hadat üzenő vacsorán az összes jelenlevők jobb meggyőződésük ellenére, halálmegvetéssel állították, hogy igenis, siker van;

5. az én premiéremen és a premiérem után összes barátaim örömmel állapították meg, hogy a novellával még talán van némi sikerem, de a szinpadon sohasem lesz sikerem;

6. az én premiéremen az irodalmi fiatalság szomorúan állapította meg, hogy — bár az utóbbi időben aggasztóan sokat produkálok, — ebben a darabban vannak kvalitások. Hanem persze a közönség! Hogy a közönség milyen vak!... Hogy a közönség milyen süket! A közönségnek ez nem kell...

7. az én premiéremen engem elbucsúztattak, eltemettek, elföldeltek — koszorúk és minden részvét mellőzésével.

Szép, nagy temetés volt. Koporsóban mosolygó, fiatal halott voltam. Most is halott vagyok még, ha nem élek. Ilyen volt az én premiérem.

Biró Lajos.

Az arckép.

Addig-addig vagdosták a fejemhez, hogy furfangos, számító, idegekre utazó, a közönség kegyét hajhászó ravasz fiú vagyok, amíg végre megdühösödtem

és áttettem a pennámat a jobbkezemből a balba. És megírtam az „Az arckép"-et tudatosan — balkézzel.

Épp ezért a premiér az én számomra nem hozott csalódást. Csak a közönség csalódott, én nem. Legyünk őszinték: megbuktam. Gyönyörűen és kedvesen, — mert előre tudtam, vártam és mosolyogva néztem. De a kritika jó volt. Ez egyszer nagyon jó volt.

Földes Imre.

Fiúk és leányok.

Tulajdonképpen: éppen a premiérnek nincsenek izgalmai. Ami volt előtte, a méregfogát kiadta a főpróbán. Ami jön, a darab sorsa, amúgy is a következő napokon dől el. Az elstartolás érdekessége nem ér föl a futam komoly izgalmaival. Ahány szerzővel a premiérjén beszéltem, valamennyit a frakkja érdekelte a legjobban. Joggal. Mert hiszen a közönséget is a legjobban ez érdekli. Amikor a szerzőt hívják, a darabot már látták. Csak a frakkot nem. A premiérsiker frakksiker. A darab sikere a huszonötödik előadáson dől el.

Hajó Sándor.

Egy test, egy lélek.

A tavalyi hóra jobban emlékszem, mint a premiérem sikerére. Azt mondják, hogy a vacsora igen jó volt, én úgy tudom, hogy a vendégeim voltak igen

jók. A premiér után ugyanis együtt vacsoráltunk: a szerző és a színészek és a direktor, aki jó fiú, mert a darab sikerével is nagyon meg volt elégedve.

Ezt a hangot ne tartsd affektációnak, hanem rejtett szentimentálizmusnak. Péter Slemil az árnyékát kereste, én a premiéren a premiér-izgalmat kerestem, de sajnos, nem találtam meg. Szerettem volna nagyon félni, vagy nagyon örülni, de úgy látszik, ehhez vén vagyok. Másfél évtizeden keresztül láttam első előadásokat és szerzőket, már a nézőtéren megszoktam azt, ami a deszkákon először ért. Lirailag tehát rosszúl jártam, minden egyéb pedig — igazán minden egyébben leginkább az érdekelt, hogy akik értem dolgoztak a színpadon, valóban nem haragszanak-e rám. S mondhatom, noha minden szereplő igen nyájas volt hozzám, mégsem haragudtak.

Kóbor Tamás.

Májusi fagy.

Vége a csatának. Legföljebb még egy-egy elkésett golyó süvít a levegőben. Aztán csönd. Feledés. Áttérés a napirendre ... Egy katona a domb tetejére ki akart tűzni egy zászlót. A dombtető: a Nemzeti Színház. A zászló: „Májusi fagy“ című darabom.

Sikerült-e vállalkozásom?

Harminchat kritikus állott velem szemben. Ezek közül hat derekasan levágott. Öt a vállamat veregette. Tizenkettő egyik kézzel megsímogatott, a másikkal a vesémet zúzta. Nyolc a párbaj szabályai

szerint állott ki velem a porondra. Derekasan megkarcoltak, sőt elegánsul föl is hasították homlokom bőrét. De utána békére nyujtották jobbjukat. Öt meg teljes odaadással figyelte meg minden mozdulatomat. Meglátta munkámban, amit láttatni akartam. Megbecsülte hevemet. Elismerte törekvésemet. További harcra bátorított és tartja bennem a lelket.

Kaptam 6 rosszat, 5 elégségest, 12 jót, 8 jelest és 5 kitünőt. Ami végeredményben olyan bizonyítványt jelent, melyben sem a jelölt, sem a bizottság nem igen tud eligazodni. Megbuktam-e? Megvan-e rátermettségem? Színpadi analfabéta vagyok-e, avagy megmutattam-e oroszlánkörmeimet?

Növelik zavaromat a részletekben való eltérések. Voltak, akik az első felvonás melegségét és élénkségét dicsérték. Mások a második felvonás drámaiságát emelték ki. Többen a harmadik felvonás megoldását találták eredetinek és helyesnek. Egyesek főalakjaim előtt hódoltak meg. Némelyek a mellékalakokban gyönyörködtek. Nem hiányzottak azok, akik darabom eszmei tartalmával értettek egyet. Voltak, akik ezért hibáztatták az egész darabot.

Ez volt a „Májusi fagy" sorsa a sajtóban.

Hát a színházban?

Eddigelé, amikor ezeket a sorokat írom, öt estén át tartott a küzdelem. Az első este: forró hangulat. Zsúfolt nézőtér. Vagy huszszoros kihívás. Babérkoszoruk. Ölelkezés. Az igazgató úgy nézett rám, mintha kifogyhatatlan aranyesőt zúdítottam volna a kasszára. A rendező arca tele holdként

mosolyog. Az irodafőnök a legmerészebb kommünikét fogalmazza. Valamennyien mámorban úszunk. Második este még tart a barátság. A színház újra tele van. Az igazgató bízik. A rendező előadást tart nekem a darabomról. Az irodafőnök új darab írására biztat és ragyogó arccal közli velem, hogy a „Májusi fagy" jövő héten soron kívül kétszer van kitűzve. Harmadik este: a ház még jól fest, de az igazgató szeme rettegve akad meg a földszint egyes apró hézagain. A kitünő szinészek most játszanak teljes művészettel, de a rendező már új problémákon töri fejét. Az irodafőnök még egy félóráig eladomázik velem. Aztán magamra maradok s mintegy mázsás súlytól szabadulva, fejezem be a második felvonás utáni hajlongást. A termométer kissé alászállott.

Azaz bárcsak szállott volna alá!

Negyedik s ötödik este annyira fölemelkedett, hogy a közönség nyár közepébe képzelve magát, már megritkulva jelentkezett, annál inkább, mert a hóvégi zsebszárazság is fonnyasztotta látogatóim kedvét. Én, a szerző úgy kerülgettem a színházat, mint a betörő a főkapitányság épületét. Csak jóbarátaim közléséből értesültem arról, hogy (mért ne lehessek én is elmés szójátékos?) a márciusi hőség kissé elsorvasztotta a „Májusi fagy"-ot.

Hogy ezután mi lesz, az a jó Homérosz szerint is „az istenek térdein nyugszik."

Azért darabom hatásával mégis meg vagyok elégedve. Következő okokból: Alkalmat adtam egy

pár erős talentumu fiatal szinésznek és szinésznőnek néhány nagyon figyelemreméltó alakításra. Megtudtam, hogy vagy hat-hétezer ember mégis akad Budapesten, aki trükköktől mentes színdarabot is meghallgat. Örömmel tapasztaltam, hogy a kritikusok egy nobilis avant-gardeja minden irodalmi pártszempontot leküzdve, személyes tekinteten felülállva, elfogulatlan igazságszeretettel írja le véleményét. Megállapíthattam, hogy a Nemzeti Színház kiváló vezetősége mindent elkövet, hogy magyar szerző darabját is sikerre vigye. Szereztem egy pár új barátot. Felismertem egy sereg ellenséget. Bizonyos mozgalmat keltettem az irodalmi világban. Ráterelteni a közönség egy részét némi elmélyedésre. Végül pedig (ha az egyéni érvényesülési vágy szempontját is szabad hangoztatnom): munkásságom iránt nagyobb figyelmet támasztottam, mint eddig megjelent valamennyi próza- és verskötetemmel.

Ezek után talán szabad remélnem, hogy új darabom fokozott érdeklődésre tarthat számot.

A „Májusi fagy" talán megtörte számomra a jeget.

Szilágyi Géza.

A testőr.

Egy rövid kis históriával felelhetek Szomory Emil a kérdésedre s azt hiszem, ez a história nemcsak engem jellemez, hanem száz szerző közül kilenc-

venkilencet. A történet első része Turinban játszódott le, ahol egy fagyos januári estén az Ördög című darabom premiérjén vettem részt. Az első felvonást elég szépen fogadta a publikum, de tudván, hogy a darabok sorsa rendszerint a második felvonás után dől el, bizonyos aggodalommal ácsorogtam a színpadon a kulisszák mögött, várva a második felvonás végét. Mikor vége lett, lement a függöny és mialatt Zacconi künn a tapsokra hajlongott, a színpadi munkások elkezdték átdiszíteni a színpadot a harmadik felvonás számára. Egyszerre csak a tapsok közé vegyülve egy hatalmas füttyöt hallok. Eszembe jutott minden, amit valaha életemben az olasz közönségről olvastam és el voltam készülve a tojásokra és narancsokra s az ezekkel kapcsolatos botrányos bukásra. De egyszerre csak ragyogó arccal jön értem Zacconi és vonszolni kezd a lámpák elé.

— Nagy siker, — mondja boldogan, — igen nagy siker . . .

— Hogyan, commendatore, — mondtam neki, — hiszen egy akkora füttyöt hallottam, hogy mozdonyfüttynek is beillik . . .

Nevetve felel:

— Önt is megtévesztette ez a hang? A háttérfüggönyünk húzókészülékének van egy kenetlen csigája és minden diszletezésnél, mikor a háttért fölhuzzák, retteneteset fütyül. Jöjjön ki bátran, künn tapsolnak.

Következett egy hamisítatlan szerzői föllélekzés és mentünk ki a rivalda elé.

A történet második része Berlinben játszódott le, ugyancsak az Ördög premiérjén. A Lessing-színház szinpadán körülbelül ugyanoly érzelmekkel álltam, mint néhány hónappal azelőtt Turinban. És vártam a második felvonás végét. Amikor itt lement a függöny, mellettem állott a színház igazgatója, Berlin színházi pápája, Brahm. A közönség tapsolni kezd és egyszerre csak megint hallom az éles turini füttyöt. Mosolyogva mondom Brahmnak:

— Turinban megijedtem ettől a hangtól, de most már tudom, hogy a háttérfüggöny csigája visít, valószinüleg nincs jól megkenve.

Az öreg direktor pedig szeliden mondja erre:

— Meg van az kenve, uram, és ez egy igazi fütty volt. Örüljön, hogy csak egy volt.

Amiből egy és mindenkorra azt a tanulságot vontam le, hogy a szerző sohase akarjon korábban értesülni a munkája sorsáról, mint a közönség. Várja meg szépen a másnapot, mert aznap még egy rongyos füttyöt se tud jelentőségében megmérni.

Molnár Ferenc

A zseni.

Ebben a bonyolult komédiában, amit modern életnek neveznek, aligha akad izgalmasabb epizód, mint a színházi premiér. — Persze a szerző számára. Neked mindenesetre jó ötleted volt, hogy így

a legautentikusabb emberektől kérjed be az epizód leírását. Dehát, — lehet-e ezt egyáltalán leírni?

. . . Sohase felejtem el, amikor este egynegyed nyolc órakor, a Lipót-körúton megláttam azt az áradatot, amely megindult a színház felé. Az mind „nekem" megy! És amikor a kulisszák mögött először meghallottam a saját mondataimat színészhangokon! És amikor az első derüs moraj fölhangzott a nézőtérről. És amikor összehullott a függöny és a rendező kilódított a szinpadra. Előbb egy nagy sötétség . . . aztán itt-ott megismerek valakit . . . egy úr hátrafordulva gukkerezi a közönséget . . . Vajjon miért fordult az hátra? Bizonyosan nem tetszett neki a darabom. Megbuktam!

Hanem a taps csak nem hallgatott el. A rendező, az ügyelő tizszer is kilódítanak a szinpadra . . . Az az úr még mindig háttal áll és gukkerez. Óh mily kegyetlenség!

Aztán végre leeresztik a vasfüggönyt. Direktor, szinészek, habitüék sorra gratulálnak. Óriási siker . . . De én mindezt nem hallom, nem láttam. Én csak azt az egy urat látom, aki háttal állott és gukkerezett. Vajjon ki lehetett? Bizonyosan nem tetszett neki a darabom. Megbuktam.

. . . És ime, — mint mindig, — most is kiderült, hogy ahol ezer ember tapsol és egy ember háttal fordul, — ott annak az egynek van igaza!

Nagy Endre

Drághy Éva esküje.

Mire az írónak az úgynevezett „új“ darabja szinre kerül, akkorra az legalább önmaga előtt bizony már „régi“. Akkorra már rendesen valami ujabb témában vagyunk benne s az érdekel jobban. S mivel az ember már olyan, hogy inkább abban hisz, ami lesz, önkénytelenül is csak bizonyos retrospektiv érdeklődést juttat annak, ami volt. Én a premiére napján úgy nézek a darabomra, mintha másé, valami idegené volna. Látom a jó oldalait, látom a gyöngéit s objektiv nyugalommal megyek bele a hazárdjátékba. Valahogy csak lesz, mert sehogy még sohse volt!

Pekár Gyula

A bolond.

Azt hiszem, minden szerző úgy van a premiérjével, hogy rendesen túlnyomóak a kellemes impressziói. Én is így voltam „A bolond“ bemutatójának estéjén.

Legintenzivebben és egyszersmind legkellemesebben hatott rám a közreműködők azon igazán szeretetteljes igyekezete, hogy művemet minden erejükkel sikerhez juttassák. Már a próbákon módomban volt ez irányban kedves tapasztalatokat

szerezni; a bemutató est heve az igyekezetet úgyszólván lelkesedéssé érlelte. Különösen a három főszereplő, élükön Sándor Erzsivel, oly odaadó, szíves készséget tanusítottak művem iránt, hogy az irántuk érzett mélységes hálán kívül valamely kiváltságos szerencse jóleső érzése fogott el; eddig, sajnos, azt kellett tapasztalnom, hogy a hazai szerzők csak ritkán részesültek hasonló szerencsében. Ez volt a legkedvesebb impresszióm a premiére estéjén.

Hogy a szereplők lelkes igyekezete zajos sikert eredményezett, ez engem szintén csak örömmel tölthetett el; a premiére sikere azonban nem tesz elfogulttá, a darab sorsa a jövőben: az fogja megmutatni, mekkora az én részem, az én érdemem a sikerben.

Fájdalmasan érintett azonban, hogy a közönségnek az a része, mely mindenütt ott van különben, ha valamely csak kissé érdekes zenei ujdonság bemutatójáról van szó, csak szórványosan jelent meg. Igaz, hogy ezúttal olyan mű került szőnyegre, melynek egyetlen gyökérszála sincs külföldi talajban, s ez talán lerontotta annak érdekességét; de erről jogosan csak a jelenvoltak mondhatnak ítéletet, látatlanban pálcát törni talán még sem kellene a hazai zeneművészet bármily szerény produktuma fölött. A darab későbbi előadásainak látogatottsága s az érdeklődés emelkedése különben amellett bizonyít, hogy a premiéren nem csupán a szerzők személyes ismerőseinek tetszett a

darab; és ez a körülmény lassanként megszünteti bennem az imént említett fájdalmas impressziók által ébresztett egyetlen kellemetlen érzést is.

Szabados Béla

A rajongó Bolzay-lány.

Amikor szíves fölszólítására, régi hangulataimat és érzéseimet keresném, melyek a „Rajongó Bolzay-lány" premiérején a szívemet betöltötték, bizony, bevallom, alig találok valamit s inkább elborulva konstatálom magamban is az emberi emóciók, nagy örömök és fájdalmak nyomtalan tovatünését. Holott ez az immár távoli este valami gyönyörü ünnep lehetett, de külső hatásában és jelentőségében e földi dolgok hívságába veszett bele és az emléke mindössze annyi, mintha valaki a maga tengeri fürdőzéséből egy pohár sós vizet hozna magával.

Tehát inkább novellista képzeletemre, mint drámai emlékeimre támaszkodva próbálom rekonstruálni ezt a termopylei ütközetet a Nemzeti Színházban, mikor a „Rajongó Bolzay-lány" Leonidása (ha szabad ez illusztris álnevet használnom) egy bravuros szinészcsapat élén oly könnyen verte meg a perzsák rettenetes tömegét. Holott e keleti faj, állig fölfegyverkezve s a végsőkig dacosan a maga értelmi fogyatékosságának páncéltumultusát szegezte ellenünk és valóban legyőzhetetlennek

tünt. Egynémely követe az ellenségnek, az előőrsökből, s az útak porától szürkén elém került, s büszkén verve a mellét, kiáltotta: „Ön nem győzhet ellenünk, mert mi vagyunk az Ostobák s a Műveletlenek!" Ez elrettentő fenyegetés és zord kilátás előtt, egyéni izlésem és hajlandóságom mintegy önmagát vonta ki az összetűzés alantas sokaságából, s amikor a lámpák előtt talán már az ötvenedik hívásra mégis megjelentem, merőben idegennek éreztem magam s a főhercegen kívül, aki kegyesen felém mosolygott, senkit sem ismertem.

Gondolom, ez minden, ami a premiére-en jellegzetes és tipikus volt s rövid körvonalakban följegyzésre méltó. Az már nem érdekel senkit, hogy előadás után, amint kijöttem a kis kapun, az exaltált ifjú tömeg kifogta a lovaimat (amit nem szerettem), s diadalmenetben kísért haza, ahol gyönyörü angol szeretőm a legszélsőbb odaadással rogyott a lábaimhoz.

Szomory Dezső

Fedák Sári Párisban.

„Magam is roppant kíváncsi vagyok — írta nekem közvetlen párisi útja előtt Fedák Sári — *a magyar nóta sikerére Párisban. Szeretném, ha az én énekemen át megéreznék azt a franciák. Hát majd meglátjuk!"*

... Azóta megvolt a várva-várt fellépés, Fedák Sári a bécsi Theater an der Wien vendégszereplése keretében ismételten eljátszotta a Cigányszerelem, Lehár legújabb operettjének fő női szerepét, Kőrösházy Ilonát, melyet a Király-Szinházban igen nagy sikerrel kreált. A művésznő felléptéről főként Bécsen és Berlinen keresztül a legellentétesebb jelentések érkeztek Budapestre, a legtöbbje arról szólt, hogy a francia közönség nem tudta élvezni Fedák Sári művészetét és végre annyira bosszantotta, hogy erős pisszegéssel adott kifejezést nemtetszésének. Táviratot kaptam Fedák Sáritól, amelyben igen erélyesen cáfolta meg ezeket a hireszteléseket és

egyben közölte, hogy párisi felléptéről bőven fog referálni. Ezt a rendkívül érdekes levelet itt adom szószerint:

HOTEL CHATHAM
PARIS

Kedves barátom, Szomory!

Itt vagyok az igért levéllel. Olyan jó levélíró nap van, mert zuhog az eső és szintelen, szürke minden. Ne szidjon hát, ha egy igen hosszú levelet találok írni. Mindjárt az első fellépésem után akartam ezt tenni, de gondoltam, hogy megvárom, míg az ellenem fölborbácsolt hullámok lecsendesednek, mivelhogy minden csoda csak három napig tart.

Mielőtt eljöttem, azt írtam magának, hogy egy vágyam van, hogy a magyar nótát megértsék, ugy-e ezt írtam? Ezért jöttem. És tíz évet adtam volna az életemből, ha megsürgönyözhettem volna haza, hogy kitüztem a Théatre du Vaudeville-re a piros-fehér-zöld lobogót.

De elölről kezdem. A próbákon rengeteg sikert jósoltak a magyar muzsikának és természetesen nekem is. Montcharmant, az Opéra Comique direktora — akihez különben leszerződtem a szerepet francia színpadon kreálni — valósággal extázisban volt, minden próbán ott ült. Én a főpróbán nagyon furcsán éreztem magam. A második felvonás alatt,

míg a jelenésemre került a sor, lementem a nézőtérre és egyik sötét zugából néztem, amint a kórus tódult a színpadra, csárdást énekelve — németül, magasan lobogtatva a botjaikat, melyekre piros-fehér-zöld szalag volt kötve. Csupa nemzetiszín volt minden. Lehár csodálatosan, nagyszerüen dirigált. Nekem egyszerre könny szökött a szemembe és az jutott eszembe, hogy miért hogy osztrákok lobogtatják azt a sok nemzetiszínü szalagot?!

De beszéljünk inkább az előadásról. Jól ismeri Párist, fölösleges egy Representation du Gala-ról beszélnem. A legragyogóbb és legelőkelőbb közönség, amit csak elképzelni lehet. Kívül a nézőtér egy csodálatos kép, óriási ragyogás és a — színpad? A Théatre du Vaudeville egyike Páris legelőkelőbb színházainak és olyan színpada van, hogy sírtam, mikor megláttam. Kicsi, piszkos és sötét, de milyen sötét! Ha Beöthy László ilyen szinpadon játszatná a szinészeit, agyonvernék. A kulisszákat például úgy erősíti meg a művelt francia, hogy egy spárgát kötnek rá fölül, azt megfeszítik olyaténképpen, hogy egy flaszterkövet tesznek rá. Villanyos csengőről például szó sincs, hanem egy kolomppal járnak végig a folyosókon csengetni. Szakasztott olyannal, amilyen az én teheneim nyakán van. Világításról szó sincs, úgy hogy az ember arcát még tévedésből sem lehet látni. Fényszórók egyáltalában nincsenek. Egyetlen egyet hozott Karczag magával, annak azonban annyi dolga van, hogy az szörnyüség, mert hol holdvilág, hol alkonyat, hol nap.

Hasábokat lehetne írni a szinházi viszonyokról, de még azt hiszik majd, hogy rosszmáju vagyok és coute que coute le akarom szólani. Pedig dehogy! Én csak azért írom ezeket, mert azt mondják, hogy mi Ázsia vagyunk. Én ezt kereken tagadom. Én azt hittem, hogy ha egy párisi szinpadon fogok játszani, kétfelé fog állani a fülem a bámulattól. Istenem, mennyivel nagyszerübb ez nálunk!

De térjünk vissza az előadásra. A siker nagy volt. Igenis, nagy volt. És akárki akármit mond, nagy siker volt. Aki mást mond, hazudik. Valósággal orkánszerü taps van a valcer után és nap-nap után háromszor kell megismételni, hogy *Sans amour quel coeur peut vivre* . . . Egy hiba történt, — hogy nem maradtam végig osztrák és *mindenáron* magyar akartam lenni. De ne gondolja, hogy az olyan borzasztó volt, mint ahogyan értesítették a budapesti közönséget. Nem olyan fekete az ördög, mint amilyennek festik. Mindössze annyi volt, hogy nem értették azt, hogy: *Messzi a Nagyerdő* . . . de Istenem, uram, hogy is lehet kivánni, hogy megértsék! A csárdást már igen. De azt is csak piros csizmában, sarkantyuval, fekete hajjal szeretik. Én már énekeltem magyar nótát Londonban, Berlinben, Párisban. A magyar nótát nem értik és — nem szeretik. Csárdásnak is csak azt szeretik, amit az orfeumtáncosnők táncolnak. Olyan csárdásra pedig én nem vagyok kapható.

Egy igen nagy lapnak a munkatársa azt kérdezte tőlem, hogy a csárdás cseh tánc-e, és hogy az

én anyanyelvem mi, mert hiszen magyar csak nem lehet. Nahát!

Mi sem természetesebb tehát, hogy az osztrák lapok tudósítói leszedték rólam még a keresztvizet is. Csak nem fogják engedni, hogy *egy Ungarin* az ő primadonnáik fölé kerekedjen?! És igazuk van. Bár mi is ilyenek volnánk. Azt mondják, hogy mi soviniszták vagyunk. Csak egy negyedrészben volnánk olyanok, mint a franciák. Tudja-e, hogy a *Matin*-nek és a *L'Echo de Paris*-nak több mint 50.000 frankot fizettek, csakhogy a németek vendégszerepléséről ne irjon? Ők nem szeretik, csak azt, ami az övék. A Chatelet-ben játszik egy prima angol társulat. A világért sem tetszik. Nagy dolog az tehát, kedves Szomory, odaállani Párisban egy premiérpublikum elé és azt mondani: *nous autres hongroises, nous-nous amusons en pleurant* és elénekelni, hogy *Ne hullasd a könnyed értem, levelet se várj* . . . Igen nagy merészség kell hozzá. Én nem jöttem Párisba pénzt keresni, se szerződést keresni. És ha nem lett volna sikerem, azért éppen úgy fognak otthon szeretni, mint azelőtt, ugy-e?

De borzasztóan szerettem volna a magyar nótát diadalra vinni. És *senki* sem fogja diadalra vinni *soha*. Még Blaháné se tudná. De hogy is tudná! Ki is értené meg azt itt, hogy *Hullámzó Balaton tetején* . . .

Hát Fráter Lóri csak szépen nótázik, mégsem merném neki ajánlani, hogy álljon ki a sok brilliántos dáma elé a hegedüjével és sírja el nekik a *Fehér*

őszi rózsát. Már mi csak otthon nótázzunk a mi szép szál magyar asszonyainknak, aszondom!

Ismétlem, hogy nekem *igen nagy* sikerem volt Párisban. *Ha* egy ütés ért, az a — magyarságomért ért. Roppant igazságtalanság tehát, hogy éppen pár magyar ujság bántott legjobban. Az íróasztal mellől könnyü diktálni. Tessék idejönni és kiállani a placra. Mert az igen nehéz. Nem kellene egymást bántanunk, hiszen hihetetlen szükségünk van egymásra. Nem magam miatt beszélek, mert az én *színházi életem* határa már ki van szabva. *Még csak egy évig tart.* Aztán lehajtom alázatosan a fejemet és egy Istenáldjon-t mondok az én legjobb barátomnak: a budapesti közönségnek.

Maga nagyon jól ismeri Párist és bizonyosan rajong érte. Nekem is most tetszik igazán, mikor idevaló kedves emberek kalauzolnak mindenhová. Versailles, St.-Germain, St.-Cloud, Fontainebleau, a mulatóhelyek tömkelege, a Grand Prix, Chateau Madrid, Pré-Catelan és még száz más.

Maga nevetni fog, de a francia asszonyok nekem nem tetszenek. Fiatal asszony talán az egész városban sincs. Öregek és mindegyiken rengeteg festék van. Már instállom, egy magyar asszonynak a kisujját sem adom tíz vékony franciáért se! Én nem szeretnék itt élni állandóan. Itt mindenki rossz. Talán éppen azért olyan felséges. Az azonban bizonyos, hogy az embert egészen elszédíti. Kábult az ember, gondtalan, jókedvü és boldog. Egy darabig. De aztán fölordítunk, hogy:

Hazámba vágyom,
Túl a Tisza partja vár,
Szebb ott a mező
S szebben dalol a madár.

Páris, 1911 julius 1.

Fedák Sári.

Caruso Budapesten.

Mint művész ma a legelső talán az egész világon, embernek is kivételes ez a Caruso. Nincs igazuk azoknak, akik egy malheurös pöre után itélik meg és nincs igazuk, akik a reklámjáért bántják vagy a horribilis árú jegyekért, melyek tenorjának meghallgatásához nyitnak útat. Érthető, hogy ellenszenves azok előtt, akiknek minden nagy, szenzációs siker antipatikus. És tényleg, az emberi irigység nem bénulhat meg, amikor ime akad egy ember, akinek nem kell egyebet tennie, mint negyvenszer énekelnie egy-egy jó operai szerepet és egy millió koronát kap ezért az áldozatkészségeért. Igaz, kivételes szerencse a Carusoé, de nem amiért különbül honorálják, mint a fejedelmeket, hanem amért olyan szinarany cseng a torkában. De hát végre Sándor cár is ártatlan abban, hogy a Kremlben született. Caruso se tehet róla, hogy különb hangja van összes kollégáinál a világon.

Ámde ami Carusonál kiengesztel azért a bőkezűségért, melyben őt a természet részesítette, az az ő kivételes egyénisége, páratlan, szinte zavarba ejtő előzékenysége, nobilitása, mely versenyezhet a legelső londoni klub díszelnökéével és elméssége, mely megcáfolja azt a régi és a tenoristák érdekében közismertté tett egyébként jókedvü közmondást.

Caruso egész ember, úri ember a szó legszorosabb értelmében, aki hangján kívül úgylátszik a lelkét is raffináltan képezte. Szent Isten, micsoda különbség van például közötte és amaz emberek között, akik körülveszik, — a nagy Caruso csupa szeretetreméltóság, kedvesség és gyerekes jóság, a társasága: a császárszakállú titkár: Epstein és a másik, az impresszárió, valami Ledner, merő póz és affektáltság, a legszédületesebb nagyképüség mind a kettő, bizony Isten az ember sajnálja érettük Carusot.

Egyébként pedig, Carusoról szólva, az igazság az, hogy jólesik valakit bántani. Az ő helytartóit: azt a bizonyos Lednert, aki azonban a legszerencsésebb hármuk között. Caruso naggyá lett, mert hiszen a világon ő tud legjobban énekelni és Epstein, a titkár, is kiváló öreg úr lehet, ha Caruso barátságával tünteti ki. De ez a Ledner, aki se énekelni nem tud, se nem barát, mindössze szerény küldöttje Konriednek, a Caruso impresszáriójának!

Hálátlan mesterség ez a mienk, az is bolond, aki irigyel bennünket érte. A Caruso utáni hajsza ennek ujabb bizonyságával szolgál. Tessék elkép-

zelni egy csomó ujságírót, amint felül a vonatra és utazik Caruso felé. Akik azon az úton mentek, amelyen tényleg megtalálták, még jól jártak. De a másik rész, amelyik a magyar államvasuton utazott Fiuméba, hogy odaérve megtudja, hogy Caruso a déli vasuttal utazott Pestre. Aztán megint mások, akik itthon várták a híres tenoristát, hogy ha csak egy percre is, de beszélhessenek vele, nem is a maguk kedvéért, óh, ennél mi szerényebbek vagyunk, de hogy a társalgásról a közönségnek beszámoljanak. És Carusot várva, Ledner impresszárióhoz vezet útjok, egy szigorú német férfiuhoz, aki mintha porosz egyenruháját cserélte volna föl ünnepélyes Ferenc József-kabáttal. És természetesen valami vörös gömb van a gomblyukában, valami érdemjel, amit szintén azért kapott, amiért Caruso olyan jól tud énekelni.

És valósággal kihallgatást rendez az elébe került áldozati bárránnyal. És óraszám tudja magyarázni és bizonyítani, hogy a Caruso-intervjunak nincs semmi értelme, az teljesen fölösleges, mert hiszen amit az urak (és ezt a szót kétszer aláhuzza) tudni akarnak, azzal ő is szolgál szíves készséggel.

Aztán komolyan meg van döbbenve, amiért senki sem kíváncsi az ő előadására és még sokáig nem érti, hogyan lehetséges ez. Majd a dolgot a humorosabb oldaláról fogja föl és hogy a saját keserű labdacsait megaranyozza, fogadást ajánl, hogy nincs embere a sajtónak, aki Carusoval beszélni

fog; nem volt Berlinben sem, nem lesz Budapesten sem.

— Mi, — így folytatja, — nem fogadhatunk. Mi kifáradnánk, ha az összes lapok munkatársait fogadnánk. Mi szívesen megtennők, ha egy emberről volna szó. Mi már ilyenek vagyunk. Mi . . .

Az ember önkéntelenül is végignéz a szobában, vajjon kik ez a mi, akiknek a nevében Ledner ma mindent refüzál. De a szobában csak ketten vagyunk: ő meg én. A *mi* tehát ki volna más, mint ő meg Caruso.

Ezalatt pedig a déli vasut egy hálókocsijának függő-ágyas komfortjában robog Budapest felé Caruso, a nagy tenor. És roppantul unatkozik. Egyik cigarettáját szívja a másik után és a füstöt jó erősen leszívja a mellére. Lilaszínű pyjama van rajta és Rigolettóból dudol szomorúan egyes részleteket. A hálókocsi ellenőre figyelmessé lesz. Végre ez sem hely, sem idő az éneklésre.

Bekopog az ajtón. Mire kijön Caruso. No éppen jókor. Egyenesen beleszalad az ujságírók karjaiba, akik vele együtt, helyesebben érte utaznak. Ezentúl nem unatkozik. Beszélget mindenről a világon, fesztelenül, a legderüsebb jókedvben, jobbra-balra kínálja a rossz szultán-cigarettákat és minden tizenöt percben bocsánatot kér, amiért a fogadás ilyen neglizsében történik. A társalgási nyelvet illetőleg nem válogatós. Ez a nagy énekes, azt hiszem, minden nyelven tud, igaz, hogy rosszul. Még magyarul is. Mert amikor a vonat berobog a déli vasut pálya-

házába és ő meglátja Müllert, aki szintén impresszáriója, feléje siet és magyarul köszönti, mondván a legmegrendítőbb akcentussal: jó reggelt, Müller úr.

Utána leszállnak az ujságírók a vonatról. Ledner úr, aki az egész Caruso-ügyben valóságos vezérfonálnak gondolja magát, meg van döbbenve. Elvesztette volna a fogadást? De siet menteni, ami menthető. Valósággal kordont von Caruso körül, pedig senki se óhajt közelébe érni. Az ujságírók természetesen előbb érnek a Bristol-szállóba, mint Caruso. És aki eddig nem beszélt vele, ott várja. A Bristol-szálloda igazgatója, Frenreisz István Ede, aki a jó modort szerencsére külföldön tanulta, készséggel áll mindenkinek rendelkezésére. És elárul minden titkot. El az összes szobaszámokat, megmutatja a hat szobát, melyet Caruso számára lefoglaltak és megjelöli azt, amelybe a nagy olasz megérkezésekor be fog toppanni.

Már itt is van. Az első emeletre is liften érkezik és amint kilép, már közre is fogják a sajtó emberei, amint Ledner úr mondaná. A derék Epstein bácsival igyekeznek őt kivonni a közvélemény faggatásai elől, de hát nem lehet. Caruso pajkos kacajjal kísérteti magát a szobájáig, készséggel felel minden hozzáintézett kérdésre és úgy tetszik, örül ezenközben, hogy a másik kettő haragszik. Ekkor a magyar sajtónak a fele már beszélt Carusoval, amint hogy beszélt vele minden ujságíró, akinek ez irányban komoly volt a szándéka.

És a beszélgetések során Caruso elmondotta élete egész történetét, kora ifjúságától egész budapesti szerepléséig, szeliden, szerényen és szinte bocsánatot kérve, amiért a maga rengeteg tudásával munkát ad nekünk. Mint igazi star, az élettörténetével kezdte:

— Harmincegyéves vagyok, — mondja, — az édesapám gépészmérnök volt Nápolyban és azt akarta, hogy én is az ő mesterségét folytassam. Tizenhat éves koromban komolyan erre a mesterségre fogott és nekem volt is hozzá némi tehetségem. Négy frankot kerestem naponként. Ekkor a saját keresetemből kezdhettem zenei tanulmányaimat. Nekem ugyanis roppantul tetszett a hangom. De atyám kétségbeesetten protestált. Végre is, amikor nem állottam kötélnek, hősi elszántsággal ajtót mutatott, kiáltva:

— Eredj, te rossz fiú! Ha a magad ötletét követed, rám ne számíts! Isten veled!

És én elindultam. Két derék, jó ember felé vezetett utam, akik a templomi énekkarban énekeltek. Ezek bátorságot öntöttek belém és beprotezsáltak egy egyházi énekkarba, amelyek Nápolyban közkedveltségüek.

Egy hónap mult el, én magam kerestem a kenyerem és ez otthon imponált. És nem állták útját további kiképeztetésemnek, sőt támogattak benne. És tenorista lettem.

Időközben eljött a katonáskodás ideje és engem is besoroztak. Amikor megkérdezték, hogy mi va-

gyok, azt mondtam: énekes. Erre aztán nagyot nevetett az egész ármádia és bizarr foglalkozásom miatt mondhatnám felügyelet alá helyeztek. Szerencsére a kapitányom volt néhányszor az operában és így, ha sajnálta is az illetőt, de értette, hogy valaki erre a pályára megy. Beosztatott hát maga mellé. És a hosszú marsokon én ott lépkedtem mellette és a legkülönbözőbb áriákat kellett énekelnem. Ime, így szolgáltam én a hazát és a müvészetet egyidőben.

— Az egyetlen ember az a kapitány, — vetem közbe halkan, — aki olcsón hallotta Carusot!

Az olasz fenomén szinte elkapja ezt a megjegyzést és próbál kiengesztelni a rendkívüli helyárakért.

— Ne higyje, — folytatja, — hogy azok a mesés összegek mind igazak. Milánóban háromezer frankért énekeltem és Londonban kétezerötszázért. Amerikában se jutott több ötezer franknál egy estére, de ezzel szemben sem önöknek, sem a közönségnek fogalma sincs azokról a rengeteg kiadásokról, melyek elkerülhetetlenek. Pedig én nem vagyok se kényes, se kapriciózus, olyan ember vagyok, mint akárki más. Eszem, iszom és cigarettázom, amennyi jól esik. De tartózkodom minden extravaganciától, soha nekem olyan vágyam nincs, ami ne lehetne akárkinek, aki nálamnál kevésbbé jól, vagy egyáltalán nem tud énekelni. De ismétlem, higyje el, mi éppen hogy megélünk. Az igaz, jól. De valósággal őrületesek a kiadásaink.

— És mindenütt olaszul énekel?

— Mindenütt. Ahol eddig jártam, pedig sok helyütt voltam, mindig olaszul énekeltem. Lássuk csak. Monte-Karlóban, Berlinben, Oroszországban, Észak- és Dél-Amerikában és most önöknél. Sőt olaszul énekeltem Párisban is, ahol pedig az idegen énekest nem akceptálják a saját nyelvén.

És míg beszél, alaposan szemügyre veszem. Barna, kis fekete bajusza van és roppant tiszta nézésü fekete szeme. Erős ember, de nem elhizott. Könnyedén, mondhatnám fürgén mozog, az ajka mindig mosolyra áll és minden szava jólelküségét árulja el. Ez az ember, azt hiszem, komolyan sohasem haragudott. A legkitünőbb benyomást teszi arra, aki szemben áll vele és igyekszik feledtetni, hogy ő az a rengeteg talentum, akiről mindenki beszél, akinek nevét mindenki ismeri. Azontúl, amint mondani szokás, szép fiú, nagyon szép fiú és rendkívül elegáns. Szürke útiruhája csak olyan jól áll rajta, mint fekete zsakettje, melyet estére öltött, hogy eljőjjön vacsorázni a Bristol-szállodába, amelynek villanyfényben úszó étterme ezúttal is nagyon mozgalmas volt.

De előbb sétálni volt Caruso, végigment a Dunaparton és ezúttal ő csodálkozott. Aztán bement a városba. A Váci-utcán végig a Kossuth Lajos-utcán és vissza. Útjában fölismerték és sokan kísérték. Neki ez is nagy mulatságot szerzett és közben megállt, hogy jól megnézhessék, akik kiváncsiak rá. De

mindezt természetesen minden affektáltság nélkül és szerényen és szinte gyerekes örömmel.

Aztán eljött vacsorázni a Bristolba. Az étterem legszélső asztala volt lefoglalva számára, rajta három terítékkel. Az asztalfőn ő ült, jobbra a kitünő impresszárió Ledner, balra a császárszakálas titkár, Epstein. Ekkor a teremben még kevesen voltak. Két idegen úr a másik sarokban, akiknek a lóverseny többet ér a legjobb tenoristánál. Aztán jött Apponyi Albert gróf, a kultuszminiszter, aki csak végignézett Caruson és sietve leült egy messzefekvő asztalnál. Alig hogy vacsorázni kezdett, Batthyány Tivadar gróf érkezett és leült melléje.

Aztán — mi is volt aztán? Lednert, az impresszáriót kihívták, mert egy elkésett ujságíró óhajtott néhány percnyi kihallgatást Carusonál. Az illetőt Müller pótimpresszárió protezsálta. Caruso szívesen zavartatta magát vacsorájában, maga mellé ültette az intervievert és míg nagy gyönyörűséggel kanalazta levesét, készséggel felelt kérdéseire. Soká egyébként se volt a kolléga alkalmatlan és bár Caruso marasztalta, távozott.

Ledner is kikísérte. Ezt a pillanatot Caruso fölhasználta, hogy engem ismét az asztalához hívjon.

— Voltaképpen ön az egyetlen, — mondá, aki nem kérdezett még tőlem semmit. Pedig nagyon szeretnék magának felelni. Nos?

— Mester, — mondtam az udvariasság által megszégyenítve, — ön a legbájosabb ember, akivel

nyomorúságos pályámon találkoztam. Maga olyan nagy, én senki sem vagyok. De ha már kitüntetett szíves jóságával, nem akarok visszaélni vele. Nézze, mester, a halandóságban egyenlő emberek vagyunk, ön lehet a legnagyobb művész, más egy jelentéktelen hernyó. De a baj, az megtalál mindenkit. Igen mester, én nagyon szeretnék kérdezni magától valamit . . .

Caruso megemelte a zöld boros-poharát és mielőtt hörpintett volna, mosolygott. Valami nem jóra volt elkészülve. És miután ivott, szinte inszisztált:

— Nos . . .

— Mondja, mester, — kérdeztem bátortalanul, — be van ön oltva?

Caruso hangosan fölnevetett és karjával vállamra nehezedett. A mélytekintetü fekete szemét rám meresztette, roppant hálás volt, amiért ilyet kérdezek tőle, mikor ő kétségen kívül valami egész másra gondolt. Aztán biztosított róla, hogy neki nincs mitől tartania. Őt négyszer oltották be a legutóbbi időben, — szegény Caruso, ha Madagaszkárban valaki náthát kap, hát a gondos Konried beoltatja őt himlő ellen, bárhol legyen is. Mert tudnivaló, hogy Caruso nem magának, hanem Konriednek énekel, annak kötötte le magát, hamarjában nem is tudom, mennyi időre.

Az étterembe ezalatt egyre ujabb vendégek érkeztek. A harmadik asztalnál két amerikai nő foglalt helyet, anya és leánya és magyaros vacsorát kértek, magyar borral. Ragyogó szépségü leány, az

édesanyja is nagyon disztingvált. Caruso után jöttek ide Amerikából, hogy gyönyörködhessenek a hangjában, az ő művészetében. Bécsben állapodtak meg és a vasuttól egyenesen az Operához vágtattak, hogy jegyet vegyenek Caruso föllépteihez. De míg átjöttek az Oceánon, Bécsben eladták az összes jegyeket. Amerikai népek nem jönnek zavarba. És folytatták útjokat ide hozzánk. Frenreisz igazgatóhoz az első szavuk az volt, hogy tudna-e nekik jegyet szerezni Carusohoz. A nobilis direktor bekalauzolta őket az étterembe és most ott ülnek a harmadik asztalnál Carusotól. Ilyen közel az Operában sem láthatnák. És ez a Caruso, ez a bájos nagy gyerek rögtön megértette, miről van szó. A legnagyobb gyönyörüséggel simogatta végig szemével az amerikai kisasszonyt, akinek ez volt a vacsorája. Kék szemével nézte a művészt, az visszanézte a feketékkel. És mosolyogtak egymásra szeretettel és pajkosan, mint két elkényeztetett baba.

A legközelebbi vendége az étteremnek Pálmay Ilka volt. Őt jól ismeri Caruso Newyorkból és naponként sűrűn sétált az ablaka alatt. Megpróbálta, hogy bemutassák a művésznőnek, de hát minden nagy talentumnak megvan a bogara. A Pálmay Ilkáé: ő ki nem állhatja a tenoristákat. Istenem, ha ez a szép fiú baritonista lett volna! És amikor Pálmay Ilka hatalmas rózsacsokrával elhelyezkedett asztalánál, annak a szegény amerikai missznek vesztett játéka volt. Caruso szemrehányó pillantást vetett a művésznőre és azontúl már nem evett a

kitünő filéből, melyre pedig olyan nagyon készült. De hát az ötletessége nem hagyta el. Mindenáron meg akarta találni a Newyorkban elvesztett fonalat és addig inszisztált, míg Ledner elkezdte németül tanítani. Az eins—zweial kezdte a szóbelit. — aztán papirost kért. És fölírta: Sehr gut. Utána: Sehr schön. Gyorsan tanult, veszedelmes gyorsasággal. Már mondatot is tud írni. És ugyanarra a papirra ráveti:

— Bitte schön, Geben sie mir ein Kuss.

Roppant örült, hogy ha rosszul is, de le tudta írni. Aztán sürgetésére Ledner kénytelen volt odajönni a Pálmay Ilka asztalához és átadni neki az írásbeli gyakorlatot.

A grófné távozott előbb. Caruso hosszasan nézett utána. Mély meghajlással üdvözölte a grófnét, csengő hangján kívánva jó éjszakát.

— Isten vele, mester.

— A viszontlátásra, — felelt Caruso és ekkor már tisztán kivehetőn a Szép Helénát dudolta . . .

A királyi herceg és a tehetséges kezdő.

Hiába, még vannak boldogok, akik az ötleteikkel dicsekedhetnek. Ezek közül való az a babaarcú kisasszony, akinek fényképe itt fekszik előttem és úgy tetszik, igen finoman mosolyog felém. Egészen fiatal, aligha több tizennyolc-húsz esztendősnél, gyönyörü fej, a dús szőke haj oldalt van elválasztva, közepütt egy szalaggal megtűzve kicsit kacérul. Érdekes, mély szemek, lehet egészen világoskék a színük, a fülek igen fegyelmezetten simulnak a fejhez, a mosolygó ajkak mögül két gyöngysor villan elő. Tökéletes szépség, kár, hogy picikét kövérke. De mindenkinek más az izlése, ismertem embereket, akik a legnagyobb bolondságot tudták volna elkövetni a száz kilón fölüli hölgyekért. Igaz, főként egészen fiatal emberek. Mindegy.

Hogy egészen részletes legyek, a toalettről is

illenék mondani valamit, de hát a fotográfia után sokat nem lehet. Sötét ruha, sok paszomántgomb, a nyakban fehér csipkebetét. A szegedi Paquinnek kétségkívül ízléses műremeke, aminthogy a fotográfia is Szegeden készült, őnagyságának a lakóhelyén.

A neve (miért is ne árulhatnám el): Szüts Mariska. Nos tehát a szép Mariska ellenállhatatlan vágyat érzett ahhoz, hogy a színpadra lépjen, ahol a nálánál kevésbé gyönyörű és bizonyára tehetségtelenebb hölgyek nagy karriért csináltak. Azt akarta, hogy a villámos lámpák fénye beragyogja, nagy és forró sikerek után vágyakozott és képzeletében már bizonyára ott is látta magát nem egyszer a feledhetetlen esték központjában, elárasztva babérral, rózsával és hallotta a tömeg lelkes éljenzését és megrészegítette a szűnni nem akaró taps. És talán már kocsiban is képzelte magát, kocsiban lovak és benzin nélkül, emberek húzzák.

Szóval mindezt igen szépen el is képzelhette Szüts Mariska, de hogy fogjon a dolog realizálásához?

Mindenekelőtt színpad kellett. És mert egy szép lánnyal mindig kevesebb van minden színtársulatnál, elszerződött ahhoz a direktorhoz, aki Csikszeredán vert tanyát. Ne tessék kérdezni, miért éppen Csikszeredán, mert ezt én meg nem tudom mondani. Azontúl se fontos. Viszont egészen bizonyos, hogy Csikszeredára könnyebb volt szerződést kapni, mint a párisi nagy operához, még Szüts Mariskának is,

akinek majd oly gyönyörü az arca, alakja, mint a hangja, mely hozzá még magas szoprán. Azt hiszem, a Tetrazzini kisasszony a newyorki Metropolitan színházból is magas szoprán.

Csikszeredán a napok lassan múlottak és az ottani közönség (ezt megint nem én mondom, ezt bizonyára Szüts Mariska mondotta önmagának) talán nem is alkalmas az igaz tehetség fölfedezésére. És amint így tépelődött a gyors és hatásos boldogulás útján, bizonyára eszébe jutott neki is néhai Albrecht királyi herceg, aki nagy pártolója volt a művészetnek és akihez úgy jártak a tehetséges kezdők, mint pékhez kenyérért. Egyszer elvittek hozzá például egy kis lányt (ne tessék félreérteni, egy egészen kis lányt), aki úgy hegedült, mint Kubelik. Az öreg fenséges úr meghallgatta és azt mondta: nagyszerü, ki kell képezni. De ehhez pénz kellett, a kis lány pedig szegény volt, csak úgy, mint Szüts Mariska. Albrecht királyi herceg erre becsöngette a főudvarmestert és azt mondotta neki, gondoskodjék róla, hogy a leány kapjon pénzt. Nem egyszerre, hanem havonként, nehogy a kedves szülei elköltsék.

— Mennyit kegyeskedik kiutalni? — kérdezte a főudvarmester.

— Hát, — felelte Albrecht fenséges úr, — utalványozok neki havonta öt forintot!

Az udvarmester, aki ellentétben a herceggel, igen jól ismerte a pénz értékét, bátortalanul jegyezte meg:

— Fenség, öt forint havonta ilyen szép és tehetséges lánynak talán kevés . . .

Albrecht királyi herceg nem volt nehézkes.

— Ha kevés, — így folytatta históriai följegyzések szerint, — adjunk neki többet. Igaza van kedves főudvarmester, utalványozok neki havonta ötezer forintot.

No, ez éppen elég volt, kár, hogy a tehetséges kezdő a második hónapban már nem kapta meg az összeget. A királyi hercegek gyorsan felejtenek...

Mondom, lehet, Szüts Mariska ismeri ezt a hiteles följegyzést, sokan ismerik, nem az én kitalálásom. És mert nekünk, magyaroknak csak egy komoly és velünk és az irodalommal és művészettel foglalkozó királyi hercegünk van, Szüts Mariska ehhez az egyhez fordult. Ugy van, József királyi herceghez a budai várpalotába. Fölvette a legszebb tekintetét, felöltötte a legszebb ruháját és audienciára jelentkezett.

József királyi herceg igen kegyesen hallgatta végig kissé bizarr ötletü látogatóját és míg a leány beszélt, ő jóindulatulag mosolygott.

— Szegeden végeztem énekesiskoláimat, — mondotta Mariska nagyság, — és mivel kitünő tanuló voltam, elhatároztam, hogy színpadra lépek. De mivel én szép szegény leány vagyok és nem birom a színészegyesületi fölvételi vizsgákkal járó költségeket fedezni, bátor vagyok fenségedet fölhivni szerény tehetségemre.

Ő fensége még mindig jóságosan mosolygott és ezt mondta:

— Adja ide, kisasszony, a bizonyítványait, majd átvizsgálom.

A kisasszony pedig átadta.

Nem sokkal utóbb, egy hónap mulva, Szüts Mariska meggyőződhetett róla, hogy kérelme a királyi hercegnél úgy lehet, meghallgatásra fog találni. A leendő művésznő, aki időközben visszajött Szegedre, a következő sürgönyt kapta:

Sn Szeged—Budapest udvar

187 48 21 245.

Folyamodványa a gyakorlati engedély megadása tárgyában az Országos Színészegyesülethez f. é. májusban nyujtandó be.

Folyamodványhoz csatolandók születési és iskolai bizonyítványa és a hatóságilag láttamozott szülői beleegyezés, ha tényleg tehetséges, ő cs. és kir. fensége lesz kegyes önt pártolni.

Főudvarmesteri hivatal.

Ezen a napon boldogabb nő nem volt széles e hazában, mint Szüts Mariska. A kezdet biztató, egészen bizonyos, hogy „tényleg tehetséges“, — no most hamar egy jó szerződést. Csak van jó dolga, hogy ezek után ne maradjon Fogarason. Mert most Szüts Mariska már Fogarason volt. És onnan írt levelet egy budapesti színházi ügynökségnek, miért ne

mondjam meg ezt is, hogy a nagyon agilis és országszerte ismert Réthy Pál színházi ügynökségének és igen határozottan szerződést kért tőle. Elhelyezést valahová énekesnőnek. A levelének az aláírása a legbájosabb. Nem tudom megtagadni magamtól, hogy le ne közöljem. Hát:

Fogaras, 1912 I/9-én.

Kedves Réthy úr!

Kérem, hogy tudassa velem postafordultával, hogy van-e most vagyis jobban mondva tudna e most előnyös szerződést kötni számomra 1912. évi szeptember 1-re, vagy nagy színházhoz kórusba vagy II. rendü társulathoz segéd-énekesnőnek. Jelenleg Tompa-társulatnál vagyok, mint segéd-énekesnő, fiatal 18 éves leány vagyok és a hangom magas szoprán. Nagybecsü válaszát elvárva maradtam igaz, őszinte tisztelője

Szüts Mariska
gyakorlatos
Ő fensége József m. kir. főherceg pártfogoltja.

Nem féltem Réthyt, amilyen ötletes ügynök és amilyen elsőrendü összeköttetései vannak, bizonyos, hogy fog szerezni Szüts Mariskának olyan szerződést, amilyet parancsol.

A baba belseje.

Blaha Lujza, Csillag Teréz, Harmath Hedvig †, Jászai Mari, Küry Klára, Márkus Emilia, Pálmay Ilka, Varsányi Irén otthonában.

Blaha Lujzánál.

Csakugyan nincs már igazság a világon, amiért Blahánénak is elfogyott a mosolya. És hogy a végére értem, hát megsajnáltam ezt a művésznőknél tett látogatásomat, tessék elhinni, van okom rá: sírni láttam ezt a nagy asszonyt, aki bár egész életében mindenkinek csak örömet szerzett, most mégis teljesen magára maradt véghetetlen bánatával.

Ujságírói mesterségemnek már második napján volt szerencsém ahhoz, hogy Blaha Lujzának bemutassanak. Régen volt, de hát az ilyen dátumokat sohase felejti el a magamfajta ember. Azóta Blahánét mindig jókedvében láttam és ha volt baja,

— Istenem, kinek nincs, — a dolgokat min dig a könnyebbik végéről fogta föl és akárhányat egy fohásszal elintézett. Segítséget nem kért, tanut nem keresett nehéz napjaiban, a szomoruságát is elhallgatta, hogy másnak terhére ne legyen vele.

És mára mégis csak könnyei vannak. Idegennek és elhagyottnak érzi magát abban az országban, melyet bedalolt bübájos nótáival és vendégnek a saját virágos otthonában, ahová ifjuságának minden emléke fűzi. És idegennek lát engem is, akit mindig lekötelező jósággal fogadott és amint meghajlok előtte, szinte félve közeledik felém és halkan mondja:

— Jó napot . . .

A jubileumakor láttuk egymást utoljára. Amikor szépséges terveit meg is írta mint lesz, hogy lesz a nyáron, odalenn Balatonfüreden, az ő kis házában, ahová elcsalja néhány meghitt emberét, aztán kiül velük az ő csodálatos tengerpartjára és míg a Balaton hullámai csendes fodrukkal kergetik egymást, elénekli néhány legkedvesebb dalát, nótázott volna hosszan, szivesen, lesve, hogyan hozza azt vissza a tihanyi visszhang.

De másként jött. Eszébe jutnak kedvenc tervei és míg kezét öntudatlanul járatja végig fekete ruháján, csak ennyit mond:

— Nézzen végig rajtam . . .

Egy könny szalad végig bánatos arcán, a másik kergeti, a harmadik, a többi mind; zokogással könynyít magán. Aztán látszólag jól esik neki, hogy el-

panaszolhatja pótolhatatlan veszteségét, azt a rettenetes fájdalmat, mely férje halálával érte és elhomályosította élete minden kedves visszaemlékezését.

— Az otthonom, — beszéli, — tudja Isten, már úgy érzem, az sem az enyém. Azelőtt nem volt számomra egyéb e régi szobákon és a színházon kivül, ma únom ezt is, azt is. Minden olyan különös, olyan furcsa, ezek a képek a falakon, ez a nagy ráma, az arany- és ezüstkoszoruimmal, mintha nem is az én diadalaim hirdetnék. Szeretnék menni, magam sem tudom hová, csak el innen, messzire. Nem bánnám itthagyni még a színházat sem, pedig ez még az egyetlen dolog, ami meg tud vigasztalni. A doktorom rábeszélésére léptem csak föl férjem halála után, azt mondta, majd a színpad elkergeti sötét gondolataim. És igaz is, amíg játszottam, ismét a réginek tüntem föl magam előtt, de a kiábrándulás annál keservesebb volt. Nagy dolog az, amikor az ember huszonnyolc esztendőn keresztül el van kényeztetve valakinek odaadó barátsága által és egyszerre csak úgy máról holnapra, magára marad...

Az asztalon, amelynél ülünk, hófehér chrysanthém pompázik egy nyulánk vázában. Azon pihenteti Blaháné tekintetét, míg szünetet tart elbeszélésében.

— Azelőtt — folytatta — mindig tervezgettem, gondolkodtam, hogy is lesz? Most egész apatikussá lettem. Higyje meg, nem ér az egész élet egy hajítófát, ha lehetséges, hogy a legkedvesebbek csak úgy

könnyedén kieshetnek belőle. Volt, nincs. És a hálátlanság vele születik az emberrel, huszonnyolc esztendő boldogsága tönkre züllik egyetlen pillanatban . . .

— Most úgy lesz, hogy a Sándor fiam, a felesége és az unokám idejönnek lakni a házba. Megnagyobbítjuk a lakást, nem akarnak magamra hagyni. Pedig félek, hogy velük is egyedül leszek.

Külön talentuma van annak, aki asszonyokat tud vigasztalni. Nehéz dolog, de mégis megpróbálom.

— Nézze, méltóságos asszony, — mondom, — még az olyan kivételes léleknek, mint Blaháné, sincs joga ahhoz, hogy együtt éljen a halottakkal. Bánata, gyásza mindenkinek van; bánatot, gyászt mindenki okoz, aki elmegy. Itt a tavasz, maga szépen kiül a balkonjára, a napsugár ismét beragyogja és el fogja kergetni komor gondolatait. Aztán jön a nyár, a teljes pihenés, az ősszel pedig ismét visszajön örök diadalainak szinhelyére, ahonnan a világ minden kincséért sem engedjük el még nagyon soká.

Fájdalmas mosoly vonult végig ajkain, míg kérdezte:

— Aztán azt is mondja meg ám, miben játszszam? Hiszen alig van már néhány szerepem. Mindig a Piros bugyelláris, vagy a Nagymama? Népszínmüvet rég nem írnak, aztán kevés olyan ember van, aki még rám gondol.

— Méltóságos asszony, — felelem, — ez a maga panasza elég ahhoz, hogy írásra késztesse mind-

azokat, akik tudnak népszínművet írni. Színház is lesz mindig, amelyik boldog, ha Blahánét tisztelheti vendégéül, mindegy, régi vagy új szerepben. És hogy nem gondolnak magára! Látja, az én utam is elsőben magához vezetett, hogy megnézzem és elmondjam a közönségnek, mit csinál Blaháné, hogy van, amióta utoljára láttuk.

Erre már ismét szomoru gondolatai ejtették hatalmukba.

— No hát mondja meg, hogy talált, milyennek látott: talpig feketében. Még csak szépíteni sem kell a dolgot, nem is szeretném. Adja a jó Isten, hogy visszatérjen a nyugalmam és fölcsendüljenek még egyszer a dalaim, amelyeket maga szerint olyan sokan szivesen hallgatnak. Akkor majd magának lesz igaza. De ma, míg elhagyatottan járok az én fájdalmas otthonomban, egyedül, elmerengve, nagyon boldogtalan és nyomoruságos vagyok és igen messzi tájakon járnak a gondolataim. No, Isten vele és köszönöm, hogy eljött . . .

Csillag Teréznél.

A Pannonia-szálloda egy nagy komforttal berendezett appartementjában lakik Csillag Teréz, a legfiatalabb anyós Magyarországon. El sem lehetne hinni neki, ha ő maga folyton alá nem húzná ezt a szót és bizonyos polgári tekintélyt nem akarna szerezni általa. Csakhogy nem sikerül. Az ő rend-

kivüli egyéniségével, gyerekes kedélyével, elmésségével, kifogyhatatlan humorával és társalgásának rendkivüli közvetlenségével az első öt percben visszaringat ama boldog időkbe, amikor rövidszoknyás szerepeiben titkos imádójává tette a Nemzeti Színház minden egyes látogatóját és amint az ember nézi üde arcát, hallgatja hangjának ezüstcsengését és belekábul kacajába, hát lehetetlen újra és újra vissza nem emlékezni azokra a szerelmes levelekre, melyeket oly sokan írtunk neki.

— Remélem, a Nemzeti Színház legújabb örökös tagjának szól az ön látogatása, — mondja Csillag Teréz nem minden malicia nélkül.

— Nagyságos asszony, — felelem, — ne méltóztassék gúnyolódni. Nekünk maga nem örökös tag, nekünk maga Csillag Teréz, akit szeretünk mindnyájan és a magam részéről boldog vagyok, hogy fogadott. Egy miniszteri okirattal, hál' Isten, maga nem nőhetett magasabbra és boldog az állam, ha elpocsékolt millióiból magának biztosíthat évenként néhány ezer koronát.

— Na tessék, maga is. Hát vegye tudomásul, hogy az örökös tag fizetése csak akkor esedékes, ha már nem játszik. És remélem, engem még nem akarnak penzióba küldeni?

— Isten ments. De ha már éppen erről beszélünk, hát hogy van az, hogy olyan ritkán látjuk? Hát kinek szabad a színpadra lépni, ha Csillag Terézt elhallgattatják?

— Látja, annak örülök, hogy van, aki rekla-

mál. Eddig alig jutott valakinek ez eszébe. De én megbosszultam magam. És mivel amugy is ideges vagyok és szerepem se volt olyan, amit szeretettel megjátszhattam volna, hát szabadságot kértem és kaptam. Az idén tehát aligha fognak már látni a Nemzeti Színházban.

— Elég hiba, ha csakugyan így van.

— Nem panaszképpen mondom, valahogy félre ne értsen. Mert szerencsére bő kárpótlással szolgál nekem a színpad pillanatnyi hiányáért az élet, nézze csak.

Ezzel fölkelt a diványról, melyen hatalmas jegesmedve terpeszkedik és az íróasztalához siet. Hamarjában nem is tudom, hányféle fölvételben díszlik ott egy fiatal házaspár arcképe. Néhányat fölkap közülök és le sem véve a tekintetét róluk, elém tartja:

— Nézze jól meg, látott ilyen párt valaha? Az én Klárika leányom meg a férje, Váradi Jenő dr. Ezek az én büszkeségeim, nincs ilyen két ember több széles e világon. Hejh, ha tudnák, micsoda hősies küzdelmet folytattak mind a ketten, amíg egy fotográfiára kerültek! Velük folyik le az én életem, a magam boldogságát találom meg bennük és általuk.

— Most pedig kérem, — folytatja beszédét, — mondja meg őszintén, minek jött?

— Higyje el nagyságos asszony, semmi kivételes célja a látogatásomnak. Látni akartam magát otthon és írni magáról néhány sort.

— Hát nézzen körül itt az én egyszerü hajlékomban, melynek azonban minden darabkája az enyém. A lakásom föladtam; olyan sok szoba volt s nekem elég a változatosság kedvéért ez a kettő. Az őszig. Mert már májusban elutazom, megyek Bayreuthbe hallgatni Wagner muzsikáját és aztán Münchenben ugyancsak Wagnerét. Mikor hazajövök, remélem, majd csak észrevesznek és fogunk találkozni a Nemzeti Színházban is.

— De addig?

— Mondtam mi lesz addig. Hanem tudja mit? Igyekezzen aktivebb színésznőkről írni, mint én vagyok.

És míg jövök le a lépcsőn, úgy érzem, itt valami nagy igaztalanság történik.

Harmath Hedvignél.

— Az ügyvéd urat tetszik keresni? — kérdi tőlem a szobaleány, amint becsöngetek azon a sárga ajtón, melyen Márton Miksa dr. ügyvéd táblája díszeleg.

— Nem, hál' Isten, — feleltem, — a nagyságos asszonyt. Itthon van?

Ezzel már ki is nyílik az előszoba ajtaja és Harmath Hédi kiváncsian kandikál ki rajta.

— Maga az! — kiáltja. — Micsoda ritka vendég! Behív a szobába, de ő maga szökik előlem.

— Rögtön jövök, — kacagja, — föl kell próbálni a ruhámat; játszon addig a fiammal.

Egy apró, igen bájos fiatal emberke szabadítja ki magát a dadája karjai közül és míg fehér ruhácskáját kacérul megigazítja, bátran felém siet. Hamar megnézem és örömmel látom, hogy ez a gyerek szerencsére egész az édes anyja. Igaz, hogy a haja fekete, de a szeme világoskék, az arca, a tekintete, a mozdulata mind-mind a mamájáé. Kis kezét felém nyujtja és mintha tegnap láttuk volna egymást utoljára, üdvözöl:

— Szelvusz, báci!

— Hát ki vagy?

— Mamáé, med a papáé.

— Hogy hívnak?

— Máton Miháj.

— Nagyszerü. És hány éves vagy?

— Nem tudom, harminctét hónaposz, a papusta monta, a mamuszta monta, mitol szpetuláltat.

— Mit csináltak?

— Szpetuláltat.

— No, ügyes gyerek vagy, már azt is tudod, mi az: spekulálni.

— Nem, én fiju vagyok. Máton Miháj, ne viccelljen báci, melt medvelem.

Nem is kell, hogy az ember imádja a gyereket, hogy a Harmath Hédi fiába belebolonduljon. Minden kis baba szép, de azért ilyen fiu mégis kevés akad.

Büszke is rá az édesanyja. Amikor visszajön, persze az első kérdése:

— Hát mit szól a fiamhoz?

— Elragadó!

— Ugy-e? Most pedig mondja meg, hova kell ezt írni, hogy egyszer magát is látjuk?

— Husvéti vizit, nagyságos asszony, hát beszélgessünk egy kicsit. Azaz maga beszéljen.

— Beszéljek, beszéljek. Mit? Az uramat látta, a fiammal mulatott, én csak ezekről beszélhetek. Ezek legnagyobb örömöm: én feleség meg anya vagyok és csak nagyon keveset színésznő. Az én (jó órában legyen mondva) boldog életem itt folyik le közöttük, velük és amikor elmegyek a színházba, annak örülök legjobban, hogy majd megint hazajövök. Szeretem a színpadot, de az otthon mégis a legigazabb valami. Nem is járok másfelé, hazulról a színházba, a színházból haza. Aztán, ha van új szerepem, legjobb tudásom szerint megjátszom és szívből örvendek, ha a közönségnek tetszem. Istenem, kell-e több ennél?

— Milyen komoly tud lenni a kis Hédi!

— Hagyja el, nem vagyok már a kis Hédi; nézze, mekkora fiam van. És amióta a kis öreg megjelent, engem nem kényeztetnek már úgy, mint valamikor nagyon régen.

— Szegényke . . .

— Bizony, már vén asszony vagyok: huszonnégy éves.

— Nagykoru.

— No látja, az uram is ezzel csúfol és mindig azt mondja, még legföljebb tíz évig hagy a színháznál. Addigra lesz pénze elég a fiamnak, mert úgy tudja ám, hogy minden krajcár, amit a színháznál keresek, az ő nevére bemegy a takarékba. Bizony érte spórolok. Még a ruháimat is itthon varratom és mondhatom, negyedébe se kerül, mint a szabónőknél. Nézze csak, most is itt van a varrónő: a Szidi, ő csinálja a toalettjeimet. Spórolni kell, ha a gázsiból félre akar egy színésznő tenni.

— Pórolni tel, — kiáltja most egész váratlanul Harmath Hédi fia, — pórolni tel, — kiáltja torkaszakadtából. — Pórolni tel a Mihajtánat, bizon nem lehet otosztodni.

— No, nézze, kihallgatta a beszélgetésünket. Nem hallgatsz — szól rá gyönyörüséggel az édes anyja, de Mihályka nem hagyja magát.

— Pórolni tel, — ismétli százszor csengő kacagással és ostorát magasra emelve, szalad az asztal körül.

— Elesel, te bolond, — kiáltja Hédi és vigyázva futkos a nyomába. Percekig tart, míg elfogja és akkor diadalmasan lóbálja a levegőbe.

Jászai Mari

önmagáról.

Egy mélységes titkot árulok el! — nincs érdektelenebb nőszemély, mint egy színésznő a színpadon kívül. A színésznő mindent kiad magából a színpadon, ami tudás, ami szép, ami érdekes van benne és rajta. Mi maradjon még szegény fejünknek a nappali lényünk számára! Hiszen nekünk is csak egy életünk van és a mi napunk is csak huszonnégy órából áll, ez alatt az idő alatt pedig — most árulom el a legféltettebb titkunkat! — nos, ez alatt az idő alatt pedig idehaza nem vagyunk egyebek, mint mindenikünk a nevét viselő színésznő őnagyságának az alázatos szolgálója. Igenis, a nevünket viselő színésznőnek vagyunk a cselédjei, és pedig hány cseléd egy személyben! Tanuljuk a szerepeit, ezzel volna legkevesebb dolgunk, szaladunk a próbáira, futunk a ruháit próbálni!

Ez a kinok kinja, ez a probirmamzellkedés, mert tudják, hogy egy-egy toaletthez hány próba árán jut az ember? Tizenkét-tizennégy próba árán! Ez dupla próba! Ruha- és türelem-próba! Futunk és izzadunk továbbá a nagyságánk érdekében, hogy a vizitjeit lerakjuk, hogy a barátait „melegen" tartsuk és, ki tagadná, törjük bizony mi magunkat egy csöppet a szerepei után is, hogy víz fölött tartsuk — és mindezt nagymosás és cselédfölmondásokkal párhuzamosan — és ezek dacára.

Mi maradna hát belőlünk ennyi levonás után még érdekes az itthoni életünk számára? Annyival vagyunk mi színésznők itthon érdektelenebbek a többi asszonynál, amennyivel többet mutatunk a színpadon.

Én mindig sajnálom, mikor kifordítanak bennünket, mint a gyermek a baba belsejét. Kár, — meglátják, hogy mint annál, csak fürészpor a belseje.

Küry Kláránál.

Az előszoba hófehér garderobjáról Konti József nagyszerű szobra látszik rám mosolyogni, mintha mondaná:

— Édes öregem, látod, mi ketten megint csak itt találkozunk?

E tulvilági üdvözlés megértéséhez tudni kell, hogy Küry Klára szalonja még néhány év előtt, sokáig, az egész bohémvilág találkozóhelye volt, írók, művészek, színészek, színésznők itt érezték magukat a legjobban, itt dőltek el a legjelentősebb színházi kérdések, itt hangzottak fel először a legsikeresebb operettek melódiái, amint körbe ültük a szerzőket és munkájukra Küry Klára elnöklésével kimondottuk a verdiktet. Akinek öröme volt, elment Klárihoz, akinek szomorusága volt, elment Klárihoz. Klári a maga jóságos szívével meghallgatott mindenkit és ha kellett, hát megrendítő barátsággal tüzbe ment azokért, akiket szeretett. Klári volt a

legjobb barát, Klári volt mindenkinek a bizalmasa és Klári volt, aki ellenőrizte és munkára serkentette az embereket és Klári, bár a társaság legfiatalabb tagja volt, mindig többet tudott a hófehéreknél is, többet értett, mint az író, többet mint a zeneszerző és a direktorok és akinek művészete körül felvirágzott a magyar operett-literatura.

És ugyancsak Klári volt egy további impozáns példája az emberi hálátlanságnak, amint ellene fordultak mindazok, akik mellett ő kitartott, minden tudását és őszinte barátságát engageálta.

„Aki hálát remél, az sohase cselekedjen jót", mondotta valaha egy nagyon bölcs ember és ennek a bölcs embernek igaza volt. Ha nem hisznek nekem, kérdezzék meg Küry Klárától, aki szerencsére tul van azon, hogy bármit is reklamáljon. Ami diadallal művészi pálya szolgálhat, annak az örömében neki alapos része volt, és hogy ismét része lesz, annak bizonyítéka, hogy hiába bunkózták le a Népszínházat, mely utolsó tíz esztendejében összeforrott az ő nevével, Budapest minden színháza óhajtva várja és büszkén nyitja meg számára kapuit.

Mindezek a reflexiók ott jutnak eszembe, amint hosszu idő után ismét szembekerülünk egymással a gyöngyvirágoktól pompázó szalónban, amely oly régen nem látta úrnőjét.

— Csakhogy hazakerült — mondom a szíves üdvözlés után. — Hadd nézzem meg egy kicsit.

Olyan, mint tíz évvel ezelőtt. Megfogyott, arany-

szőke haja gazdagon omlik vállára, kék szemének fénye a régi, kissé napbarnított arca rózsaszínü, a hangja csengő, a kacagása gyerekesen jókedvü.

— Igen, hazajöttem és most egyhamar el se megyek. Kezdődik megint a komoly munka, azt szeretném, ha részem lehetne a főváros legujabb színházának az életre keltésében. Amióta Kolozsvárott Hajnal Klári néven először léptem a színpadra, nem fogtam hozzá olyan szeretettel, annyi ambicióval munkához, mint ahhoz, mely most várakozik rám. Igaz, a városligeti színház kissé messze van, de majd közelebb hozzuk lelkesedésünkkel és azzal a szeretettel, mellyel új hajlékunk sikerét biztosítani akarjuk. Amióta elmentem, folyton a szerepem kidolgozásán jár az eszem és remélem, meg lesznek velem elégedve?

— Az Erdészleányt fogja játszani, úgy-e?

— Igen. Bűbájos operett és a szerep olyan nagyon nekem való. Legutóbb Abbáziában láttam a darabot, egy, mondhatom, igazán nagyon gyenge társaság előadásában, de még ez sem tudta agyonütni a kedves meséjét és elragadó muzsikáját. Majd meglátják. Egyelőre nem is gondolok más szerepre, ezt készítem elő és ez foglalja le minden időmet. A toalettjeim is nagyszerüek lesznek és az őzikém egyszerüen mesébe való. Mintha egy képeskönyvből ugrott volna ki.

— Hát azt hol szerezte?

— Tahitótfalun az erdőben fogták és már

nagyban dresszirozzák is. Ő az Erdészleány egyik legfontosabb partnere, aranyos kis jószág.

Aztán felugrik a széles kerevetről és megmutatja sorba azt a sok értékes csecsebecsét, melyet külföldi útjáról hozott magával. És a sok exotikus holmit látva, megkérdem, merre járt.

— Oh, nagyon messze voltam, egészen Afrikáig. Bejártam Algirt, Tuniszt és mondhatom, feledhetetlen esték voltak, amint utazásom közepett a hajó fedélzetén elénekeltem az egész repertoáromat, úgy érezve, egyedül vagyok szépséges dalaimmal, egyedül emlékeimmel. És a hány magyar nótát tudok, mind elénekeltem ott a tengeren és közbe boldog voltam, tudva azt, hogy mihamar hazakerülök. Mindenütt jó, de azért, higyje meg, legjobb itthon és amint ablakomból lenézek a körútra, hát sírni tudnék örömömben.

— Hát nem is adunk magának máskor ilyen hosszu szabadságot — mondom bucsuzáskor Küry Klárának és még egyszer megcsókolom a kezét.

Márkus Emiliánál.

Pulszky Tessza házassága.

1908 április 8.

Az a szeretetteljes ragaszkodás, mellyel az egész magyar közönség Márkus Emilia iránt viseltetik, impozáns módon nyilatkozott meg ma ismét, a kiváló művésznő leányának: Pulszky Tesszának

esküvője alkalmából. Ami rajongást a közönség ki tud fejezni első kedvencének, az mind kifejezésre jutott a mai dátumon. Mindenfelé akadt egy szál virág, mely szíves megemlékezést hozott a napról, melyen az örökké ifjú aranyszőke Márkus Emma anyóssá lett. Voltaképpen a magyar társadalom ünnepe volt Pulszky Tessza házassága Schmedes Erikkel, a bécsi opera hírneves kamaraénekesével; ünnep, melyen hálásan asszisztáltak mindazok, akik a mások örömében is osztoznak.

A Márkus Emilia leánya házasságának hivatalos része a nyolcadik kerületi anyakönyvi hivatalban folyt le. Szorongásig megtelt a terem násznéppel, amely melegen üdvözölte a művésznőt, amint Messkó László dr. államtitkár karján röviddel tizenkét óra után megérkezett. Közvetlen utánuk jött Rákosi Szidi, akit Márkus József főrendiházi tag vezetett a karján. Aztán érkezett a jegyespár. Pulszky Tessza, a ragyogó szépségü menyasszony sötétkék angol ruhát viselt, hosszu redingote-tal, aranyszőke fején fekete kis kalap, melyet kék toll és piros bársony szalagcsokor diszített. Amint belépett a terembe, keresztanyja, Ráth Györgyné, feléje sietett, megölelte, megcsókolta és hófehér violából kötött csokrot adott át neki. A vőlegény: Schmedes Erik, a bécsi opera népszerü tenoristája, hatalmas alak, világos szőke ő is, karcsu, elegáns, mindig jókedvü, mosolygós ábrázatu. Néhány szót már tud a mi nyelvünkön, így hát magyarul köszöntötte az egybegyült násznépet.

Félegykor kezdődött a szertartás. Komáromy Ignác anyakönyvvezető végezte két nyelven, magyarul és németül. A menyasszony tanuja Messkó László dr. államtitkár volt, a vőlegényé Fleischl Sándor dán főkonzul.

A fiatal pár ezután a minden oldalról jövő szerencsekívánatokat fogadta. Az utcán a kíváncsiak nagy csoportja várakozott a násznépre. Mikor a fiatal pár automobiljához lépett, egész sereg amatőrfényképész fotografálta le.

Este kilenc órakor Márkus Emilia vendégül látta jó barátait a Nemzeti Színház bérházában levő pompás lakásán. Rendkivül izléses, finom és intim mulatság volt, egészen családias jellegü, a maga nobilis egyszerüségével is diadalmaskodva a lefolyt szezón minden ilyfajta összejövetelén. Nem csoda, a háziasszony Márkus Emilia volt, a világ legbájosabb anyósa, aki családi szentélyében teljesen emancipálja magát attól a körülrajongott művésznőtől, akinek szintén Márkus Emilia a neve. És a háziasszony teendőit szeretetteljesen osztotta meg vele a családja: férje, Párdány Oszkár, a két bátyja, Márkus József volt főpolgármester és Márkus Imre tanácsnok, Kosztka Antalné a nővére, Kosztka Antal a sógora, az unokaöccse, Márkus Jenő, a jeles zeneszerző, ennek felesége, egy csodaszép szőke asszony. És természetesen az új pár, a kis Tessza, aki már Schmedes Erikné és az új férj, akik mind lekötelező szívélyességgel őrködtek azon, hogy

mindenki, akit meghívtak, jól és otthonosan érezze magát.

Pazar villamfény ragyogta be a termeket, mindenütt virág, sok virág, fakadó rózsák, ibolya, szegfü a színek változatos káprázatában A tavasz illata mindenütt, melyben szerényen huzódott meg egy fehér violából, fehér rózsából font csokor, általvetve egyszerü, fehér fátyollal. A Pulszky Tessza menyasszonyi csokra, a Márkus Emilia leányáé. Hogyan, hát Márkus Emiliának olyan nagy leánya van, hogy elvitték új asszonynak? Hejh! cserebogár, sárga cserebogár, számoljunk csak egy kicsit...

A vőlegény harmincnyolc éves, Pulszky Tessza huszonkettő. Az édesanyja se látszik idősebbnek. Az estély minden meghivottja így vélekedett, főként az asszonyok, a mesébe illő szép asszonyok.

— A nővéredet adtad te férjhez, Emma — mondogatták és majdnem igazuk volt.

Schmedes Erik, a férj is ezt bizonyítgatta kifogyhatatlan humorral. És míg poharát az anyósa egészségére ürítette, elmés felköszöntőjében elhárította magától azt a dicsőséget, hogy Márkus Emilia leányát vette el.

— Meine Frau, die Schwester der grossen Künstlerin — mondotta, míg az egész társaság lelkesen kocintott vele.

Aztán egyik karján a feleségével, a másikon az anyósával ment egyik asztaltól a másikhoz a szeretetteljes üdvözléseket fogadni.

A násznép között talán a legboldogabb, özv.

Márkusné született Feigler Janka, a nagymama. A menyasszony nagymamája. Bájos, szeretetreméltó öregasszony, aki ma adta férjhez második unokáját. Míg őt csodálom, a társaság a dohányzóba vonul, ahol díszszemlére voltak kiállítva a nászajándékok. A tömérdek virág árnyában díszelgett a sok ezüst, arany, csillogó brilliáns. Hatalmas jardiniere-ek, amelyeket a nagymama küldött, értékes collier, Márkus József ajándéka, ezüst service Ráth Györgyné névjegyével, gyönyörü ezüst virágvázák, melyekkel Guttmann báróné kedveskedett az új párnák, egy másik collier Kosztka Antalnétól és mindenekfölött a legbecsesebb ajándék: remekművü elefántcsont-doboz, rajta Louis XVI. festménnyel, boldog emlékezetü Pulszky Károly izlése. Benne menyasszonyi fátyol, ugyanaz, amely valaha anyjának, Pulszky Teréznek fejét övezte, mikor férjhez ment Pulszky Ferenchez, és ugyanaz, melyet Márkus Emilia viselt a nászünnepélyén. Ez most a Tesszáé lett.

— Ha megesküszik a leányom, adjátok neki ezt az elefántcsont-dobozt, a nagyanyja menyasszonyi fátyolával együtt . . .

Igazában ez volt szegény Pulszky Károlynak a végrendelkezése, melynek Márkus Emilia eleget is tett.

Vidámság, jókedv, habkönnyü finomság vonta be az emlékezetes estélyt, melyet Márkus Emilia adott leánya tiszteletére. Még együtt volt a társaság, még ünnepelte Márkus Emiliát, a mikor a keleti

expresszvonat éjfél után egy órakor kirobogott a nyugati pályaudvarról. És sok utasa között bécsi asszonynak vitte magával a legelső magyar színésznő leányát.

Pálmay Ilkánál.

Az Erzsébet-körut 54. szám alatt, a III. emelet egy lakásának ajtaján kis tábla díszeleg, rajta e felírás: Gróf Kinskyné, Pálmay Ilka.

Itt lakik Magyarország világhírü művésznője, aki beutazta majd az egész világot és mindenütt, ahol látták, ahol hangját hallották, ahol megismerték játékát, igaz és őszinte csodálattal hódoltak neki. Pálmay Ilka életében sok minden megváltozott, amióta először lépett fel a Népszínházban, amióta először hagyott el bennünket, de visszatérve mindig ugyanazt a nagy művésznőt, azt a kivételes asszonyt csodáljuk meg benne, amilyennek ma is látjuk, szeretjük és rajongunk érte.

A viselkedése, a modora a nagystilü asszonyt árulja el, aki emancipálja magát a hétköznapi életben a színpadtól, ő úgy tudja fogadni az embert, úgy tud beszélni, mint senki más és szerényen elhárítja azt a nagy távolságot, mely közte, az egész világ által elismert művésznő és elképzelhetetlenül nagy publikumának egy szerény képviselője között van.

— Éppen tíz éve, hogy nem láttam, — így szól

mosolyogva, amint belépek elegáns szalonjába, mely a maga választékos izlésével rendkívüli hatást tesz.

— Tudja, — így folytatja — én ragaszkodom a jó embereimhez és nincs igazuk, ha olyan ritkán jönnek. Higyje meg, néhány jó barát minden, ami megmarad a magamfajta asszonynak, ha visszanéz egy hosszu művészi pályán. Nem is vágytam egyébre soha; az én időmben mások voltak a viszonyok, mások az ambiciók, mint a mostani generációnál. Mi mindig csak dolgoztunk, tanultunk, lelkesedtünk és az életünket adtuk oda egy-egy zajos színházi estéért, melynek dicsőség és diadal járhatott a nyomába. Persze, ma másként van ez, én rég ideje látom és megfigyelem közelről.

— Tudom . . .

— Ma a direktorok kevésbbé dificilisek és több súlyt helyeznek a szépségre, fiatalságra, mint a tudásra. Nem azt kérdezik, ki mit tud, hanem megnézik a keresztlevelét, hány éves. Ez sehol a világon nincs így, csak nálunk. A művésznőt nem a talentuma, hanem életévei után ítélik meg. Az ujságíró urak közül is nagyon sokan esnek ebbe a hibába. Én nem kifogásolom, őszintén szólva nem is bánom, csak éppen jól esik, hogy elmondhatom.

Közbe sem szólhattam, Pálmay Ilka folytatta:

— Annál is kevésbbé érint a dolog, mert én a magam részéről alighanem befejeztem magyarországi működésem. Ajánlatom van több. Hívnak külföldön ide is, oda is. Darabokat is egyre küldenek a nyakamra, választhatok közülök. A lakáso-

mat is kiadtam már az őszre, én pedig Isten hozzádot mondok maguknak.

— Komolyan el akar menni?

— A legkomolyabban. Bevallom, ezt az esztendőt is főként azért töltöttem itt, mert reméltem, hogy ki fognak nevezni a kolozsvári nemzeti színház örökös tagjává. Tudja, erre szükségem is volna egy kicsit, mert nekem nincs nyugdíjam, de a kinevezés egyre késik. Azt mondják, engem úgy bírálnak el, mint operett-színésznőt és ennek nem jár örökös tagság. Hát nem az én hibám, hogy meg nem néznek drámai szerepekben. Azokban sem voltam, azt hiszem, nagyon rossz. Operett-színésznő vagyok, amíg operett-színháznál játszom, de ez nem lehet ok, hogy drámai színházhoz ne szerződtessenek.

— Mondom, én várok még egy ideig, és ha ez nem sikerül, megyek. Pedig idehaza szeretnék játszani, ezért szeretném az örökös tagságot, nem anyagi szempontból. Annyi vagyonom van, hogy nyugodtan megélhetek, ha még olyan soká élek is.

Egy cigarettel kinál meg a művésznő és míg rágyujtok, végignézek a lakáson, mely gyönyörü műtárgyaival, értékes emlékeivel beillik kis muzeumnak is. A falakon gyönyörü képek, a leghíresebb mesterek alkotásai, Pálmay Ilka portraitjei világhírü festők művei, dedikált arcképek a legnagyobb művészektől és művésznőktől és egy kis asztalkán a pápa arcképe, szíves emlékezésül gróf Kinsky-nének.

— A fölösleges festményeimet mind eladtam — mondja. — Jobb szeretem, ha a vagyonom a bécsi Union-bankban fekszik, mintha itt lóg a falakon.

— Az összes képeit eladta?

— Nem mind, csak azokat, melyek közömbösek voltak számomra. És tudja, micsoda mulatságos vásár volt! Eljön hozzám például egy úr, maga is ismeri, nagyon jómódu ember és meg akar venni egy képet. Kérdi, mit kóstál. Azt mondom: háromezer korona. Ő rám néz és igaz, hogy kissé elfogultan, de azért kimondja:

— Méltóságos asszony, én adok háromezer koronát, de a képet jobb szeretném itthagyni. — Hát mit szól? Másnap dühömben odaadtam a képet másnak kétezerért.

Aztán beszélt Pálmay Ilka karinthiai birtokáról, az ő híres kastélyáról, mely az idők folyamán szinte terhére lett és az ő számára, aki soha sincs ott, annyi fölösleges költséggel jár, hogy szeretne túladni rajta.

— Helenenhof a világ legszebb helye. Csodálatos a fekvése, gyönyörü vidéken van, mindjárt Pörtschach mellett, a vasuti állomás Treibach-Althofen. A kastély kilenc szobája nagyuriasan berendezett, gondozott parkja van, veteményes kertje, villamos világítás, vízvezeték, istállók stb., szóval minden, ami egy efféle birtokkal együtt jár. De én meguntam.

— Ugyan!

— Én olyan egyedül vagyok, hogy nincs ér-

telme, hogy tovább is áldozzak érte. Nagy családnak való vagy egész kicsinynek, két embernek mindössze, akik nagyon szeretik egymást. Talán tud vevőt rá?

— Ötvenezer koronáért vagy még többért odaadom.

Ezzel eljutottam látogatásom végéhez.

— Művészettel kezdtük — mondja Pálmay Ilka bucsuzáskor — és ingatlanok eladásán végezzük. Kicsit keserü igazság, de igazság. A viszontlátásra!

Varsányi Irénnél.

Hogy milyen nagy színésznő Varsányi Irén, azt az ember akkor csodálja igazán, amikor otthon látja, az ő gazdag pompával berendezett lakásában, amint ül vele szemben a másik széken s hallgatja választékos beszédét, élvezi hangjának melegségét és csodálja egyszerüségét, fekete szemének mélységes tekintetét. Ez a szép asszony szakasztott olyan odahaza, Lipót-köruti lakásának ablakai mögött, mint a színpadon, helyesebben mondva olyan természetes a világot jelentő deszkákon, mint családi körében. Semmi póz, semmi affektáltság; nem tették mámorossá azok a sikerek, melyek első fellépte óta nyomába szegődtek és egyszerüségét nem befolyásolhatta, hogy mint Szécsi Illésné „lipótvárosi milliomos asszony“ lett.

Varsányi Irén csak talentum dolgában fejlő-

dött, azontul olyan szép és fiatal, mint színiiskolai növendék korában, amikor csak megszakítással szerezhette meg színiakadémiai bizonyítványát, mert vitték évközben az iskola padjairól egyenesen a Vígszínház színpadára és eljátszatták vele a Trilbyt. Első fellépése ugyanolyan siker volt, mint azóta valamennyi. De hiszen ezt valóban évekkel megkésetten fedezhetném csak fel; akik látták a színpadon Varsányi Irént és gyönyörködtek játékában, mely a maga egyszerüségével és keresetlenségével valami olyan speciális művészet, melyhez hasonlót nem tud produkálni senki és meg sem próbálhatott.

Amint betoppanok Varsányi Irénhez, éppen a gyerekeit küldi sétára, egy nagy fiút meg egy kicsi leányt. Pali, a trónörökös, négy és fél éves, meglepően okos, szeretetreméltó legényke, nyugodt finomságával, előzékeny modorával és gondolkodásának nobilitásával a kis matrózruhájában is tökéletes világfi. Amint kezet csókol az édesanyjának, bucsut vesz tőle, átveszi ordréjeit, egyenesen rendkívüli és amint karonfogja testvérkéjét, a harmadféléves Terikét és megindul vele a két bonne előtt délutáni sétájára, hát igazán nehéz erről mesét nem írni.

— Aztán hová mentek Pali? — kérdi tőle édesanyja bucsuzáskor.

— Az Andrássy-útra, — feleli habozás nélkül — hiszen tudod, rendez-vous van a Gerbeaudnál.

— Na lám! Nem volnál szives megmondani, kivel?

Pali erre ravaszul hunyorgat a szemével és

míg igyekszik kifelé az ajtón, már kielégíti édesanyja kívánságát.

— Látod mamuska, — igy szól, — már megint indiszkrét vagy.

— Hát hogy tetszenek magának ezek a tacskók, — mondja nevetve Varsányi Irén, miután a gyerekek elmentek; — hát van-e nagyobb boldogság az ilyen apróságnál? Rendez-vousjuk van a Gerbeaudnál, hát nem óriási? Mit szól?

— Olyan asszonynak, mint a nagyságos aszszony, nem is lehetnek, csak ilyen aranyos tündérkéi.

— Ugyan hagyja el, az uram mégis azzal boszszant mindig, hogy rá hasonlítanak. Talán igaza is van, én mindig sápadt vagyok.

A komorna egy névjegyet hozott be.

— Egy szerző; nincs terhére, ha fogadom? — kérdi.

És bejött egy nagyon szimpátikus fiatalember, egy kicsit lámpalázas is volt, amint szeliden mondotta:

— Bocsánat, nagyságos asszony, már többször jártam itt, ne tessék haragudni, elhoztam a darabomat. Ha volna kegyes elolvasni.

Varsányi Irén szeretetreméltóan fogadja és hamarjában annyi szépet tud mondani neki szinházról, irodalomról és a darabjáról, melyet pedig még nem is ismer, hogy ezért is érdemes volt megírni annak az uri embernek a drámáját.

— A magyar darabok rendkivüli sikere óta —

folytatja felém fordulva Varsányi Irén — a magyar szerzők igazán megtisztelő ragaszkodással vannak irányomban. Aki darabot ír, mind hozzám hozza. Valóságos tolongás van már az íróasztalomon.

— És el is olvassa a darabokat? — kérdem, míg a szerző gyilkos pillantását csak nagynehezen tudom kiparirozni.

— Természetesen. Azaz nem is én olvasom, hanem az uram. Én csak hallgatom és nagyszerü publikum vagyok. Együtt sirok a szerzővel, együtt nevetek vele és örvendek minden ötletének, gondolatának. Ha rajtam állana, én elfogadnék minden magyar darabot és el is játszanám. Kár, hogy ebbe másnak is van beleszólása. De most annyira fölhalmozódott körülöttem a magyar drámalitteratura, hogy bizony nincs időm mindegyik hajtását olyan szeretettel végighallgatni, ahogy én szeretem. Idegen darabokat is kell olvasnom, tanulnom is kell új szerepeimet, naponta próbám van, aztán ne gondolja, hogy a gyerekeim, ezek a zsarnokok mindennap hajlandók nélkülem sétára indulni.

— Csak ha rendez-vousjuk van . . .

— Igen. Igy hát egy csomó remekmű marad nyárára, azokat majd elviszem magammal és elolvasom vakáció alatt. Egyszerre amugy sem lehet előadni valamennyit, úgy-e?

— És hova mennek?

— Az idén valószinüleg az angol tengerpartra, Folkestonba. Ott olyan jól megvan az ember csendesen és nem találkozik egyetlen ismerőssel sem.

Ezt a tájat még elkerülik a pestiek, persze ott nincs játék, csak végtelen nyugalom és teljes pihenés. A szinházi szezón vége felé pedig már úgy vágyom ez után.

— Ez érthető.

— De odáig, hiszem, hogy még látjuk, — — mondja Varsányi Irén, kezét csókra nyujtva felém. És pajkosan kérdi: küldjön-e útjáról néhány anzix-kártyát.

Török May grófnő.

Amilyen puhaszivü és szentimentálizmusra hajló ember vagyok magam is, könnyen el tudom képzelni e percben II. Abbasz Hilmi egyiptomi kedivét, amint rosszkedvüen és bánatosan ődeleg fényes berendezésü palotájában és sopánkodik naphosszat az aranyból konstruált nagyszerü kalitka előtt, melynek nyitva felejtett ajtaján az ő legszebb, legkedvesebb és féltve őrzött dalos madara kirepült. Istenem, elveszíteni azt, ami legbecsesebb, elveszíteni nem a halál okán, mert abba még bele lehet nyugodni, hogy egy szép napon nem lesz a földön senki közülünk, de elveszíteni egy asszonyt, akit szeretünk, aki virágzóvá és boldoggá tudta tenni az életünket, elveszíteni úgy, mint egy kulcsot a zsebből, minden remény és kilátás nélkül arra, hogy ismét föltaláljuk, vagy föltaláltan is visszakapjuk. Hát ez borzasztó, kivált ha az ember nem is elég fiatal ahhoz, hogy előlről kezdje az egészet.

És e sorokon át, bár nincs szerencsém Abbasz Hilmit személyesen ismerni, őszintén és becsületesen vele érzek és sajnálom rajta keresztül magamat is és még néhány százezret embertársaim közül, akik valamennyien álldogáltunk már üresen hagyott kalitkák előtt, bárha azok nem is aranyból készültek . . . És, úgy-e, önzetlenül sajnálom, mert az egyiptomi alkirály egészen bizonyos, hogy nem törődött volna a magunk hasonló bánatával. Még ha tudott volna is róla, amint hogy tudhatott, mert előtte nem volt titok a drága szökevény élettörténete, amelybe egy igen finom és előkelő magyar művésztársaság is belejátszik, amely odaadón, szeretettel és barátsággal vette körül a nőt, aki egy szép napon a kedive felesége lett. Hát ilyen az élet. Budapesten, a Vas-utcában kezdődik és Bécsen, Párison, Londonon, a nyomor és bőség idején keresztül néha a trónig vezet. Tisztára véletlen, hogy ezt a trónt Egyiptomban emelték. És bizonyára jól illett Török May grófnéhoz, aki bájos volt, ragyogó, elmés, rendkivüli, tehetségesebb mindenkinél és szép, hogy a napra lehetett nézni, de rája nem. Az igaz, hogy nem tegnap, se tavaly, hanem ezelőtt husz esztendővel . . .

Találkozás Sauer Emillel.

Török May grófnő Török József titkos tanácsos, volt ungmegyei főispán és Vetter von der Lilie Zsófia osztrák grófnő házasságából született 1874

január 8-ikán. A föltünést keltően szép leány igen választékos neveltetésben részesült, az összes nyugat-európai nyelveket perfektül megtanulta és a sport minden ágában is tökélyre vitte. Irodalmi képzettsége nagy zenei kulturával párosult, mindenféleképpen tökéletes leány volt, ha kissé nyugtalan természetü is. Odahaza imádták, nemcsak az édesanyja, de nevelőapja, Puskás Tivadar, a zseniális magyar vállalkozó, a Telefon Hirmondó föltalálója, aki második férje volt Vetter von der Lilie Zsófia grófnőnek, miután Török József gróftól elvált. A nagy jómódban nevelt grófkisasszonynak egy fiatal leány sok minden gyönyörüségéről kellett lemondania, amikor Puskás Tivadar tervei nem úgy sikerültek, mint ő azt elképzelte. Az édesanyja visszavonultan élt már ekkor egy szerény vas-utcai lakásban, harmadik férjével, akit Cserna Károlynak hívtak és leányával, a tizenötéves May-jel, aki pedig ellenállhatatlan epekedett ismeretlen célok és teljes szabadság felé, — ki az életbe.

Amire nemsokára adódott is alkalom. Török May grófnő lelkesült a zenéért és jelen volt Sauer Emilnek egy vigadóbeli hangversenyén. A mester játéka elszédítette. Nem sokat habozott, koncert után megvárta Sauert és közölte, hogy vele utazik. Hová, mindegy, akármerre. Sauer, aki előtt a művészete iránti föllángolás éppenséggel nem volt ujság, igen kedvesen fogadta a fiatal leány ajánlkozását, megsimogatta gyönyörü fejét és azt tanácsolta neki, hogy menjen szépen haza. Csakhogy Török May

nem volt az a leány, akit így el lehetett intézni. Kijelentette, hogy ő ragaszkodik tervéhez, és ha másként nem, Sauert akarata ellenére is követni fogja.

Sauer végre is beleszédült a leányba, még egynéhányszor próbálta lebeszélni tervéről, aztán vitte magával. Török May grófnő pedig egész turnéján ott volt mellette, sőt Sauer annyira megszerette, hogy egy lépést sem tett vagy tudott tenni nélküle, annyira, hogy ő, aki sohasem tanított senkit, minden szabad órájában ott ült a leány mellett a zongoránál és olyan rajongással tanította, hogy művésznőt csinált belőle. És nagy szerelme jeléül neki írta az Espenlaub cimü híres kompozicióját, amelyet az egész világon ismernek. Török May repertoárjának Sauer Emil és Schumann lettek a kedvenc szerzői, az ő műveiket játszotta kiaknázhatatlan szorgalommal, reggeltől estig az Espenlaubot és Schumann Etudes symphoniques-jeit, és végre olyan tökéllyel, hogy visszakerülve Budapestre, éppen Sauer kívánságára a Vigadóban önálló hangversenyt is adott.

Ámde a koncert nem járt a remélt sikerrel. Más a koncertjáték, a zongorázásnak egész ördöngős technikája nyilvános helyen, nagy közönség előtt, mint odahaza, intim körben, néhány jó ember előtt, amikor az, aki játszik, az egész szivét tudja angazsálni. Török May, aki odahaza úgy zongorázott, hogy a legnagyobb mester, Sauer Emil elragadtatással hallgatta, nem tudta megfogni a nagy

nyilvánosságot, mely végeredményben csak isteni szép dilettánsnak tartotta.

És a közönség ez ítélete megelégeltette Török May grófnővel az igyekezetet, nagy és hires zongoraművésznővé lenni. Ez a budapesti koncertje volt az egyetlen, az első és utolsó egyben és azontúl csak a maga mulattatására játszott és meghitt jó barátai előtt, akik soha különb muzsikát az ő zongorajátékánál nem hallottak.

May grófnő Párisban.

Nem lehetetlen, hogy a budapesti balsiker is elidegenítette Sauer Emiltől, meg volt bántva a művészetébe vetett hitében és talán haragudott is mesterére, amiért a nyilvános kritika elé állította. Ez csak föltevés, bár más oka nem lett volna elválni Sauertől, akit szeretett és aki imádta őt, de hát teljesen kiszámíthatatlan teremtés volt, aki olyan könnyen unt meg valamit, amiért az imént mindenét odaadta volna, mint ahogy a kis gyerek a sarokba dobja játékszerét. De jó barátságban maradt továbbra is Sauerrel, kéznyújtással váltak el egymástól és a legszebb emlékekkel egymás iránt. És Török May önállósította magát a szó finom és nemes értelmében, és mivel idehaza a helyzete az arisztokráciával szemben nehéz lett volna, Párisban telepedett le. Pompás lakást bérelt a Saint Augustin-templom mögött a Rue du General Foy

nem tudom már hánv szám alatt a rez de chaussé-en, félemeleten és berendezte azt a maga nagyszerü izlése szerint. A lakás főékessége egy Stainway-zongora volt, isteni hangszer, és amint Török May naphosszant játszott rajta, az emberek megállottak a nyitott ablakai alatt és áhitattal hallgatták.

Ez így tartott egy jó ideig, Török May egyedül élt és Páris zajából, az ottani rendkivüli eseményekről nem jutott hozzá semmi. Két komornája volt, az egyik egy vékony magyar leány, rokonszenves kis szőke nő, mellbeteg, és aki inkább terhére volt, mint segítségére úrnőjének. Mariskának hívták. A másik komorna francia volt, de ennek több dolgot adott Mariska, mint a grófnő maga, aki egyáltalában nem kényeztette el magát. Sőt nem egyszer ő látta el a házi teendőket, amíg a francia komorna az egyre sápadozó Mariskát sétálni kisérte.

Hónapok teltek el így magányban és úgy lehet, visszaemlékezésben közelmult időkre. Egész Páris nem nagyon izgatta, a maga életét élte, amíg a pénzéből tartott. Csakhogy a háztartás, a komornák, a csendes kocsizások a Boisban, a toalettek, rengeteg pénzt emésztettek föl és sokat küldött haza édes anyjának is, akinek levelei tele voltak panasszal, fájdalommal. Az elszegényedett rokonait is támogatta és egy szép napon arra a szomoru tudatra ébredt, hogy a tőkéje elfogyott.

Most már nem kocsizott, hanem gyalog járt és nem a frekventált helyeken, ahol megbámulhatták, megcsodálhatták volna, hanem a közeli Quar-

tier d'Europe-ban, ahol ugyanekkor két Párisba számüzött magyar iró, Heltai Jenő és Szomory Dezső lakott. Nem messze a Rue du Général Foytól, a Rue Constantinople 9. szám alatt. Anyagi viszonyaikra való tekintettel (Istenem, hiszen olyan régen volt, hogy ma már bátran lehet beszélni róla, elmondták és megírták ők maguk legszebb irásaikban) többet aludtak ezidőtájt, mint voltak ébren; ha nem volt pénzük, addig ki nem kerültek a szobájukból, az ágyukból, míg valami csoda nem esett. Ilyen csodaszámba ment például, ha Pestről a lapjaiktól megérkezett az a sovány honorárium, amit a cikkeikért kaptak.

Egy reggel (ami estét is jelenthetett) a kitünő Boross Samu zavarta föl őket hosszura nyult álmukból. Boross, aki a legaktivebb emberek egyike a világon, rögtön rátért a dolog lényegére.

— Fiúk, — így szólt, — mit gondoltok, idejövet kivel találkoztam?

És semmi reménnyel a kérdés megfejtésére, mindjárt megadta a választ is rá:

— A Török Mayvel. Fogalmatok sincs, milyen szép és milyen rosszul megy neki. Nem is értem, egy ilyen szenzációs leány, akinek a Champs-Elysée-n palotája lehetne. Hallatlan. No, gyorsan, gyertek.

— Hová?

— Hát a Mayhez. Meg vagytok híva.

— Mi?

— Igen. Már fölküldettem nagyszerü vacsorát,

a legfinomabb ételeket és a legdrágább italokat Potintől. Kitünően fogunk mulatni.

És ez időtől kezdve Török May grófnő lakása a legderüsebb sziget lett azon a súlyos oceánon, amelyet Párisnak hívnak. A legfinomabb magyarok voltak vendégei a háznak, amelynek úrnőjét Boross Samu támogatta, egészen önzetlenül és a legraffináltabb nobilitással.

Egyszerre aztán egy idegen is vetődött a magyarok közé. Igen kedves, rokonszenves fiatal ember, olasz volt, az arca napsütött, és Erimino Bassevinek mutatkozott be. És ezentúl ő is hivatalos volt a nagyszerü zenei estéken, majd fölfalta Mayt, amint az Espenlaub-ot játszotta a Stainway-zongorán és énekelt csengőn, gloriózusan. Boross, vagy mint a társaságban nevezték, Samu király elhozta egyszer Rácz Palit is, aki a Lehullott a rezgő nyárfát húzta, May meg énekelte.

— Ha másként nem tudok pénzhez jutni, — mondotta May, — elszerződünk a Folies Bergére-be. Pali, te majd hegedülsz, én meg énekelek. Jó?

— Szivesen, grófnő, — felelte Rácz Pali, és franciául, hogy a kis Bassevi is megérthette. Aki egyben D'Annunzio barátságával is dicsekedhetett és nagyszerü történeteket tudott kitalálni mio carissimo Gabriellóról.

Ermino Bassevi 80.000 frankja.

Idáig ugyanis Bassevinek fogalma sem volt arról, hogy a nevezetes estélyeket Samu király szolgáltatja. És éppenséggel nem csinált magának semmi skrupulust, hogy a szívét és kis vagyonkáját a gyönyörü Maynek ajánlja föl.

— Miért ne, hiszen nagyon kedves fiú és olasz, — mondotta May és ezzel Bassevi vagyona, 80.000 frank (mi az Párisban!) halálra volt itélve. Hat hónapi terminusra. Ennyi éppen elég volt ahhoz, hogy elfogyjon a pénz és Török May kegyetlenül megúnja a hősszerelmesét. Nem amiért a pénze fogyott el, megelégelte volna, ha milliókkal megterhelten udvarolt volna tovább neki. És szélnek eresztette. Be se engedte többé a lakásába.

Bassevi pedig olaszos effuzióval, szemben a kapuval posztolta magát, zsebében töltött revolverrel. És az utcáról kiáltott föl Mayhez:

— Nem tudok maga nélkül élni . . .

— Én meg nem tudok magával . . .

Aztán komolyabb diskurzus:

— Nem, nem megyek el innen. Elköltöttem magára az egész vagyonomat, 80.000 frankot.

És idegen embereket fogott meg az utcán és azoknak panaszolta el az ő nagy baját.

— Tudja mit, Ermino, — kacagott föl May, — ha lesz pénzem, visszaadom. De most nincs.

Nyolcvanezer frank. Tudta is May, hogy ez

mennyi és mi a pénz egyáltalában. Ő úgy adott ki ezreket, mintha azt mondta volna, jónapot. És ha nem volt pénze, evett két tojást és ivott rá egy pohár kútvizet.

Mert megjegyzendő, hogy most nem volt. Bassevi megjelenésével a magyarok lassanként elmaradoztak, Heltai Jenő hazajött, Boross Samu valahol Afrikában oroszlánokra vadászott, Szomory Dezső pedig Rómába utazott.

Az automobilos lovag.

Török Maynek, bárha ő volt a legszebb leány Párisban, nem volt tehetsége a saját adminisztrálásához. Lassanként a legfájdalmasabb nyomor ideje következett el számára, sorra adogatta el a butorait, a ruháit, meg az imádott Stainway-zongorát és az eddiginél jóval szerényebb lakást bérelt valahol az Parc Monceau táján. Itt már csak két szobája volt és egy bérelt Pleyel-zongorája, egyetlen ruhája, a Rue du General Foy-beli jómódból nem hozta magával, csak a két komornáját.

De a véletlen itt is segítségére volt, megismerkedett egy fiatalemberrel, egy tipikus párisi fiúval, valamelyik milliomos Dreyfus fiával. Ez a Dreyfus kapott az apjától havi 5000 frankot. Különös legény volt, igen szerényen élt, nem volt egy jó ruhája sem, a Duvalnál étkezett, minden életöröme az automobiljában merült ki, százas Renault-gépében. Éppen,

hogy a legszükségesebb kiadásokra jutott, a többi, néhány száz korona hijján, fölment az autóra, meg a nagy kirándulásokra. Valahol meglátta Török Mayt, megismerkedett vele és meghívta az autótúrákra. May pedig, amilyen bolondos hajlandóságu volt, örömmel kapott az alkalmon és azontul napokon át száguldtak száz- meg száztizkilométeres sebességgel végig egész Franciaországon és ha megéheztek, egy-két frankért fölvágottat ettek. Mert az 5000 frank kellett benzinre, meg pneumatikra, meg garagera, ha defektus folytán meg kellett pihenni valahol.

Jó pár hónapig úgyszólván automobilon élt Török May, de aztán megunta ezt is. Azt mondta a fiúnak, mikor érte jött:

— Köszönöm, én eleget kocsikáztam, most már eredj magad. Azaz ne eredj. Pihenj te is két hétig, ez úgy-e kétezerötszáz frank, éppen annyira van szükségem, hogy innen becsülettel elmehessek és máshol installáljam magam.

A kitünő Dreyfuss pedig vérző szívvel mondott le tizennégynapos auto-őrületéről és bánatosan búcsúzott May-től.

A Rue Galliléeben.

A harmadik állomása Maynek Párisban a Rue Galliléeben volt, az eddigieknél sokkal rosszabb, olcsóbb negyedben. És az igazi rettenetes párisi nyo-

mor a maga kérlelhetetlen ridegségével is itt kereste föl. Szerény maison meublée-ben lakott, minden fényüzése egy kopotthangu pianino volt, melyet havi hat frankért kapott bérbe. De tudja Isten, neki a nyomoruság is jól illett, éppenséggel nem csinált magának rossz vért belőle, az arcán, a fekete haj s a tüzes nézésü fekete szemek alatt mintha rózsák nyiltak volna, a jókedv nem hagyta el, a megjelenése, bárha karcsu testét csak egy régi ruha fedte s a fején egyszerü kalap: olyan volt, mint egy fejedelemnőé, fölényes és rendkivüli.

— Két napja nem ettem, — ezt úgy mondotta, mintha hárfát pengetne, az egész nő valami titokzatos rejtély, mintha sportból vagy passzióból csinálná végig a nélkülözések legmagasabb iskoláját. Mert, úgy-e, neki meg volt adva a mód a fényre és a pazarságra, az egész imádandó exterieurjével, a szédületes intelligenciájával, a csillogó talentumával. Vagy más úton is kereshetett volna, amennyit akar, ha az életet a komolyabb oldaláról fogta volna föl. De ő felül állt azon, hogy demimondaine, körülrajongott bálvány legyen, amint lehetetlen lett volna számára például zongoraleckéket adnia. Nem akarta magát odaadni szerelem nélkül senkinek, várta ő is a csodát, mely nem késhetett. Hogy egy mesebeli király jöjjön érte és elvigye a gyémánt-palotájába.

Jött is, de nem a mesebeli, csak Lipót, a belgák mulatós királya és mindössze az Elysée Palace-Hotelbe invitálta Török Mayt. De hát hogy menjen el? Csak úgy, a kis szövetruhájában, a régi kalappal a fején? Pedig el akart menni, mert Lipót érdekelte. Nem soká gondolkodott tehát. Autót rendelt és elhajtatott a Rue de la Paixbe, Drecollhoz, Paquinhez, Worthoz, Doucethez és rendelt ruhát, kalapot, prémeket, mindent, ami szép és ami drága. A számláinak összege kitett negyvenezer koronát. Nem is sok. Néhány nap mulva pedig kezdték szállítani a holmikat, melyek sürgősek voltak. A Rue Gallilée-beli lakásán egymás kezébe adták a kilincset Doucet, Worth, Drecoll, Paquin emberei. És híztak a gyönyörüségtől, milyen pompásan állanak a remekmüvek az isteni May termetén. Ő maga is nagyon meg volt elégedve önmagával, fölsikoltott a gyönyörüségtől. A számlákat persze nem vette át, nem is prezentálták, jó pénz az olyan leánynál, mint amilyen ez volt.

May pedig fölvette a legszebb toalettet, a kalapot, melynek structollai hófehér válláig értek, ragyogó kék rókaprémet és meglátogatta Lipót királyt. Az Elysée Palace-Hotel minden vendége, milliárdos angolok, amerikaiak mind a magyar grófkisasszonyt bámulták. Az öreg király is el volt szédülve és kapkodott szavak után ő is, akinek pedig

kitünő praxisa volt. Közben a nagy extázisban olyan illetlen szavak után, hogy May megutálta. Szívből és igazán, valamit felelt is neki, aztán sarkon fordult és faképnél hagyta. Úgy kellett fellocsolni az öreget.

A nagy adósságok.

Csak hazaérve, kezdett gondolkodni May az egész furcsa afféron. Már nem is haragudott többé, sőt pompás kedve kerekedett. Leült a szomoru pianinóhoz és óraszám játszott rajta Sauert és Schumannt. De egyszerre nagyon éhes lett. Becsöngette a háziasszonyt és amit sohasem tett eddig, ételt kért tőle.

— Deux oeufs sur le plat et un cotlet. Két tojást és egy kotlettet.

A maga és a komornái számára.

És ugyanigy tett másnap, harmadnap is. De valami készpénz is kellett volna. Gondolta, vigye az ördög ezt a sok szép ruhát, majd csináltatok másokat. Azzal elhivatta Antoine Rapariet, aki egy öreg ravasz hándlé volt és a Szajna másik partján, a legsötétebb Quartier Latin-ben, a Rue Muftarban lakott.

Eladta neki apránként a vadonatúj szabóremekmüveket és annyiért, amennyit kinált érte. A Doucet-féle kékrókaprémet, amelyik megért hatezer frankot, például hetvenöt frankért. És rögtön rendelt helyébe mást, hogy föl ne tünjön és más ruhákat az eladottak helyébe. És mindig abban a reménykedésben,

hogy majd csak kifizeti egyszer. Aztán megdöbbent, amikor megkapta a számlákat és gyöngéd figyelmeztetést a fizetségre. Fantasztikus összegekbe kerültek a ruhák, melyeket ő abban a tudatban rendelt, hogy mihamar túlad rajtuk. May is megijedt és ezentúl, attól tartva, hogy valamelyik cég alkalmazottja felösmeri, nem mert nappal az utcára kimenni. A saját otthonában is bujkált, eltagadtatta magát mindenki elől és csak este merészkedett ki az utcára, jóval azután, hogy Páris összes üzleteit bezárták.

Menekülés Párisból.

És most már csak egy vágya volt, menekülni mielőbb Párisból, menekülni a fenyegető veszély elől, amely egy szép napon hatósági idézés formájában megjelenhet. Keresett kiútat, meg is találta. Akkortájt tünt föl Párisban örökségének töredékével Freystädtler Flóra, a vörös bárónő, amint nevezték. Hozzá fordult néhány sor írással Török May és ő, aki két kézzel szórta a pénzt és milliókat költött el néhány év alatt, boldog volt, hogy szolgálatára lehet. Számolatlanul küldött pénzt és May a legközelebbi vonattal elutazott, maga sem tudta hová. A francia komornát elküldte, a másikat, a Mariskát vitte magával. Ez a beteg leány volt egyetlen podgyásza.

Évekig nem tért vissza Párisba, félt, remegett,

hogy baja akadhat a hitelezőivel. Pedig hogy epekedett Páris után, amelynek — a kezdőidőt leszámítva — igazában csak a nyomoruságát ismerte.

Comtesse O'Haness.

Karlsbadba került és ott megismerkedett Neriman kánnal, egy igen előkelő uriemberrel, aki kicsiny jövedelméből is úgy élt, mint egy grandseigneur. Nem is fiatal, de olyan jó mulatós bácsi volt, akinek nagyon tetszett May és minden szeszélyének vakon engedelmeskedett. Pedig diplomata volt, Perzsiának meghatalmazottja Párisban. Ekként nem esett nehezére Török Mayt olyan papirosokkal látni el, melyek Comtesse O'Haness névre szólottak, a perzsa követség, vagy nagykövetség pecsétjével voltak ellátva, Neriman kán aláírásával és szabad útat biztosítanak felmutatójának.

Comtesse O'Haness a karlsbadi expresszen visszajött Párisba. És abban a biztos tudatban, hogy baja nem eshetik. Nem is esett. Annál kevésbé, mert mihamar sorra kifizette az összes hitelezőit, az egész Rue de la Paix-t.

Ez mintegy tizenegy évvel ezelőtt történt, tehát ugyanabban az időben, amikor Abbasz Hilmivel, az egyiptomi alkirállyal megismerkedett. A kedive a magyar grófkisasszonyt nagy inkognitóban Párisba követte.

Mikor aztán az összes adósságok kiegyenlít-

tettek, O'Haness grófnőből Török May lett megint és Abbasz Hilmi is letette ingoknitóját. A szép asszony állandóan együtt maradt a kedivével, aki imádta és hosszu barátság után feleségül vette.

Az egyiptomi alkirály.

II. Abbasz Hilmi egyiptomi alkirály, a kedive, 1874 juniusban született, most harminckilenc éves, tehát egykoru feleségével, Török May grófnővel. Az alkirály előzékeny, finom ember, európai modoru és nagymüveltségü. Milliói vannak és nagyszerü relációi, az európai udvaroknál csak oly szivesen látják, mint elhunyt édesapját, Mehemed Tevfik alkirályt, akinek ő a legidősebb fia. A bécsi Teréziánumban nevelkedett és midőn az apja 1892-ben meghalt, a szultán őt nevezte ki egyiptomi alkirálynak.

A kedive házassága a magyar grófkisasszonynyal a legnagyobb csendben és titokban történt meg. Abbasz Hilminek ez a lépése nem nagy tetszést keltett az egyiptomi főranguak, a pasák és beyek feleségei között. Amíg ugyanis a kedive egynejüségben élt, példáját kénytelen-kelletlen követték az egyiptomi méltóságok is, aztán azonban, hogy még egy asszonyt hozott haza, attól tartottak az odavaló nők, hogy az ő férjeik is követni fogják a jó példát, amint követték is.

A házasságuk boldog volt. A magyar leány igen

nagy befolyást biztosított magának az urára, befolyt a kormányzás ügyeibe is, sőt volt egy idő, amikor egész határozottsággal azt beszélték, hogy a házasságot Anglia protegálta és a kedive felesége Angolország titkos kémje Egyiptomban.

May az aranykalitkában.

A világszép Török May grófnő legteljesebb szabadságot élvezett az ura mellett is. Jöhetett-mehetett, utazhatott, amikor tetszett neki, nem volt alárendelve semmiféle irányban az egyiptomi konvencióknak.

És a jó szíve is ki volt elégítve, mert bőségesen támogathatta az édes anyját, az egész rokonságát, rendes évi járadékot biztosított a legtávolabbi hozzátartozójának is, akik közül legjobban Puskás Albertnéhoz, nevelőapjának testvérhugához ragaszkodott. A Gizella-úton a saját ízlése szerint lakást rendezett be számára és ha Budapestre jött édes anyja meglátogatására, ott szállott meg, gondosan ügyelve arra, hogy régi ismerőseivel ne találkozzék.

Legutóbb 1912 januárban járt Pesten, amikor imádott édes anyja, Vetter von der Lilie Zsófia grófnő meghalt.

— No, ezentúl már alig lesz miért Pestre jönnöm, — panaszolta a fenséges asszony Puskás Albertnénak, — amikor majd látni akarsz, eljösz te én hozzám.

És úgy utazott el, hogy soha többé Budapestre nem kerül. Elutazása előtt bőkezüen gondoskodott ismét és újra a rokonságáról és hálás volt mindazok iránt, akik valaha jót tettek vele.

Látogatás a vörös bárónénál.

Személyesen akarta látni Freystädtler Flórát is, a vörös bárónét, akinek már régen kifizette volt tartozását, sőt ismételten pénzt is küldött neki. Tudta, hogy a vörös báróné egészen lecsúszott a lejtőn és sajnálta s jobb útra szerette volna téríteni.

Megtudta, hol lakik. A gróf Zichy Jenő-utcában, egy tizedrangu szállóban. Itt kereste föl a kedive felesége és megrémült, amikor meglátta. A régi szépségnek se híre, se hamva, a nagy fekete szemek tüze kiapadt egészen és csak az alkoholra gyúltak ki ismét.

— Nézze, Flóra, — mondotta May grófnő — próbáljon lendíteni az életén. Hagyja itt Pestet, fogjon valamihez, ha van hozzá energiája, ha nincs, elhelyezem egy szanatóriumban. Itt ebben az utcában, ebben a házban . . . Szent Isten . . . hiszen ez borzalmas!

Freystädtler Flóra megigért, megfogadott mindent, boldogan vette át a sok szép ruhát, ajándékot, amit Török May adott neki és nem sokkal ennek elutazása után ment el ő is Budapestről. Azóta a legkalandosabb hirek keringtek az egykor híres szép-

ségü vörös bárónéról, azt is mondták, Párisban van és miután a pénzt, amit kapott, elköltötte, a ruháit eladogatta, más megélhetés lehetőségének híjján fiakkerkocsis Párisban.

Az utolsó levél.

A kedive felesége csakugyan nem jött többé Budapestre. De sűrűn levelezett a nénjével, Puskás Albertnéval, hetenként adott hírt magáról. Csak utóbb lettek az írásai ritkábbak. Az utolsó levelét januárban küldte, az újévhez gratulált. Kicsit bánatos és szomoru levél volt, egyik passzusa így hangzott:

„Végre itt az újév, az 1913-as esztendő, a tizenhármas számmal benne. Milyen régen várok erre az esztendőre és mennyit várok tőle . . .“

Az angol nyelvü levél, mely írásműnek is gyönyörű, egy szóval sem emlékezett meg Török May grófnőnek arról a tervéről, hogy otthagyja az urát, meg az egyiptomi alkirályságot.

És, hogy miért távozott Abbasz Hilmi oldala mellől, azt idáig nem tudja senki és nem is valószinü, hogy valaha elárulja. Mert úgy jött el hazulról, hogy ne találkozzék senkivel, akinek lelki bánatát elpanaszolhassa. Különben sem közlékeny természetü és életében sokkal többet szenvedett, semhogy egymaga ne legyen erős minden bánatának elviselésére.

Egy szeszélyes komédiás.

1912 márc. 3.

Nem tudom, merről jön Budapestre Le Bargy, a nagy francia komédiás, bevallom, ha tudnám, se nagyon sietnék elébe. Hosszan és részletesen beszélgettem vele már nyolc évvel ezelőtt, amikor először járt nálunk, akkor még mint a Comedie Française kényeztetett művésze.

Ő is közhelyekkel áradozott Budapestről, mint minden idegen, aki közibénk vetődik, ujat, olyat, amit nem tudnánk, amit meg nem írtam volna, képtelen volna mondani. A Király-Színházban vendégszerepelt. Priola marquist játszotta és éppen lakkcipőjét pucolta, amint hivására beléptem az öltözőjébe.

— Tudja, — így szólt — annyira elkényeztetett a Théatre Française öltöztetője, hogy vagy az ő segítsége, vagy senkié. Aztán meg szeretem is, hogy

a művészi strapa tökéletes legyen. Ma itt vagyok, holnap ott, sietni kell, az élet oly rövid. A hajam őszül . . .

És öltözködött tovább, minden segítség nélkül, egyedül, anélkül, hogy a tükörbe nézne.

— Érezni kell, — így mondotta — hogy minden rendben van-e, nem látni. Ne legyen semmi keresettség, affektáltság a ruházatban. Elég kellemetlen nekem, hogy mihelyst kilépek a színpadra, a szabómat nézik bennem és csak azután a művészt. Pedig higyje meg, az én zsakettem sem jobb szabású, mint az öné. Bizonyára ismeri a bársonymellény történetét.

— Röstellem . . .

— Bársonymellény a frakkhoz! Meg voltam győződve róla, hogy ez ugyan nem fog kelleni senkinek. Ma este játszottam így a Marquis de Priolát és másnap egész Páris bársonymellényt viselt a frakkhoz. Úgy jártam, mint az angolok elegáns királya, Edvárd járt még walesi herceg korában. Túlsokat talált enni, hát hogy könnyítsen magán, kinyitotta mellényének legalsó gombját. És azontúl az egész világon mindenki elfelejti a mellénye legalsó gombját begombolni.

Aztán elbeszélte, hogy az egész garderobeja alig néhány ruhából áll, de mellénye, az van sok és a szinek minden változatában. Sötétzöld, fekete, szürke, lila, kék, sőt piros is, csak éppen fehér nincs, mert mosatni komplikált dolog az úton. Ki-

vált az olyan embernek, mint ő, aki fehérneműit ama bizonyos illat kedvéért a Nilusban mosatja . . .

Szóval igen elmésen és hosszan beszélgettünk, olyan hosszan, hogy Le Bargy szerencsésen le is késte a jelenését. Igaz, nem nagyon fájt neki, egy kicsit neheztelt a magyarokra, mert közülök csak olyan kevesen voltak jelen a nézőtéren. Pedig kosztümös szerepet játszott és olyan darabot, melyet nálunk mindenki ismer: Cyrano de Bergeracot.

Ezt is azért vette föl vendégszereplési körútjának programjába, hogy még eklatánsabbá tegye azt a barátságot és hódolatot, amellyel Rostand iránt viseltetik. Mert hát azt is tudni kell, hogy éppen Rostand volt az, aki a saját akaratán kívül siettette Le Bargy elszakadását a világ legelső szinpadától.

Ez a párisiak által annyira elkényeztetett színész a saját maga imádatában eljutott ahhoz a ponthoz, amelyben úgy vélte, hogy neki már mindent szabad. Csak úgy ötletszerűen föl akarta borítani a Comedie Française évszázados hagyományait és akkor lepődött meg először, amikor e törekvéseinek útjában talált mindenkit, a miniszterelnöktől kezdve a Comedie világosítójáig. És erre megkezdette intrikáit, elsőbben is Jules Claretie, a színház igazgatója ellen. A Comité de Lecture-t, azt a bizottságot akarta szétrobbantani, mely a benyujtott darabok és azok előadásának sorrendje fölött dönt és amelyben az utolsó szó az igazgatót illeti.

Az időpont éppen alkalmas volt, mert két darab feküdt a comité előtt: Marquis de Priola és Les affaires sont les affaires, az Üzlet üzlet.

Le Bargy minden erejével a Priola elsőbbsége mellett agitált, mire a Comedie csak azért is a másik drámáját adta elébb. Az előadása és nagy sikere felbőszítette, nekirontott most már a színészeknek is, a fiataloknak főként, akik részéről a maga presztizsét féltette. Szóval és írásban leszólt mindenkit, a színház falain belül leterrorizálta a művészeket, ha nem hirdették az ő igazát. Mikor aztán látta, hogy így nem sokra megy, kezdte lanszirozni azt a hírt, hogy megválik a Comedietől. De hát ettől sem dőlt össze Moliére háza és Le Bargy lecsendesedett egy kissé.

A Chantecler és Coquelin halála ismét új akcióra késztette. Fölkereste Rostand-t és ajánlkozott, hogy ő eljátssza a gall kakas szerepét. Rostand persze örömmel fogadta a fölajánlkozást, de az ügy realizálása hajótörést szenvedett Jules Claretien.

— Monsieur Le Bargy, — szólt a direktor, — helyes, ön eljátszhatja a Chanteclert, de csak itt, a mi színházunkban. Mert azt, ugy-e bár, nem kívánhatja, hogy mi az ön nagy művészetét más színháznak kölcsönözzük oda.

Le Bargy dult-fult mérgében, de hát ez nem sokat segített rajta, mert Rostand egy régi megállapodás szerint a Porte-Saint-Martin-nek adta a Chanteclert, ahol, mint emlékezetes, Guitry kreálta.

Innentől kezdve csak egy vágya volt: menekülni a Comedieből. Igaz, kiléphetett volna, vissza sem tartották volna. Csakhogy . . .

A Comedie statutumai szerint minden societair osztalékából évente visszatartanak egy bizonyos összeget, ezt ott kamatoztatják és csak akkor szolgáltatják ki, amikor az illető színésznő, színész nyugdíjba megy. Amikor búcsút mond a szinpadnak, még világosabban: amikor nem játszik többé. Le Bargynak pedig éppenséggel nincs kedve hozzá, hogy búcsút vegyen a párisi közönségtől, amint hogy nem hajlandó lemondani arról a háromszázezer frankról, mely az állampénztárban kamatozik neki, sem a nyugdíjról, ami hatezer korona évente. Már pedig precedens van rá, hogy a bíróság a Comedie javára ítél, — Coquelinnek is kétszázezer korona járt, mikor otthagyta a Théatre Français-t, föl is vette az összeget, amikor más színházhoz szerződött, de a Comedie beperelte, Coquelint pedig elmarasztalták a kétszázezer korona visszafizetésére. Ötszáz koronát kellett fizetnie minden este, amikor Párisban másutt játszott és meg is térült ekként százötvenezer korona és megtérül a többi is, ha szegény Coquelin meg nem hal.

Hegyi Aranka halála.

1906 május 26.

Egy diadalmas pálya végén magára hagyatva és súlyos fájdalmaktól gyötörten fekszik betegágyán Hegyi Aranka, minden idők legnagyobb operettművésznője, ragyogó talentuma. Öt hónapja, hogy szívbaja ágyba döntötte, öt hónapja fekvő beteg és tudatában van annak, volt is az első perctől kezdve, hogy az ő bajára nincs gyógyszer, az ő jóságos szívét nem lehet megfoltozni. Nem sírt, nem jajgatott, és míg sorra elhagyta mindenki, akiknek a maga tudásával, talentumával évtizedeken által hírt, pénzt, dicsőséget, örömet szerzett, panasz nélkül várja a halált, ami neki Megváltás a földi bajoktól, csalódásoktól, keserűségtől.

A betegségéről se tudtak sokan, vagy ha úgy tetszik, nem akartak tudni. A beteg ember teher mindenkinek, hátha még segíteni is kellene rajta. Csak ma reggelre, amikor híre ment, hogy Hegyi

Arankát egyéb baján kívül erős láz gyötri és szívbaján kívül tüdőgyulladást is kapott, akkor egy ujsághír nyomán kezdtek jelentkezni a jó emberek, akiknek csodálatosképpen nem hiányzott Hegyi Aranka már öt hónap óta.

És jelentkeztek a legkülönösebb formában, nagylelküen és önfeláldozóan, szinte demonstrálva, hogy ők ott vannak, amikor Hegyi Aranka az utolsót sóhajtja; elhozták érdeklődésüket, szeretetüket, melyből idáig pedig olyan keveset juttattak neki.

Dehát mindezek csak reflexiók a nagybeteg asszony betegágya körül. Szinte kínos beszélni róla. Jobb volna észre nem venni. Mert csunya dolgok történnek ott a Rákóczi-út 21. számú házban ma, az aggasztó hírek hallatára. Voltak, akik cselédjüket küldték el tudakozódni, hogy van Hegyi Aranka, mások a még élő asszonytól emléktárgyat kértek, sőt akadt olyan valaki is, aki elküldött a művésznőnek ruháiért, melyben legutolsó sikerét érte: a Katalin kosztümjeiért.

És Hegyi Aranka, aki állandóan eszméletnél van, mindezt tudja. Lefogyott arcán az ő maliciózus mosolya vonul végig. Halkan, alig hallhatóan suttogja:

— A Katalin-ruhák! Hát ezek kellenének? Pedig ezeket viszem magammal. Ha meghalok, ebbe öltöztessenek és ne nyuljanak semmihez, amíg a lakásban vagyok. Oda tegyetek a szalonba a zongora elé, ott lásson mindenki utóljára, aki látni akar.

Aztán, míg behunyja szemét, folytatja:

— Bizonyára többen lesznek kíváncsiak reám akkor, mint voltak öt hónapja.

Ma nagyon örült Blaháné látogatásának, szeretettel szól Rákosi Szidihez, aki még tegnap telegrafált a gyermekeiért Szabadkára. Ma estig nem érkeztek meg. Pedig hogy várta, különösen a Farkas Lili kisasszonyt . . .

Tóvölgyi Elemér doktornak, aki a művésznőt csendben, szinte titokban kezelte egész betegsége alatt s éjjelt is nappallá téve ott volt betegágya mellett, az utolsó napokban Tauszk Ferenc tanár jött segítségére.

A két orvos az ablakmélyedésben konferál. Tóvölgyi Elemér dr. igazát a tanár fájdalmasan helybenhagyja; amit ő ma mond, azt a fiatal doktor már megmondta hónapok előtt:

— Nincs mentség! Csak Isten művelhet csodát.

És várják a csodát. A művésznő ma estére tényleg jobban lett és most minden fáradozás odairányul, hogy el tudják szállítani egy szanatóriumba.

Hegyi Aranka betegágyához ismételten eljön Vidor Pálné is és elhozza férjének jókívánságait. Vidor, aki régi pályatársa a szegény asszonynak, egyike azoknak a keveseknek, akik betegségében segítségére voltak. Legalább anyagilag. Fizette a gázsiját minden elsején, átadta Hegyi Aranka ügyvédjének a fizetésnek a felét. A másik fele a hitelezőké, akik közül többen a mai nap folyamán arra

a hírre, hogy a művésznő haldoklik, sürgősen prezentálták számláikat. Mert ugyebár az se járná, hogy Hegyi Aranka apró adósságok hátrahagyásával hagyja itt őket?

1906. junius 10.

Ajkára szorított rozsdás feszülettel, mely hűséges társa volt egész életén által, ma éjfél után ötven perckor a városmajori szanatóriumban a második emelet huszonhármas számu szobájában meghalt Hegyi Aranka. Két apáca fogta le a szemét, míg Surányi dr. igazgató és Lázár alorvos kijelentették, hogy: elvégeztetett. A lánya: Farkas Lili volt az első, akivel a gyászhírt közölték. Nem lepte meg, nem lepett meg senkit, hiszen olyan régóta várták. Nagy és sulyos szenvedésektől menekült és mint mondani szokás: Megváltás neki a Halál! Igaz, hogy ez a szabadulás kissé megkésett; ennek a szegény asszonynak még az elmulásban sem volt szerencséje. Ő nyolc hónapig haldoklott és a sors végig csináltatta vele mindazokat a fájdalmakat, melyekből néhány percnyi is elég lett volna másnak. És szenvedett, vivta kétségbeesett haláltusáját, magára maradva, tanuk nélkül, elhagyatva mindazok által, akiket egész életén át mulattatott, akik mellett kitartott az ő rajongó lelkesedésével, melytől nem látta az emberek hálátlanságát, rosszaságát a világnak.

Sokat és kissé furcsán lehetne hát elmélkedni annál a halottas ágynál, melyen Hegyi Aranka kihült teste fekszik. Az ágynál, melyre e szomoru hi-

vatás várt, amikor pünkösd vasárnapján belefektették. Az egyikből a másikba. Mert hiszen tudta mindenki, hogy abból sem fog életrekelni, mely a sajátja s melybe egy szürke novemberi napon utoljára lefeküdt. Már akkor el volt jegyezve a Halálnak, azontul pedig várta nap-nap után, teljes tudatában annak, hogy számára nincs segítség, várta jaj és panasz nélkül, közbe úgyszólván jókedvüen.

És elhárított minden vigasztaló szót, őt nem lehetett félrevezetni:

— Bolond kend, doktorkám, — mondotta orvosának, amíg fölült ágyában és nézte a novemberi ólmos esőt.

Tóvölgyi Elemér dr., aki a művésznőt, a legutóbbi három hetet leszámítva, egész idő alatt valóban megrendítő szeretettel ápolta, mégis igyekezett elterelni sötét gondolatait:

— Nem mondom, hogy fölgyógyul holnap, de karácsonyra fogadom.

És kezdte vizsgálgatni ujra, írta neki a legváltozatosabb orvosságokat, ő maga volt ott minden adagolásnál. És szinte erőszakoskodott a gyilkos kórral, diadalmaskodni akart fölötte, az ifjuság minden energiájával, a tudásával és — orvossággal akart meggyógyítani egy beteg szivet.

Aztán eljött karácsony. A nagy művésznőnek legszomorubb ünnepe. És amikor nagynehezen fölvánszorgott ágyából, hogy meggyújtsa apró karácsonyfájának gyertyáit, mosolyogva mondta annak

a néhány jó léleknek, aki kivette részét a szomoru ünneplésből:

— És a doktor fogadni akart, hogy mára jobban leszek. Micsoda könnyelműség!

A szent-esti izgalmak roppantul meggyötörték. Másnapra olyan rosszul lett, hogy azt hitték, vége van. Hivattak tanárt, kettőt is, de hát ezek se voltak okosabbak. Megismételték azt, amit mindenki tudott, hogy nincs segítség. És egyik fájdalom követte a másikat. És mind fokozottabban. A szivét úgy érezte szegény asszony, mintha mázsák volnának a helyén, a karja, lába megdagadt és mindenekfölött megtört nagy fekete szemének sugara. Az egyik szemével már nem látott semmit, a másikkal is nagyon keveset. És ez időtől kezdve: hat hónapja, szent Isten, sötét szobában feküdt. A jó doktor azt mondta, hogy az idegeknek hasznos a félhomály. Pedig nem akarta, hogy Hegyi Aranka tudjon róla, hogy lassankint kialszik a szemefénye. A lebocsájtott függönyökön alig szürődhetett be világosság, estére egy apró villamos láng égett a szobában, az is vastagon leborítva zöld papirossal.

Az elmulás lassu irtózatában ez a nagy asszony valósággal martiriumot szenvedett. Türelmesen feküdt betegágyán és várta a szabadulást. Szinte visszafojtott lélekzettel leste, mikor jut el az ő rémes Kalváriáján a Keresztig. Pedig odáig még mennyit kellett szenvednie!

Egyszer aztán a gyerekeit akarta látni. Farkas Lilit és Irénkét, akik, amióta egy bécsi zárdából

hazajöttek, a nagyszüleiknél nevelkedtek Szabadkán. A gyerekek megérkeztével vidámság költözött a kerepesi-uti lakásba. A legszomorúbb vidámság a világon. A lányok esténként játszottak a zongorán és eldalolták édesanyjuk egész repertoirját. A Hegyi Aranka leányai! Aztán táncolniok is kellett ott a betegágy körül, míg odakünn az orvosok levelet írtak Szabadkára, hogy az Istenért haza ne vigyék a lányokat, mert utánok szakadna Hegyi Aranka beteg szive.

És itt maradtak. De a betegnek, aki kimondhatatlan szeretettel fogadta őket, fájt, hogy az ő imádott leányai oda legyenek bilincselve a betegágya mellé. Egyszer aztán ő, aki eleinte remegett, amikor arról volt szó, hogy a kisasszonyok visszautazzanak, maga szólta el magát, nem volna-e jó, ha Lili és Irénke visszamennének a nagyszülőkhöz? És ekkor Hegyi Aranka életének legnagyobb tragédia játszódott le. Nap-nap után inszisztált és végre is követelődzött, hogy utazzanak haza a gyerekek, benne már amúgy sem lehet örömük. Előbb Irénkét vitték haza, aztán a Lilit.

Mikor ettől a leányától bucsuzott, hát pontot tett az élete után. E naptól kezdve nem akart látni senkit többé, most mindenki a terhére lett, a legjobb barátja is: Tóvölgyi Elemér dr. És nem akart megmaradni a lakásban, szinte menekülni igyekezett, nem mintha gyógyulást remélt volna, csak megutált maga körül mindent, meg az ágyat, melyben feküdt, meg a lakásának minden diszét, min-

den szalagot, mely az ő hervadhatatlan művészetére emlékeztetett. Nem tartott többé diétát, nem szedett orvosságot és mindenre, amig fáradt kezével legyintett, csak ennyit mondott:

— Ah, minek?

A látogatókat, akik a lapok aggasztó híreire megjelentek, nem szivesen fogadta és ellenére volt, hacsak be is jelentették neki. Pedig állandóan eszméletnél volt és emlékezett életének legapróbb detaillére. Csak megutált mindent. Behunyt szemmel feküdt és nem vetette föl pillantását akkor sem, ha mondott valamit. Egy vágya volt csak: el innen, el a lakásból, ahol legutolsó csalódásai érték és ki a szanatóriumba, ahol sohasem járt, ahol meghalhat anélkül, hogy régi emlékek ujuljanak föl végső sóhajában.

Ez a története annak, hogy haldoklót szállítottak a szanatóriumba, ahová más gyógyulni megy. Itt aztán nem is háborgathatta senki. Alig egy-két régi barátnőjét bocsájtották hozzá, régi barátnőit az életből és nem a szinpadról. Ezeknek suttogott valamit néhány perccel a halála előtt. Olyasmit is mondott:

— Nem akarom, hogy a lányom szinésznő legyen.

Aztán a szájához emelte a rozsdás feszületet és meghalt.

Az életéről sohasem akart sokat beszéltetni. Arra volt büszke, hogy mindig magyar szinpadon játszott, még vendégszerepelni sem ment külföldre.

Pedig hogy hívták! És gyermekes szeretettel csüggött a szinpadon, legutóbbi szerepeit is azzal a lelkes igyekezettel tanulta, ugyanolyan lázas félelemmel jött ki a szinpadra legutóbbi premiére-jén, mint amikor először jelent meg a világot jelentő deszkákon. Először! Szent Isten, az idő hogy eljár. Akkor a Kapitány kisasszony-t játszta Szabadkán. Közben megteremtette a legnagyobb művészetet az operettben. Utoljára tavaly őszkor a Koldusdiák-ban játszott.

Május huszonnyolcadikán volt ötvenegy éves. Még élhetett volna.

A Gyurkovics-lányok angol mamája.

Minden a szerencse dolga. Boros Ferike az Országos Színmüvészeti Akadémia növendéke volt, olyan jó lány, szép lány, okos lány, igyekvő lány és még sok mindenféle lány, mint a kollégánői, akik vele végeztek, vele együtt kaptak színjátszásra iparengedélyt. Sőt éppen amiért még különb is volt számosoknál, akik ma igen jónevü drámai művésznők, esetleg szeszélyes primadonnák, szerződtették is a Nemzeti Színházhoz, ha jól emlékszem, Keglevich István gróf akkori intendáns ajánlatára.

És az idők folyamán mégis földönfutó lett ebből a nagytehetségü lányból, ma itt verekedett az élettel, holnap amott, mindig tisztességes úton és eszközökkel, értem is, hogy nagy időre, évtizedekre, talán az egész ifjuságára elvesztette a csatát. Az élet megy tovább és fütyül egy nagyot azokra, akik nem tudnak okosan beléje csimpaszkodni. Ez a szegény Boros Ferike is azt hitte, amilyen önhitt és elbiza-

kodott lány volt egyébként, hogy a Nemzeti Színházbeli szerződését akár az angol bank is eszkomptálja. És azt hitte, hogy ő különb lesz az összes drámai művésznőknél, mondjuk: egyenrangu a legkiválóbbakkal. Talán lett is volna, láttunk már ennél különbet, de hát nem volt szerencséje. Egy szép napon kicsöppent a Nemzetiből, Keglevich elkerült a színháztól és a Boros Ferike szerződését elfelejtették megújítani. Azt hiszem, így volt.

És Boros Ferike itt állott, szemben az élettel, teljesen magára hagyatva, művészi lelkesedése rongyokra szaggatva, de még mindig bátran és teli a jövőbe vetett bizalommal. Próbált bejutni ebbe a színházba is, amabba is, de hát a direktorok elfogultak voltak vele szemben, mondván, ha jó színésznő volna, nem engedték volna el a Nemzetitől. Mert a direktorok ilyeneket mondanak. A vidéken nem akart elkallódni, nem az a fajta lány volt, hát kiment külföldre. Egyenesen Angliába, kizárólag magyar nyelvtudással. Egy Londonban élő magyar embernek, Teleky nevünek a boardinghousejában kapott nagyon olcsón lakást, ellátást, egy tizedrangu penzióban, ahol szegény Londonba szakadt magyarok és angol hajóskapitányok laktak, akik kora reggel ott őgyelegtek a Themse partján, valami nyomoruságos állás elnyerése iránti vággyal megkopott szívükben.

Boros Ferike nem igen törődött se az angol hajósokkal, se a szegény magyarokkal, bezárkózott szobájába és tanult reggeltől napestig angolul. A

nyelvekhez igazán nem nagy talentuma volt, az angolt, amelyet pedig el lehet sajátítani kilencven nap alatt, ő hónapokig tanulta. De aztán tudott is. Tökéletesen tudott, úgy hogy a londoniak, akik igen toleránsak, elhitték neki, hogy a Bloomsburyn született ez a pesti lány.

Minden igyekezetével most azon volt, hogy odahaza halljanak róla. Valami nagyszerüt, valami meglepőt. És addig járt és járt fűhöz-fához, amíg kijárta magának, hogy valamelyik kisebb színház fölléptesse. Előzőleg ugyanis már több előkelő klub estélyén szavalt és nagy tetszés mellett. Ámde ez az első nyilvános londoni szereplés, bárha sikerrel járt, Boros Ferikét, aki nem volt se valami ragyogó szépség, se valami rendkivül érdekes jelenség, szerződéshez nem juttatta és így nem is erőltette tovább a dolgot. Lemondott a művészpályáról és mivel a tisztességéből akart megélni továbbra is, idegenvezető lett Londonban és francia, meg amerikai társaságokat kalauzolt a hatalmas labirintusban.

Ekkor a Victoria-Streeten, a Victoria-vasut állomása közelében volt igen szerény lakása és ő elégedett volt és a sok csalódás után talán boldog is. De az idegenvezetéssel nehezen keresett kis kenyeret is kiütötték lassanként a szájából. Nem volt nap, ahol egyik-másik idegen, akit végigkalauzolt Londonon, egyebet is ne kért volna a megnyerő külsejü Boros Ferikétől, mint fölvilágosítást, meg tájékozást és amikor a léha udvarlásokat nem birta tovább tűrni, fölhagyott az idegenvezetés mesterségé-

vel, ami kis összegyüjtött pénze volt, azon még egyszer hazajött Budapestre, elbucsuzott a családjától és néhány nap után már utazott Amerika felé.

Szomorú, majdnem megható sorsa egy fiatal leánynak, aki nem akar, aki nem tud elbukni. Meg sem állt Newyorkig. Ott egy kis penziót alapított és próbálta az egész boldogulási processzust elölről. Ment is valahogy a dolog, annyira mindenesetre, hogy föl nem fordult éhen. A kliensei szerették az energikus lányt, tisztelték és lassanként föllendült a Boros Ferike penziója. De hát megint csak megromlott hamarosan az élete. Volt egy lakója, egy igen előkelő magyar mágnáscsalád sarja, a fiatal Csáky gróf, aki valaha főhadnagy volt a Hadikhuszároknál. Megismerkedett Boros Ferikével és odament lakni a penziójába. Ne méltóztassék félreérteni, nem a szeretője volt, mert ha Boros Ferike ilyen módon akarta volna etabilirozni magát, már jóval előbb tehette volna. Nem, ez a Csáky gróf, aki idehaza egy kicsit sebesen és könnyelmüen élt, kevés olyan nővel találkozhatott, mint Boros Ferike. És szerette szíve megtisztult érzésével és talán feleségül is vette volna, ha egy csekélység közbe nem jön. Egy revolvergolyó, amelyet az amerikai küzdelmekben elfáradt mágnás a fejébe röpített. És távol a hazájától, szegényen és elhagyatva, Boros Ferike ápolta a szerencsétlen fiút hetekig tartó agóniájában. Mikor meghalt, Boros Ferike a pokol egyik fergetegéből, Newyorkból ment vissza a másikba, Londonba.

Már most mihez fogjon. Angol vállalkozással nem volt szerencséje, amerikaival még kevésbé. Mit csináljon, mit csináljon. És visszatért első szerelméhez, a művészethez. A nagy, a komoly művészethez: az irodalomhoz. Lefordított egy csomó magyar darabot és próbálkozott velük a szinházdirektoroknál, akik őt szivesen fogadták. De az adoptált darabokból nem kértek. Boros Ferike még mindig nem adta föl a küzdelmet, nem mondott le a reményről. És mint a következmények mutatják, neki volt igaza. Ez a szinházi hirdetés a bizonyítéka:

SAVOY THEATRE. 25 May 1913 NORMAN TREVOR. TO-NIGHT, at 8.50 A farcical Comedy, from the Hungarian of Ferenc Herczegh, Translated by Ferike Boros.

THE SEVEN SISTERS.

Preceded. at 8.15 by Archie Naish.

MATINEE EVERY WEDNESDAY and SATURDAY, at 2.15. Box-office in SAVOY COURT ENTRANCE. Ger. 2602.

The seven sisters; Herczeg Ferencnek nagyszerü és egyik legnépszerübb darabja: A Gyurkovics-lányok. Ez megtetszett a Savoy-színház igazgatójának és elfogadta előadásra. A napokban volt a bemutatója nagy és osztatlan sikerrel. Amint hogy érthető, hogy ennek a finom, rokonszenves és tehetségtől áradozó drámának meg kellett hódítania az angolokat. Esténként játsszák és fogják játszani még soká és ezzel alighanem véget ér a Boros Ferike kál-

váriája is. Mert része van a tantiémekben és tudvalevő, hogy egy komoly angol siker, pénzben kifejezve, fölér egy Andrássy-uti házzal. Vagy kettővel is talán — és jól esik megemlékezni arról, hogy a viharvert magyar lány végül mégis boldogult. És milyen nobilisan és előkelően, mint a Gyurkovics-lányok angol mamája!

Cléo de Mérode.

1911 nov. 30.

Utóljára öt év előtt találkoztam Cléo de Mérodedal, aki ma néhány estére eljött vendégszerepelni Budapestre és a Hungáriában lakik a harmadik emeleten. Ifjúságának minden varázsát megtartotta azokon az őt egekig magasztaló reklámokon által is, melyekkel két világrészben környékezték. Ugyanannak a bájos, szeretetreméltó, csacsogó kis lánynak tűnt, aki volt, amikor először a színpadra került; egy gyermeklélek, amolyan apró baba, mint amilyent a párisi illusztrált lapokban szoktak lerajzolni egy nagyon elegáns úr tenyerére.

Filigrán metszésü arcával, pici alakjának csodás formáival úgy festett, mint egy Watteau-féle női figura. Csupa báj és üdeség, a fiatalság ragyogó szépségében, csupa raffinált arányosság, amint fölkelt helyéről és beszélgetésünk folyamán egy-egy lépést tett bizonytalan irányban.

Aztán elmondotta, hogy még néhány év előtt a párisi nagyopera balettkarának úgynevezett deuxiéme sujet vonalában keltett föltünést és bár mihamar az első quadrille-ba helyezték, mégis otthagyta az operát és elindult hódító útjára, melyet — hogy is lehetne másként? — mindenfelé babérral és rózsával hintettek tele.

És míg beszélt és biztosított róla, mennyire fél az ujságíróktól, az az érzésem volt, hogy Cléo de Mérode mégis elkésetten született. Ha a versaillesi idők járnák, ez a gyönyörű gyermek Madame Pompadour vagy Dubarry asszony szerepét játszhatta volna huszadik vagy huszonegyedik Lajos oldalán. Ámde ebben a rideg világban meg kellett elégednie a belgák fehérszakállu uralkodójával, aki a közismert szépérzékével az első látásra fölfedezte a kis lány kiszámíthatatlan előnyeit és a párisi hölgybukétából éppen őt választotta ki és fejedelmi nobilitással nyújtotta neki a karját, hogy abba kapaszkodjék, ha majd el akar indulni világhódító útjára.

De addig is gondosan összepakolta, mint egy sévresi biscuit-t, és a szilfid-alaku kis tündért elvitte Laeckenbe, a kastélyába, a jó flamandok közé. Ott a leghíresebb művészeivel csináltatott neki pompás aranykalitkát, hogy el ne repülhessen . . .

Mindez, ugy-e bár, nagyon kedves és meseszerü: egy öreg király és egy kis táncosleány. És úgy is folytatódik, mint a mesében.

Egyszer nyitva felejtették Cléo de Mérode arany-

kalitkájának ajtaját és ő kirepült rajta, mint olyan sok más hálátlan madárka. Repült, repült egyenesen vissza a szabadságba, meg sem állt Párisig. Régi szeretettel, régi hódolattal fogadták és megcsodálták az utcán, amint a még mindig kis leány kibontakozott hatalmas automobiljának prémjeiből és végigringott a Rue de la Paix-n. Itt láttam először, amint éppen be akart fordulni Doucet szabóművész atelierjébe. És önkéntelenül megemeltem a kalapom. Rajtakaptam magam, hogy szerelmes vagyok belé, mint olyan sokan mások, akik szintén ismeretlenül köszöntötték.

Még az este elmentem a Folies Bergère-be és rajongtam táncáért, melyben nem a lábújjhegyen való ugrándozás, a banalitások művészies kifejezése volt a döntő. Cléo de Mérode tánca a legegyszerűbb mozgás, melyen által a testi vonalak szépsége igyekszik kifejeződni. És mindezt látva, igen fájdalmasan gondoltam nagyszerű szerelmekre, amelyeknek keretét vadbőrös budoárok, csillogó gyémántok, izzó rubintok és gyöngyöző champagne képezi, — egész külön márka királyok számára.

Mindezt szép sorjába elmondottam Cléo de Mérodenak, amint szembekerültünk a Hungáriában és mindez Cléo de Mérode-ot nagyon mulattatta. Közben végigjáratta lesímuló haján, mely oly gondosan rejti el füleit, apró kezét, az ujján nem volt csak egyetlen vékony aranygyűrű, olyan, amilyet kis lányoknak szoktak adni hétéves korukban...

Öt év nagy idő, Lipót király sincs többé, s bár

egészen bizonyos, hogy Cléo de Mérode, aki Budapestre érkezett és ismét régi lakását foglalta le a Hungáriában, még mindig az a gyönyörü gyermek, aki végiglibbent valaha a Rue de la Paix-n, de úgy érzem, mégis jobb ezt tudni biztosan, mint meg is győződni róla . . .

Oedipus a cirkuszban.

1911 szept. 20.

Ma, kétezerötszáz esztendővel később, valóban nehéz elgondolni, mit érezhetett Sophokles az Oedipus király premiérjén Athénben? Valószinütlen azonban, hogy ő, a világ legnagyobb alkotóművészeinek egyike, ne látta volna szorongó szívvel belefulladni a tubusok öblös lármájába hatalmas alkotásának művészi finomságait, az emberi lélek nagyszerü és legtitkosabb megmozdulását, Oedipus király emberi szenvedéseinek ezerféle belső finomságát, amelyek pedig nem fejezhetők ki, csak a legparányibb méretü színpadokon, a legintimebb és közvetlen milieuben. Hogyan volt hát mindez lehetséges az athéni amfiteátrumban, amelynek nézőtere tizenöt-húszezer ember befogadására volt kigondolva?

Nehezen ellenőrizhető az egész dolog, mert ki tudja teljes hitelességgel, mi történt harmadfélezer

esztendővel ezelőtt és ki tudja pontossággal, milyen volt tulajdonképpen az antik görög színház? Lehetséges-e, hogy éppen Reinhardtnak, a berlini rendezőnek kellett jönnie, hogy megrendítő vakmerőséggel, az emberi agy hozzáférhetetlen pontosságával és ellentmondást nem tűrő biztonságával a fülünkbe ordítsa: ez az! És ha mégsem? Mert azt egészen bizonyosan tudjuk, hogy aki Oedipus királyt megírta, az nagy művész volt, talán a legnagyobb a világon azok között, akik írtak és lázas, mondhatnám szent fölhevülésében nem arra gondolt, hogy betöltse az arénák mindent felöklelő üregeit holmi üres, hitvány, helyenként vásári komédiával, hanem hogy széles elméjével, költészetének napfényével belevilágítson a teremtésnek abba a feneketlen titkába, amit örök időktől fogva úgy hívnak, hogy: ember.

Minden maszlagot elvégre nem kell bevennünk és a berlini csörtetés, mely Sophoklest a manege-be hurcolja a művészet cégére alatt, nem lehet ok arra, hogy hasra vágódjunk Reinhardt előtt. Ha kell, hát legyünk bár rokonszenvesebb eszközökkel, mi is nagyképüek, így sem nehéz föladat vitába szállni a német rendezővel. Ő imponáló szerénytelenséggel azt mondja, hogy kézen fekvő dolog volt Sophoklest a cirkuszba vinni, mert hiszen Oedipus nagy méretekre volt elgondolva.

Hát ez tisztára művészi tájékozatlanság és az irodalomhoz csak kevéssé értő ember súlyos tévedése. Ha Oedipus óriás méretekre lett volna gon-

dolva, akkor semmi szükség nem lett volna megtoldani a színészeket koturnussal, tubussal és álarccal, akkor ez a tragédia nem maradt volna életben 2500 esztendőn keresztül, nem ragadná meg lelkünket ma is éppen úgy, mint a legmodernebb dráma és akkor Reinhardtnak sohasem juthatott volna eszébe, hogy divatos árucikket csináljon belőle, reklamirozza, mint az Odolt, vagy Pear a szappanát és ilyen formában igyekezzen elbolondítani vele a világot.

Ha Sophokles ismerte volna a mai színpadot, annak mai berendezését, ismerte volna azt minden intimitásával, egyszerüségével együtt, egy pillanatig sem habozhatott volna, hogy Oedipusát hol helyezze el: a cirkuszban-e, vagy — tegyük — a Kammerspiele színpadán. Mert minden, ami Oedipusban van, éppen Oedipuson kivül, mellékes és silány, undort is keltő, felbőszítő profanizálása az emberiség szentírásának. Turkálni benne brutális erőszakossággal, mint Krisztus beleiben, a salakot kiemelni és fölkenni azt a pénztszerző népszerüség mindennapi kenyerére: izléstelen és szentségtörő.

A franciák is rendeztek és rendeznek előadásokat amfiteátrumokban, klasszikus előadásokat szabad ég alatt. De hát a Beketow-cirkuszban erre emlékezni vissza, igaztalan. A franciák tisztelettel nyulnak Sophokleshez, nem csinálnak belőle vásári komédiát és ha minden öt-hat esztendőben egyszer meg is szólaltatják a görög ditirambusokat ott délen Petrarca és a provencei költők ege alatt, a helyet akarják megtisztelni vele, nem magukat. Francia-

országban mindenki tisztában van vele, legjobban talán azok, akik ez ünnepi előadásokat rendezik, hogy ami Sophoklesben költői érték, az ma már nem amfiteátrumba való.

És így tovább óraszámra lehetne vitázni ezzel az ötlettel, mely, hogy berlini márkával jön, úgy volna rendjén, hogy mi is adoptáljuk. Bármilyen ragyogó elme legyen is Reinhardt, mégis nehezen tudjuk elhinni, hogy amikor már minden ki volt találva, éppen neki kellett születnie, Sophoklesnek, hogy úgy mondjuk, népszerüsítésére. Kétezerötszáz éven keresztül él az Oedipus király és mindig meg tudták óvni az istálló bűzétől. Párisban, még Talma előtt, Lekain játszotta, neki is jó volt a színház. A francia akadémiában emberöltőkön át foglalkoznak e halhatatlan művel és ott, ahol legjobban értenek mindenhez, ami művészet és rendkivüli, senkinek sem jutott eszébe Sophoklest korrigálni. Mounet-Sullynek egyik legmaradandóbb alakítása talán Oedipe roi, pedig csak a Comédie Française-ban játszotta, amikor pedig a kiállítás esztendejében ennek a színháznak a nézőtere nem bírta el azokat, akik a nagy alkotás és nagy művész csodálatára igyekeztek, csak akkor tette azt a koncessziót, hogy a Trocaderóban játszotta el néhányszor Oedipust, melyet Lacroix fordított le az ő számára.

És Barnay is kitünő ember volt és a színházban hódított Sophoklesszel és Róbert is megelégedett a bécsi Burgtheaterrel. És hogy régi időkről és magunkról is beszéljünk, szegény Nagy Imre is lelke-

sült Oedipusért és nem vitte a cirkuszba, bárha akkortájt a cirkusz-épület bent volt a városban.

Igen, anyagi szempontból nem vitatjuk, hogy elsőrangu az idea, mely a manege bejáratánál helyezi el Oedipus palotájának hatalmas kapuját, misztikusan világítja meg és háromszáznál több statisztát dresszíroz be velőtrázó és harmónikus jajgatásra. Ez eleinte szép és érdekes; hatszáz mezitelen kar, amint a villamos reflektorok halvány világításában kinyúlik és segítségért esdekel. Ez izgatta a közönséget, mely az utolsó zúgig megtöltötte a cirkuszt és valami ideges várakozással volt eltelve. A javarésze Sophoklesről, Oedipusról csak keveset tudott idáig, a szenzáció vágya terelte őket, az igyekezet ott lenni mindenütt, ahol történik valami. Igy hát bizonyos, hogy ma egyetlen estén többen ismerték meg az antik tragédiát, mintha színházban állandóan játszanák. És csak sajnálni tudjuk, hogy efféle erőszakos eszközökkel ismertették meg velök.

Az izgalmas beállításon túl a Magyar Színház művészgárdája diadalmaskodott Reinhardt minden kigondolása fölött. Nagyszerüen játszottak, rajongó szeretettel és lelkes igyekezettel. Útjukban a teljes sikerhez bizvást elegendő lett volna a színház is és elég Vajda László kiváló rendezése, a Reinhardt apai áldása nélkül is. Egyébként és ezt dicséretül mondjuk, ez a derék művészsereg már megvívott a mainál egyéb csatákat. Sophokles és az antik tragédia ma már egészen világossá van téve és Oedipus,

Jokaste, Kreon, Tiresias és az öreg pásztor szerepe nem komplikált színészi föladat többé.

Annál tiszteletreméltóbb, hogy a mai előadás szereplői még mindig ki tudták bővíteni alakitásukat és a Reinhardt által kiélezett, silány jelentőségü részleteken túl is le tudták kötni a figyelmet. Kürthy József minden tékozlás dacára is győzte hanggal, mely a megszakítás nélkül két óra hosszat tartott előadás végső jelenetében is még frissen, melegen és tisztán érthetően csengett. Szegedy Erzsi tündöklő volt Jokaste szerepében és megkapó, amint emberfölötti katasztrófájában elbukik. Ez a szerep még nagyobb technikát, erőt és igazságot öklel föl, mint Oedipusé. Szent Isten, az asszony, aki szerelmetes hitvese lesz a saját fiának, aki az első férjét, a tulajdon édesapját gyilkolta meg.

De nemcsak Kürthy és Szegedy Erzsi, a többiek is mind: Pártos, Vágó, Kardos, Réthey és az igazság elől elmenekült öreg pásztor szerepében Körmendy, tökéletes művészit produkáltak és olyat, amihez a cirkusznak semmi köze. Mind, mind lelkük legtisztább forrásából merítettek, csak úgy, mint a Nemzeti Színház művészei Oedipus királynak mult évi operaházi előadásánál, amint gyöngéd, szomoru hangon megszólaltatták és szivünkbe zengték a halhatatlan versek dallamát. Éppen erre az operaházi előadásra emlékeztünk vissza, amint ma este a közönség Reinhardtért kiabált, — Tóth Imrére, a rendezőre és Iványi Jenőre, akik, mert magyarnak születtek, nem törhették át művészetükkel az ország

határát. Templomban voltunk, melyet magyar művészek avattak azzá, a legegyszerűbb eszközzel: a szívükkel.

És ezt jobban szeretjük, mint Reinhardt cirkuszát s a lármás reklámot, amelyet erőszakos diadalaihoz társául fogadott.

Látogatás az öltözőkben.

Suzanne Desprésnél, Rejanenál, Aino Ackténél, Sarah Bernhardtnál, Emma Calvénél és — Blau Juliskánál.

Suzanne Desprésnél.

Néhány szóval legjobban Porzsolt Kálmán jellemezte Suzanne Desprést és az ő művészetét, mikor a második fölvonás után a közönség szinte lázas elismerése közben mondotta:

— Tudjátok, nem hasonlít senkihez!

Igy igaz. Sem a szinpadon, sem a szinfalak mögött. Bájosan egyszerü fiatal asszony, a tekintetében van valami a napsugárhoz hasonló, a hangja megindítóan lágy s az egész lénye varázslatosan rejtélyes, valami szokatlan ragaszkodás van benne azokhoz, akik szivesen hallgatják.

És amint jön be az ötlözőjébe, ahová még elhallatszik a lelkes taps, szinte önmagának mondja:

— Azt hiszem, ezt a jelenetet elég jól csináltam.

Amikor pedig észrevesz, gyerekes mosollyal folytatja:

— Hát nem nagyobb öröm-e csavarogni a világban és ösmeretlenül hódítani, mint Párisban várni a Parnasszusra? Ugy is azt mondják, hogy olyan kevés van bennem a francia színésznőből. Helyes. És próbálkozom a külföldön, míg egy szép napon majd rájönnek Párisban is, hogy én az igaz érzést és őszinteséget viszem a szinpadra és lesznek, akik magamért fognak szeretni. Oh, nem konkurrálok senkivel. A Théatre Français lehet az álma mindenki másnak, lássa, én is tagja voltam, de elhagytam hűtlenül. Hogy ott mindig zsúfolt házak asszisztálnak; bánom is én. Nekem elég az én körutamban száz ember előadásonként, ha több nincs. De akkor ennek a száz embernek játszom és biztos vagyok benne, hogy ezek eljönnek másnap is, sőt többeket hoznak magukkal. Az én számításom mindig ez volt és sohasem csalódtam.

— Hát járt másutt is e körutja előtt?

— A Pyreneusok között. Csak a mult hónapban jöttem haza Spanyolországból, ahol ugyanolyan jók voltak hozzám, mint Liégeben, Bécsben és ma este itt maguknál. A dekorativ elismerésre nem sokat adok, de mert éppen ide küldték utánam, nézze, megmutatom a spanyol infánsnő megemlékezését.

És ezzel ragyogó keretben csodaszép fotografiát vett elő, rajta e szeretetteljes szavakkal: „A Suzanne Després, son admiratrice Isabelle de Bourbon".

— Oh! tartóztattak Párisban, hiszen játszhatnék a Théatre de l'Oeuvreben, a férjem: Lugné Poé szinházában, ahová számos siker emléke füz. De nekem az olcsó siker nem kell. Az akadályokat, a nehézségeket keresem és ez a külföldi utam kell, hogy művészi pályámon döntő étappe legyen. És ha én mint debutáns néhány szál babérral térhetek vissza, csak akkor fogok hinni a tudásomban.

És mindezt azzal a megrendíthetetlen őszinteséggel mondja, melyet csak az imént a szinpadon produkált.

— Csak száz ember, mindössze száz ember legyen a szinházban, aki megért engem . . .

— Mire megismerték, mire visszajön a keletről, higyje meg, zsufolt házai lesznek. Duse asszony a ligetben játszott ősszel, az első este negyven ember előtt . . .

— Az istenért csak nem vigasztalni akar azért a fél házért, amely üresen maradt! Ennél többet érek. Aztán baj is az, ha nem úgy lesz. Én várhatok.

— Hiszen olyan fiatal!

— Tudja, mikor valaki tizenkét éve szinésznő és tiz éves asszony . . .

— Lehetetlen.

— Bizony! De nézze, míg diskurálunk, majdnem elfelejtek öltözködni. Kérem adja rám a felöltőmet.

— Hát az öltöztetőnő?

— Azt hiszi, hogy annak az egyszerü kis asszonykának, akit például a Detour-ban játszom, volt öltöztetőnője? Szinházi konvenció; nekem fölösleges. Öltöztetőnőm nincs, sohase volt. Egyébként . . .

Egy pillanat és már rajta van a felöltő és a kalap bronzszinü haján.

Szent igaz, minden segítség nélkül indult el Párisból hódító útjára.

Réjanenál.

1904 nov. 19.

Tíz perccel az előadás megkezdése előtt érkezett Réjane asszony a Vígszínházba és egy negyed órával az előadás után már robogott ki a vasuthoz, hogy folytassa útját Konstantinápoly felé.

— Sietnem kell — mondta — vendégszereplésemmel, mely úgy lehet búcsúzás mindazoktól, akik szerettek és megtapsoltak. Én a magam mivoltában arrangirozom ezt a búcsút, nem régi szerepeimet játszom, melyek együtt lettek idősebbek velem, de olyanokat, melyek lehetővé teszik, hogy ne kelljen senkiben olyan emléket fölidéznem, amely az összehasonlítást esetleg nem állná ki. Ezért szeretem új szerepeim közt talán a legjobban ezt a mait, Pierre Wolfnak negyven esztendős asszonyát, mely ég, lángol a szerelemtől, megkapóan érdekes, még szép is, ha úgy tetszik, de negyven

esztendős. A legperzselőbb szenvedély, de befutva a szomorúság egy bizonyos hangulatával, és immár nyilt kérdéssé hagyja, hogy a szerelem öröm-e vagy szenvedés?

— És minek tartja ön, aki az életet ennyire ösmeri?

— A legnagyobb boldogság, amiért a színpadon föl tudtam lelni azt az érzést, amelyet az életben az asszonyok előbb-utóbb elveszítenek.

Igaz, őszinte a művésznőnek minden szava és a kulisszák mögött is olyan nagy és föltétlen hódolatot parancsoló, mint a színpadon. Csupa elmésség és amit mond, arról megrendíthetetlenül meg van győződve. Míg Sarah Bernhard, Jane Hading megvénültek, az ő tizennyolcéves leányaikat játszva, Réjane lelkesít az ő negyven esztendős, asszonyával, aki az élet kérlelhetetlen igazságait széles művészete által előttünk demonstrálja.

— Minden megváltozik az életben, fő dolog, hogy ne az ember ellen és orvul változzék. Ámde a változásban is kell boldogságot találni és diadalmaskodni mindenekfölött . . .

— Egy jó barátnőm van, nagyon nagy művésznő, talán a legnagyobb a világon. A maga idejében országok és hercegek feküdtek lábainál, vetekedtek érte. Az egyikkel kiváltképp nagy volt a barátság, a beszéd hangja enyelgő, tréfás, hogy úgy mondjam montmartrei. És múllott az idő. A hercegnek koronát tettek a fejére. És amint a művésznő a királlyal találkozott, mint egykor, repült feléje és

abban a bizonyos legbizalmasabb tónusban kezdte a csevegést. Mire megdöbbenve tapasztalta a hajdani herceg rezervjét. Mikor aztán a király egy pillanatra egyedül szólhatott hozzá, enyhe bánatossággal mondotta:

— Ön nemde úgy találja, hogy megváltoztam? Az idők is változtak . . .

Ekkor az asszony észrevette magát:

— Pardon Sire! — felelte, — értem.

Mire a király:

— Már nem vagyok herceg, királlyá lettem . . .

— Ime, — teszi hozzá Rejane az ő hatalmas intelligenciájával, — ez az élet: akinek koronát tesznek a fejére, sírnia nem szabad. Azontúl mindegy, hogy a koronát aranyból verték-e vagy babérból fűzték össze . . .

Aino Ackténél.

Az Opera színpadára vezető ajtó, melyet olyan féltve őriznek, ezen az estén ismét megnyilt nekem, illetéktelennek, amikor Aino Ackté szives meghívására az öltözőjébe igyekeztem. A második felvonás után fogadott a nagy művésznő és pedig azzal a szeretetreméltósággal, mely a párisi nőt még az esetben is jellemzi, ha bölcsője valaha régen (hadd kezdjem mindjárt indiszkrécióval), mondjuk harminckét esztendővel ezelőtt Finnországban ringott.

És mindjárt a legnagyobb rajongással beszélni

kezdett rólunk magyarokról, az operaházunkról, a kitünő előadásról és mindenekfölött partneréről, Anthesről, aki Lohengrint énekelte.

— Nagyon féltem, — ugymond a művésznő, — hogy nem fognak megérteni, bár hangversenyemen a legnagyobb szeretettel hallgatták dalaimat. Tudja, mi Párisban egész másként értelmezzük Wagnert, mint mindenütt másutt Európában. Mi úgy fogjuk föl, hogy mikor Wagner reformálta az operát, akkor nemcsak a szöveg tiszta deklamálását akarta, hanem a teljes színészi ábrázolás érvényesülését is. Hisz azért vetett súlyt a szövegre, mert a drámai léleknek az a legközvetlenebb kifejezője. Épp ezért nálunk még sokkal inkább megjátsszák a Wagner-alakokat, mint bármi mást. Németországban is csak eleinte voltak tartózkodók velem szemben az emberek s én hízelgek magamnak azzal, hogy a legnagyobb sikerem akkor volt, amikor Hamburgban a párisi nagy operának Wagner iránti fölfogását a közönséggel szankcionáltatni tudtam. Itt maguknál ugyanezek a nehézségek állottak Brabanti Elza útjába, mint hazájában.

— De diadalmasan legyőzte azokat.

— Boldog vagyok, ha sikerült. Egyébként és ezt elárulhatom magának, úgy érzem, hogy ezt a szerepet még soha olyan tökéletesen nem énekeltem, mint ma este. Egy szót kiejtettem a szerepemből, ezt kerestem folyton s olyan kétségbeesett energiával, hogy minden gondolatom e körül összpontosult. És kutatásom közepett nem éreztem más

semmit azon szerepen kivül, amelyet játszottam s ha maga azt mondja, hogy csakugyan tetszettem, hát ez nekem fölér mindennel. Óh tudom, hogy voltak sokan, akik más Elzát vártak tőlem, olyat, aki túlénekli a karokat és a zenekart, de hát mondom, a mi párisi iskolánk valami egészen más.

Aztán a magas, feltünően karcsu, barna asszony azokról a napokról beszélt a legigazabb magasztalás hangján, amelyeket itt töltött Budapesten.

— De hát ez egy kicsit veszedelmes volna, — így folytatta, — hosszasan tartózkodni maguknál, annyi szeretettel és előzékenységgel halmoztak el, hogy bizony megtörtént közbe, hogy impresszárióm minden tiltakozása dacára éjfél után három óra lett már, amikor hazakerültem. S rajongó szívvel hallgattam például azon a kis müvészestélyen, melyet tiszteletemre rendeztek a Hungáriában, a maguk cigányait, akik, mintha lelküket öntenék be hegedüjükbe, míg a vonót végighúzzák rajta. Istenem, hogy tudnak maguk mulatni!

— És mégis ilyen hamar távozik?

— Eleget kell tennem szerződésemnek, melynek értelmében holnap már Grácban játszom, szombaton Bécsben adok hangversenyt.

— Hozzánk nem jön vissza?

— Ha sikerül a párisi nagy operánál szabadságomat meghosszabbítanom, akkor kész örömest. És fogok énekelni mást, talán a Toscát.

Ekkor Máder igazgató szólalt meg:

— Az Istenért művésznő, vigyázzon, önnel intervju készül!

— Érzem, hogy Európa szeme reám tekint, — kacagott föl a művésznő, — de mikor olyan szívesen pletykázok.

Majd így folytatta:

— Aztán valahogy rosszakat ne írjanak rólam. Van valaki Párisban, aki körutamnak minden kritikáját lefordíttatja magának, sőt fölolvassa másnak is.

— S a boldog érdeklődők, ha szabad tudnom?

— A férjem s a kis fiam . . .

Sarah Bernhardtnál.

Mikor Ninon de Lenclos-t, a tizenhetedik század ragyogó demi-monde-ját nyolcvannyolc esztendős korában megkérdezték, mikor szűnik meg a nő a férfiak iránt érezni, a szépsége és szellemessége által híressé lett asszony elmosolyodott, mondván:

— Ezt a kérdést talán méltóztatnék nálamnál idősebb hölgyekhez intézni.

Sarah Bernhardt asszony a művészetnek Ninon de Lenclos-ja. Méltóztassanak elképzelni egy hatvankétesztendős asszonyt, aki fölött nyomtalanul mult el a sok esztendő s míg mi valamennyien megvénülünk az ő csodálatában, ő maga pajkos

ifjúsággal jelenik meg újra és újra előttünk s mindenkor annyi idősnek látszik, amennyit a szerepe megkíván. Tanum reá mai közönsége, melyet valósággal elbűvölt széles művészetével, amikor valóban a huszesztendős Toscát játszotta. A hangja mint hárfa cseng, alakja, minden mozdulata elfeledteti velünk, hogy az ember, fájdalom, nem mindig maradhat fiatal s egy szép napon elköltözik ebből a világból.

A harmadik fölvonás végén, míg a közönség lázas extázisban tapsolta a művésznőt a lámpák elé, fölmentem a szinpadra és bátortalanul kopogtattam öltözőjének ajtaján. Ott ült széles karosszékben, egész teste jegesmedvebőrrel betakarva s bár nagy jelenete után kimerült volt és fáradt, mégis szívesen fogadott s minden bocsánatkérésemet elhárította.

— Csak jőjjön egészen közel, foglaljon itt helyet előttem, s azontúl faggasson, higyje meg, a legnagyobb szeretettel felelek minden kérdésére. Nekem gyöngém az ujságírók, s boldog vagyok, ha csavargásomban a nagyvilágban kezet szoríthatok velük.

És míg egy pohár pezsgőt nyujt felém, beszélni kezd Budapestről, mely vendégszerepléseinek legkedvesebb állomása.

— Tudja, maguk magyarok valami egészen más, mint az egyéb nemzetek. Bájos hasonlatosságuk van az én honfitársaimmal; csak úgy tudnak lelkesülni, mint amazok. Csupa szív, csupa lélek,

és ahogy az imént végignéztem a félüres nézőtéren, hát kárpótolt érte nobilis érzésük.

— A Tosca, méltóztatik tudni . . .

— Igen, előre tudtam, hogy a Toscának nem lesz közönsége. Nem is volt itteni programomban ez a szerep, azt hittem, hogy a Boszorkányt fogom játszhatni, mellyel tavaly Párisban a kigyulladt nézőtér ragyogó fényében nagy ünnepet rendeztem magamnak és az én vén barátomnak, Sardounak.

De ez a dráma Nemzeti Színházuké és míg ott elő nem adták, nekem sem szabadott eljátszanom. Még Bécsből elpanaszoltam ezt Sardounak; ő írt, telegrafált a Nemzeti Színháznak, hogy tegyen kivételt, de hát minden igyekezetünk hiábavaló volt. Én kárpótoltam tehát Sardout azzal, hogy Toscában léptem föl s majd csak vígasztalódunk valahogy mind a hárman.

Ezenközben bekopogtatott az öltözőbe a rendező, kérdezve, megkezdhetik-e a negyedik fölvonást.

— Pas encore, pas encore! — kiáltotta a művésznő, s mikor én menni akartam, szinte parancsoló hangon visszatartott.

— Diskuráljunk még egy kicsit, hiszen a nézőtéren úgyis oly kevesen várnak. — És szinte átszellemült arccal beszéltetett engem a Bretagne-ról, Belle Isle en Mer-ről, arról az Atlanti-óceánra kivert elragadó kis szigetről, ahol a művésznőnek sziklák tetejére épített vára van, ahová vendégszereplése

után mindig vissza-visszatér pihenni, s melyben az elmult nyáron félnapra engem is vendégül látott.

— Az én kis házam, az én kis váram, — mondja elgondolkodva, — az egyetlen hely, ahol igazán boldog vagyok. Ahol fiam minden szeretetével eláraszt és unokáim vidáman csicseregnek körülöttem. Maga, aki ezt látta, kétségkívül tudja értékelni, azontúl pedig oda visszatérve, jól esik tudnom, hogy volt miért élni és volt miért szenvedni.

— Az ifjúság és a talentum megmarad, — mondom igaz meggyőződéssel.

— Különösen az utóbbi, — feleli Sarah, és megkér, jöjjek el hozzá beszélgetni kicsit a Bretagne-ról.

A meghívást nem merem elfogadni, de ő inzisztál:

— Egész nap otthon vagyok és cikket irok a Strande Magazin-nak; nézze egy csomót kötök a zsebkendőmre, hogy el ne felejtsem magát fogadni.

— De holnap más zsebkendőt méltóztatik venni . . .

A rendező ismét megjelent; a művésznő kezét csókra nyujtá felém, sárga selyem toalettjéről fehér krizantémot tép le és míg nekem adja, jelenésére siet, az öltöző ajtajából visszakiáltva:

— Ezen a virágon át hálás köszönetem küldöm mindazoknak, akik itt maguknál engem el nem felejtettek.

Emma Calvénál.

1905 nov. 26.

Délután öt órakor kopogtattam Emma Calvé Royal-szállóbeli lakásán. És bár először látott, szeretettel üdvözölt, mint jó ösmerősét az ő párisi barátjának, Raoul Aubrynak, a Temps elegáns reporterének és a Gil Blas szinházi krónikusának.

— Az első ember, — szólt mosolyogva, — akinek olyankor szabad jönnie hozzám, amikor este énekelek. De hát az Aubry úr barátja az enyém, tessék, parancsoljon velem.

Halkan, suttogva mondotta ezt Páris legnagyobb énekesnője és míg köszöntöttem, fürkészően simítottam végig szememmel. Csodaszép asszony, beszédében egyszerű és keresetlen, modora a nagyvilági asszonyé, csupa graciozitás, előkelőség. A haja, szeme koromfekete, a toalettje szintén. Uszályos bársonyruha van rajta, mélyen dekolletálva, a nyakán mogyoró-nagyságú gyöngyök, közepén hatalmas brilliánssal, mely közeli rokona a híres Koh-i-noor-nak.

Csupa illat és virág a szobája és bocsánatot kér, amiért olyan rendezetlen. Most kelt föl éppen; hogy estére énekel, a nap javarészét ágyban töltötte.

— Csütörtök óta vagyok Pesten, — mondja, — és azóta nem tellek be a maguk kis Párisuk

csodálatával. Bejártam az egész várost és úgy érzem magam, mintha otthon volnék. Az emberek olyan kedvesek és előzékenyek és remélem, jó szívvel lesznek irántam. Mert bevallom, félek egy kicsit. Az első eset, hogy odahagytam pátriámat és bár utamban kényeztettek mindenütt, nem lépek lámpaláz nélkül a dobogóra. Itt maguknál ez még fokozódik. Mert van egy csomó jó ismerősöm és relációm az egész magyar arisztokráciával, amelylyel régi barátságban vagyok. De ezek valamenyien csak Párisból ismernek, az Opera Comique-ből; vajjon fogok-e tetszeni a koncert-teremben?

— Reméljük . . .

— No igen, — folytatta, — aztán aki nem lesz megelégedve dalaimmal, azt igyekszem kárpótolni az Operában.

— Hát mégis?

— Igen, már megállapodtunk Máder igazgatóval, december elsején a Kárment éneklem. Tegnap már próbáltunk is. Az önök Operaházuk elragadóan szép s a művészetnek méltó hajléka.

— És a partnerei?

— Pompásak. Tegnap a tenoristával próbáltunk és mondhatom, meglepően jó. A többi is, mindenki, a zenekar, a karmester, mind-mind magas nivó. És bevallom, hizeleg nekem, hogy már alig lehet jegyet kapni ez előadásra.

— Pedig ugyancsak drágák lesznek a helyárak.

— Hát az igaz. De tudja, én se vagyok olcsó. Persze, az Opera aránylag kicsi ahhoz, hogy haszon is maradjon az én vendégszereplésemből . . .

Mindezt szinte gyermekes bohósággal és a párisi asszony varázslatos ötletességével mondja, mely meghódít és megveszteget.

— Berlinből jövök, ahol szerencsére nagyobb az opera. Ott hétezer márkát kaptam a Karmen egyetlen előadásáért, mely pompásan sikerült. Don Josét Naval, a bécsi opera volt lirai tenoristája énekelte, még pedig ideálisan. Tudja, én értek Kármenhez.

— Miután a maga nevéhez fűződik a diadala.

— Hát ez igaz egy kicsit. Képzelje, december 20-án ezredszer fogom énekelni a párisi Opera Comique-ben és éppen e nagystilű, jubiláris előadás miatt kell félbeszakítanom első európai turnémat.

— Mely mindenütt diadallal jár.

— Berlinben is, Bécsben is nagyon megszerettek. A bécsi hangversenyemen lelkesedtek és mindenáron azt szerették volna, hogy lépjek föl az operában.

— Legyőzhetetlen akadályai voltak?

— A bécsi operaháznak kegyetlenek a szabályai. Ott mindenki csak németül és szerződtetési célból vendégszerepelhet. És miután én németül nem tudok, szerződni pedig nem óhajtok . . .

— Természetes.

— Tehát inkább majd csak maguknál adom a Kárment.

— És Bécs olyan közel van Pesthez...

— Úgy van. Ezt mondtam én is. Aki hallani akar, majd idejön. Bevallom, jobb is szeretem, hogy így történt. Budapest mégis más, mint Bécs. Tudja, il y a quelque chose, amint nálunk Párisban mondják.

— Szóval Budapest meghódította.

— Teljesen. A koncertem után meg vagyok híva egy estélyre és örömmel megyek. Cigány is lesz, én pedig imádom a magyar zenét. Hallottam őket játszani Párisban és mindig a fülembe cseng a nótájuk. Beh szép is a magyar dal! Sajnálom, hogy ittlétem alatt nem játszottak népszínművet és nem láthattam a maguk nagyasszonyát: Blahánét, ezt a hamisítatlan magyar művésznőt, akiről nekem annyit beszéltek.

— Majd legközelebb, ha eljön.

— Oh, mikor lesz az? A jó Isten tudja, hiszen nekem minden percem le van foglalva, valósággal rabszolga vagyok.

— Szóval mehetek?

— No lám, hogy félreérti az embert. Sőt, hogy bebizonyítsam, mennyire kedves a látogatása, ime, hallgassa csak.

És halkan csicseregte, kegyetlen magyarsággal:

„Ha nem szeretsz,
Szeretlek én..."

A Kármen híres dalának első sorát ime megtanulta magyarul ez a szépséges asszony, aki, míg búcsúzom tőle, egy szivességet kér tőlem.

— Tudja, — így szól, — egy diszkrét óhajom volna.

— Parancsoljon — felelem — és legyen egész nyugodt, el fogom mondani mindenkinek.

— Hát azt szeretném, hogy mindazt, amit maga és kollégái rólam írnak, lefordítaná franciára és elküldené Párisba Aubrynak, hogy ő viszont írjon a budapesti vendégszereplésemről néhány sort a Temps-ba és a Gil Blas-ba. Tudja, mi művésznők mind ilyenek vagyunk, akárhogy hívnak bennünket.

— Óh! Értem!

— És könnyen érthető, de hát egymás közt, ugy-e bár, őszinték lehetünk.

Blau Juliskánál.

Engedelmet kérek, de bűnbánóan bevallom, hogy egyedül Blau Juliskáért mentem el a Vigszinházba, Felix Salten nevü német iró, Erős láncok cimü darabjához. Illetőleg hadd legyek még őszintébb, a darabot nem is láttam, mert hiszen nem voltam a nézőtéren, siettem föl a színpadra és egyenesen Blau Juliska öltözőjéhez igyekeztem.

— Merre van Blau Juliska kisasszony öltözője?

— kérdeztem Jób Dánielt, a Vigszinház főrendezőjét és már rohanok is tovább.

— Én is éppen oda igyekszem, — mondja a főrendező igen finoman, — parancsolj, majd fölkisérlek.

És indulunk föl a második emeletre, bekopogtatunk a kilences számu öltözőn, ahol rózsaszinü csipkés pólyában az igazak álmát alussza a világ legifjabb, egyben a legsikeresebb művésznője. Róla csakugyan el lehet mondani, hogy alig jött a világra, már is meghódította. Mert tudnivaló, hogy Blau Juliska mindössze négy hónapos, a teljes hitelesség kedvéért ideírom, hogy született 1912 július 7-ikén. Természetesen Budapesten. Az édesapja a Nemzeti Szinház diszitője, a mamája a kedves Blau néni, öltöztetőnő a Vigszinházban, rangban a legelőkelőbb, mert Haraszthy Hermint meg Góthné Kertész Ellát öltözteti.

— No, mondom, Blau néni, ne keltsük föl talán a művésznőt a jelenése előtt, addig beszélgessünk róla egy keveset. Őszintén szólva, én annyi vénasszonynál viziteltem már az öltözőkben, hogy egyszer hadd kárpótoljam magam úgy Isten igazában! A maga négy hónapos lányáról szeretnék irni valamit.

— Ejnye, szerkesztő úr, azt hiszem, megcsúfol bennünket, — feleli szerényen Blauné — no aztán egy kicsit korán is tetszett jönni.

— Korán? Hogyan? Hiszen a Juliska még alszik?

— Nem úgy értem. Korán — tizennyolc esztendővel.

— Vagy úgy, tréfálni tetszik, kedves Blau néni! Nem, az én látogatásom egész komoly, majd meglátja.

— Hát tessék parancsolni.

— Majd kérdezek, jó?

— Csak tessék.

— Hogy került a Juliska kisasszony a Vigbe?

— Hát úgy volt az kérem alássan, hogy az Erős láncok előadásaira egy pólyás baba kellett. Eleinte úgy volt, hogy majd valami finom csinált francia babát kerítenek. De akkor a Kürthy Sári nagysága meglátta az én gyerekemet, amikor éppen szoptattam. És majd megette. Meg bizony. De hát tessék csak nézni, nincs is ilyen gyerek több a föld hátán.

— Nincs, nincs, csak mondja tovább.

— Hát az akkor úgy volt, hogy a Kürthy nagysága rohant a Jób Dániel nagyságos főrendező úrhoz és azt mondta: nem kell már csinált baba az Erős láncokhoz, mert van egy igazi, csak tessék megnézni. Erre a Jób Dániel nagysága megnézte a gyereket és azt mondta, hallja, Blauné, ez a maga gyereke? Azt feleltem igen, nagyságos úr. Kérdezte megint, hol lopta? Azt mondtam, nem loptam, nagysága, mert az bizony az enyém. Megint mondta, hazudik maga, édes Blauné, mert egy olyan csunya zsidó asszonynak nem lehet egy ilyen csoda gyereke. Pedig lehet.

— No és aztán?

— No és aztán azt kérdezte, ide adná-e ezt a gyereket? Mikor látta, hogy megijedek, azt mondta, ne ijedjen meg, nem ajándékba, csak játszani. Ez már más volt. Persze, hogy odaadtam, kivált mikor azt is mondta, hogy a Juliska fog kapni esténkint egy koronát. Mert amikor a Jób nagysága egyet mondott, én már kettőt kértem. Meg is kaptam.

— Okosan! Csak fölsrófolni az árakat. Van az öreg Faludynak pénze elég, nem kell kímélni.

— Aztán a szinház csináltatott a babának gyönyörü új pólyát, tetszik látni milyen friss rózsaszínü, a Varsányiné nagysága pedig a babaruhát adta.

— És a premiéren nem volt izgatott?

— Dehogy nem, nagysága kérem. Hanem, szépen megmosdattam, bepólyáztam és ami tetszik tudni nagysága, a legfontosabb volt, megszoptattam. Aztán szépen letettem az asztalra, ahol a baba a villámos mellett szépen gügyögött vagy aludt a jelenéséig felügyelet nélkül, mert nekem a színésznőket kellett öltöztetnem.

— Na és amikor Juliska jelenése következett?

— Akkor szépen bevittem a színfalak mögé, ott átadtam a Varsányiné nagyságának, mert neki volt jelenése vele és ő vitte ki a színpadra. No hát nagysága, amikor a közönség észrevette, hogy ez nem afféle kirakatbaba, hanem igazi, élő gyerek, hát elkezdett tapsolni és percekig tapsolt. Bizony.

— És nem pityergett?

— Éppen ez volt a baj. A szerep szerint a babának sírni kellene a színpadon, de ő eddig még sohasem sírt, hanem mindig nevetett.

— Hát még?

— Hát még csak annyi, hogy a Juliskának olyan óriási sikere volt, hogy már új szerepet is kapott.

— Ugyan.

— Igen. A Szomory Dezső nagyságos úr új darabjában, a Bellában. Ott is a Varsányi nagysága gyereke, meg a Tanay nagyságos színész úré.

— Jó szerep?

— Azt még nem tudom, de egészen más, mint az Erős láncokban volt.

— Miért más?

— Mert tetszik tudni, nagysága, a Jób Dániel úr azt mondta, no most vigyázzon Blauné, mert a Juliska a Bellában fiút fog játszani.

— Nagyon jó.

— Igen, de azt is fogja tudni a Juliska. Hanem fiúszerep drágább, én bizony elkérek minden föllépesért három koronát. Igazam van?

— Hogyne. Hát a Juliska egyetlen gyerek?

— Oh nem, kérem, a Juliskának van még négy idősebb testvérkéje, hogy az Isten tartsa meg őket.

— Szintén művészek?

— Már játszottak valamennyien a Nemzeti

Színházban a Szentiványi éji álom és A botrány előadásain és a Vigszinházban a Tanitónő cimü darabban.

— Szóval egész művészfamilia, — mondom, míg enyhe csókot lehelek az alvó Juliska rózsás arcára.

TARTALOM.

	Oldal
Weidinger bácsi visszaemlékezései	5
Egy trónkövetelő és egy király barátnője	25
Blaháné ötvenéves jubileuma	34
Budapest világváros	40
Az én premiérem	47
Fedák Sári Párisban	64
Caruso Budapesten	71
A királyi herceg és a tehetséges kezdő	83
A baba belseje	89
Török May grófnő	118
Egy szeszélyes komédiás	138
Hegyi Aranka halála	143
A Gyurkovics-lányok angol mamája	152
Cléo de Mérode	158
Oedipus a cirkuszban	162
Látogatás az öltözőkben	169

KÖNYVEK
a színészvilágból

	Kor.
Pálmay Ilka, Emlékirataim. 2. kiadás	4.—
Déryné naplója, 3 kötetben	15.—
Kötve	20.—
Szilágyi Géza. Lepel nélkül	4.—
Bródy Sándor. Komédia	3.50

SINGER ÉS WOLFNER
KIADÁSAI, BUDAPESTEN

M M
K

M M
K